

MAKÜ
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

OGUZHAN

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Journal of Social Sciences

CİLT-VOLUME:5 SAYI-ISSUE: 1 HAZİRAN-JUNE 2023

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Adına Sahibi

On behalf of Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Prof. Dr. Hüseyin DALGAR

Editörler

Editors

Prof. Dr. Osman AKIN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Assoc. Prof. Neringa SLAVINSKAITÉ
Vilnius Gediminas Technical University

Öğr. Gör. Behiç ÇETİN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya AKIN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Dr. Sc. Almir MARIĆ
Univerzitet "Džemal Bijedić" u Mostaru

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ali UYSAL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Bilim Danışma Kurulu

Advisory and Scientific Committee

Prof. Dr. Adnan DÖNMEZ - Akdeniz Üniversitesi, **Prof. Dr. Başak ATAMAN** - Marmara Üniversitesi, **Prof. Dr. Belkis ÖZKARA** - Afyon Kocatepe Üniversitesi, **Prof. Dr. Berrin ONARAN** - Dokuz Eylül Üniversitesi, **Prof. Dr. Birgül KUTLU BAYRAKTAR** - Boğaziçi Üniversitesi, **Prof. Dr. Can Deniz KÖKSAL** - Akdeniz Üniversitesi, **Prof. Dr. Cemal ZEHİR** - Yıldız Teknik Üniversitesi, **Prof. Dr. Hasan DAĞ** - Kadir Has Üniversitesi, **Prof. Dr. Hayrettin USUL** - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, **Prof. Dr. Himmet KARADAL** - Aksaray Üniversitesi, **Prof. Dr. İbrahim Atilla ACAR** - İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, **Prof. Dr. İsmail BEKÇİ** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Lütüfihak ALPKAN** - İstanbul Teknik Üniversitesi, **Prof. Dr. Mehmet KARACA** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Murat KAYALAR** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Muazzez BABACAN** - Boğaziçi Üniversitesi, **Prof. Dr. Nejat BASIM** - Başkent Üniversitesi, **Prof. Dr. Nezihe Figen ERSOY** - Anadolu Üniversitesi, **Prof. Dr. Nilüfer KOÇAK** - Dokuz Eylül Üniversitesi, **Prof. Dr. Nuri ÖMÜRBEK** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Oya ERDİL** - Gebze Teknik Üniversitesi, **Prof. Dr. Osman BAYRI** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Ramazan ERDEM** - Süleyman Demirel Üniversitesi, **Prof. Dr. Selahattin KARABINAR** - İstanbul Üniversitesi, **Prof. Dr. Süleyman UYAR** - Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi, **Prof. Dr. Süleyman YÜKÇÜ** - Dokuz Eylül Üniversitesi, **Prof. Dr. Durmuş ACAR** - Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, **Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR** - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, **Prof. Dr. Erkan POYRAZ** - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, **Prof. Dr. Erman COŞKUN** - Sakarya Üniversitesi, **Prof. Dr. Ferda Erdem** - Akdeniz Üniversitesi, **Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Feriştah SÖNMEZ** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU** - Pamukkale Üniversitesi, **Prof. Dr. Umut AVCI** - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, **Prof. Dr. Vedat EKERGİL** - Anadolu Üniversitesi, **Prof. Dr. Yusuf KADERLİ** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Yücel BOZDAĞLIOĞLU** - Adnan Menderes Üniversitesi, **Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA** - Süleyman Demirel Üniversitesi

Dizinler / Indexing

BU SAYININ HAKEMLERİ

Academic Referees of This Issue

Prof. Dr. Muhammet KARATAŞ

Doç. Dr. Ali Fuat GÖKÇE

Doç. Dr. Elif Ayşe ŞAHİN İPEK

Doç. Dr. Erkan ARSLAN

Doç. Dr. Gökhan KALAĞAN

Doç. Dr. Mahmut Sami ÖZTÜRK

Doç. Dr. Murat ERDOĞAN

Doç. Dr. Yakup DURMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Agah BAŞDEĞİRMEN

Dr. Öğr. Üyesi Derya ÇEVİK TAŞDEMİR

İÇİNDEKİLER

ARAŞTIRMA MAKALELERİ *RESEARCH ARTICLES*

- DANİMARKA'NIN REFAH GÖSTERGELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
A RESEARCH ON DENMARK'S WELFARE INDICATORS 1-16
Düriye TOPRAK, Ceyda ŞATAF
- ELEKTRONİK TİCARET KAPSAMINDA TÜKETİCİLERİN İLETİŞİM KANALLARINI KULLANIMINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA
A RESEARCH ON CONSUMERS' USE OF COMMUNICATION CHANNELS WITHIN THE SCOPE OF ELECTRONIC COMMERCE 17-26
Fahrettin KAYAN, Mustafa Zihni TUNCA
- YÖNETİŞİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AFRİKA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ
IMPACT OF GOVERNANCE ON DEVELOPMENT CASE OF AFRICAN COUNTRIES 27-42
Hatun KORKMAZ
- SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA
SUSTAINABLE CONSUMPTION: A CONCEPTUAL STUDY 43-53
Leyla AKDOĞAN
- BASINDA DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ AÇISINDAN BASIN İLAN KURUMU'NUN ÖNEMİNE İLİŞKİN NİTEL BİR ARAŞTIRMA
A QUALITATIVE RESEARCH ON THE IMPORTANCE OF THE PRESS ADVERTISEMENT AGENCY IN TERMS OF THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS IN THE PRESS 54-74
Nedim ENGİN, Mustafa Zihni TUNCA

Geliş Tarihi / Received : 19.08.2022 / 08.19.2022

Kabul Tarihi / Accepted : 25.12.2022 / 12.25.2022

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1164549>

DANİMARKA'NIN REFAH GÖSTERGELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

A RESEARCH ON DENMARK'S WELFARE INDICATORS

Düriye TOPRAK^a, Ceyda ŞATAF^b

ÖZ: Çalışmanın amacı Danimarka refah sisteminin gelişimini ve refah göstergelerini incelemektir. Refah devletin görev alanına genel olarak eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, gelirin yeniden dağıtımı gibi konular girmektedir. Bir devletin söz konusu alanlara ayırdığı kamu kaynaklarının büyüklüğü ve uyguladığı politikalar, onun refah devleti olarak kabul edilmesinde önemli ölçütler olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Danimarka'nın refah göstergeleri sosyal koruma, eğitim, sağlık harcamaları ve gelir dağılımı göstergeleri olarak ele alınmıştır. Çalışma literatür taraması ile ikincil veriler temelinde veri çözümlemesine dayanmaktadır. Bu çerçevede, ilk olarak Danimarka refah devletinin tarihsel gelişim süreci incelenmiş, sonrasında ise refah göstergeleri belirlenerek veriler ışığında durum değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada Danimarka'da gelir dağılımı eşitsizliğinin düşük ve sosyal koruma, eğitim, sağlık harcamalarının GSYH içindeki paylarının birçok ülkeye kıyasla yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada Danimarka, refah devleti özelliklerini en iyi yansıtan ülkelerden biri olduğu için seçilmiştir. Danimarka, Avrupa Birliği'ndeki refah devletleri arasında gelişmiş ve kapsayıcı niteliğiyle öne çıkan bir ülkedir. Danimarka'nın refah göstergeleri incelendiğinde, refah devleti özelliği güçlü devletler kategorisinde yer aldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Refah Devleti, Danimarka, Refah Göstergeleri.

ABSTRACT: The aim of the study is to examine the development of the Danish welfare system and welfare indicators. Subjects such as education, health, social services, and redistribution of income are generally included in the field of duty of the welfare state. The size of the public resources allocated by a state to these areas and the policies it implements are important criteria for its acceptance as a welfare state. In this context, Denmark's welfare indicators are discussed as social protection, education, health expenditures and income distribution indicators in the study. The study is based on data analysis on the basis of literature review and secondary data. In this context, firstly, the historical development process of the Danish welfare state was examined, then the welfare indicators were determined and the situation was evaluated in the light of the data. In the study, it was concluded that income inequality in Denmark is low and the shares of social protection, education and health expenditures in GDP are high compared to many countries. In the study, Denmark was chosen because it is one of the countries that best reflects the welfare state characteristics. Denmark is a developed and inclusive country among the welfare states in the European Union. When the welfare indicators of Denmark are examined, it is seen that it is in the category of states with strong welfare state features.

Keywords: Welfare State, Denmark, Welfare Indicators.

^a Doç. Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, dtoprak@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8335-3386>

^b Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, ceydasataf@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7112-6546>

1. GİRİŞ

Refah devleti, sosyal politika rejimlerine göre farklı devlet modelleri ile şekillenen bir kavramdır. Bu politika rejimleri ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişkenlik gösterebilir. Her bir ülkenin kendi refah modeline göre çeşitli uygulamalarla karşılaşılsa da refah devletinin temel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleri konularında yoğunlaştığı görülmektedir.

Çalışma konusunun Danimarka refah devleti olarak seçilmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Danimarka refah devleti, tipik İskandinav sosyal demokrat refah devletlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Danimarka'nın dâhil olduğu İskandinavya modeli, kamu sektörünün nispeten büyük olduğu ve neredeyse tüm refah hizmetlerinin vergilerle finanse edildiği bir modeldir. Bu model aynı zamanda temel refah hizmetleri olan sağlık ve eğitim hizmetleri ile genel bir emeklilik planının ücretsiz ve herkes için erişilebilir olduğu, kapsayıcı ve eşitlikçi bir sistem anlamına da gelmektedir. Danimarka refah devleti, Avrupa Birliği'ndeki refah devletlerinin en gelişmiş ve kapsamlılarından biri olduğu için diğer ülkelere göre dikkat çekici bir özelliğe sahiptir. İkincisi ise, Danimarka'nın Türkiye'de ele alınan refah devleti literatüründe daha önce odaklanılan bir ülke olmaması nedeniyle bu ülke deneyiminin alana yansıtılmasının istenmesidir. Bu doğrultuda ülkenin refah devleti göstergelerine yönelik incelemeler yapılarak ilgili literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Danimarka refah devletinin temeli, yaşlılık desteği, yoksulluk yardımı ve sağlık sigortası ile ilgili reformların yapıldığı 19. yüzyılın sonlarında atılmıştır. Danimarka, diğer İskandinav ülkelerinde olduğu gibi, 1950'lerden bu yana, nüfusun sosyal refahı için kapsamlı kamu sorumluluğuna sahip modern bir refah devletinin gelişimine tanık olmuştur. Mevcut haliyle 1960'larda planlanan refah devleti modeli, 1970'lerin başında kurulmuş ve kurumsallaşmıştır. Danimarka refah devleti 1970'lerin sonlarından itibaren neoliberal politikaların etkisinde kalmış olsa da, sosyal refah göstergeleri incelendiğinde yüksek kamu sosyal koruma harcama düzeyi ve düşük gelir eşitsizliği ile halen güçlü bir refah devleti özelliği göstermektedir.

Çalışmanın amacı Danimarka refah sisteminin gelişimini ve refah göstergelerini incelemektir. Bu kapsamda Danimarka refah sisteminin tarihsel gelişim süreci refah devleti modelleri çerçevesinde ele alınmıştır. Daha sonra Danimarka'nın refah göstergeleri ve bu göstergelerin düzeyi incelenmiş, bazı gelişmiş ülkelerle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

2. DANİMARKA REFAH DEVLETİ

Danimarka, yönetim şekli anayasal bir monarşi olan bir İskandinav ülkesidir. Grönland ve Faroe Adaları Danimarka'ya aittir. Ülkenin başkenti Kopenhag'dır. Ülkenin resmi dili Danca'dır. Ülke aynı zamanda Avrupa Birliği (AB) üyesi olup, resmi para birimi olarak Euro'yu kullanmayı kabul etmemiştir. Ülkenin para birimi Danimarka Kronu'dur (Koçhisarlı, 2019, s.31).

Danimarka'nın yıllık ortalama nüfus artışı %0,4 olup, toplam nüfusu yaklaşık 5,8 milyon kişidir. Bu nüfus İskandinavyalılar, Eskimolar, Almanlar ve Türklere oluşmaktadır. Son 35 yılda ülke nüfusu 500.000 kişi artmış ve bu artışın yarısı dışardan gelen göçten kaynaklanmıştır. Nitekim göçmenler nüfusun %8,5'ini oluşturmaktadır. Danimarka'da ilerleyen yıllarda düşük doğum hızına bağlı olarak 14 yaş altı kişi sayısının değişmemesi ve emekli sayısının ise artış göstermesi beklenmektedir. Diğer birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak Danimarka'daki temel çalışma kuralları kanunlarla değil, işçi ve işveren örgütleri arasındaki anlaşmalar ile düzenlenmektedir. Bu anlaşmalar asgari ücret, grev hakkı ve izin süreleri gibi konuları da kapsayacak kadar geniş bir içeriğe sahiptir. Danimarkalı çalışanların %80'i sendikalıdır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021, s.2-3).

Danimarka Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde Maastricht kriterlerine en kolay uyum sağlayan ülkelerden biri olup genel ekonomisi denk bütçe, düzgün kamu finansmanı, düşük enflasyon, istikrarlı para birimi ve daha çok istihdam amacına yöneliktir. 2000'lerin başından bu yana istikrarlı bir şekilde büyüyen ekonomisi refah seviyesini arttırmış ve Danimarka dünyanın en zengin ülkeleri arasında girebilmiştir (Kurşun ve Rakıcı, 2016, s.146).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporu'na göre, doğumda yaşam beklentisi, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı ve kişi başı gayrisafi milli hasıla değişkenlerine göre insani gelişmişlik endeksi (İGE) hesaplanmaktadır. 2020 İnsani Gelişme Raporu'nda yer alan İnsani Gelişme Endeksi'nde Danimarka, 0,940 puan ile 189 ülke arasında 10. sırada yer almıştır. 2019 yılı verilerinin yer aldığı Endekse göre, Danimarka'da beklenen yaşam süresi 80,9 yıl, ortalama öğrenim süresi 12,6 yıl, beklenen öğrenim süresi 18,9 yıl ve kişi başına gayrisafi milli hasıla 58.662 Dolar olarak gerçekleşmiştir (UNDP, 2020, s.343).

Danimarka refah devletinin ve kamu sektörünün bazı temel değerleri ile kurumsal özellikleri aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Petersen and Schou, 2020, s.100):

- Danimarka'da kamu sektörü önem arz etmektedir. Kamu sektörü, genel altyapıdan sosyal yardımlara kadar çok sayıda kamu hizmetinin sağlanmasından sorumludur. Ülkede kamu harcamalarının büyük bir kısmı refahla ilgili olup, bu kapsamda kamu harcamalarının % 44'ü sosyal güvenlik, % 16'sı sağlık ve % 13'ü eğitim için kullanılmaktadır. Kamu sektörü nispeten yüksek vergilerle finanse edildiğinden dolayı, vatandaşlarca yüksek kaliteli kamu hizmetlerinin yanı sıra kapsamlı bir sosyal güvenlik hizmeti de beklenmektedir.
- Kamu hizmeti ulusal mevzuata ve ulusal kurumlar tarafından koordinasyona bağlı olmasına rağmen, çoğunlukla yerel birimler (belediyeler ve bölgeler) tarafından yapılmaktadır. Bu durum, ulusal çerçeve içinde bazı mekansal farklılıklara izin vermektedir. Bazı belediyeler yaşlı bakımına temel eğitimden daha fazla öncelik verebilirken, bazı belediyelerin diğerlerine göre daha güçlü bir vergi tabanı bulunabilmektedir. Bu durum, vatandaşların kamu hizmetlerine eşit erişimi noktasında tartışmalara yol açsa da, son yıllarda kamu sektöründe kalite ve verimliliği en üst düzeye çıkarmak için büyük ölçüde etkinliğe odaklanıldığı görülmektedir.

2.1. Danimarka Refah Devletinin Tarihsel Gelişim Süreci

Danimarka refah devleti, tipik İskandinav refah devletinden biri olarak nitelendirilmektedir. Bu durum, kamu sektörünün nispeten büyük olduğu ve neredeyse tüm refah hizmetlerinin vergilerle finanse edildiği anlamına gelmektedir. Aynı zamanda temel refah hizmetlerinin (sağlık hizmetleri, eğitim ve genel emeklilik planını gibi) ücretsiz ve herkes için erişilebilir olması ve toplumda güçlü bir eşitlik normunun varlığı söz konusudur (Kristensen, 2002, s.225). Dolayısıyla Danimarka, evrensel nitelikli, büyük ölçüde vergiyle finanse edilen, vatandaşlarına sağlık, eğitim ve sosyal yardım alanlarında hizmet sunma anlayışına dayanan kurumsal bir yeniden dağıtımçı refah devletine sahiptir (Torfing, 1999, s.11).

Genellikle (diğer Nordik ülkeleri ile birlikte) Sosyal-Demokrat modele ait olarak sınıflandırılan Danimarka refah devleti, evrensellik ve kapsamlı sosyal haklar ile bilinmekte ve sosyal eşitsizlikleri azaltmayı amaçlamaktadır. Politikalar ve yardımlar genellikle bireye yöneliktir ve bu durum hem piyasaya hem aileye olan bağımlılığı en aza indirmektedir. Devlet büyük ölçüde¹ vergilendirmeye finanse ettiği çocuk ve yaşlı bakımı da dahil olmak üzere sosyal yardımların ve hizmetlerin temel sağlayıcısıdır (Fersch and Breidah, 2018, s.593).

Danimarka birçok yönden ideal tipte bir evrensel refah devletine² benzemekle birlikte, bazı yönlerden modelden ayrıştığını belirtmek gerekir. Örneğin, Danimarka'daki tüm sosyal transferler evrensel değildir. Yani geniş kapsamlı olan transferlerin yanı sıra ihtiyaç değerlendirmelerine dayalı transferler de mevcuttur. Ancak, çocuk ve yaşlı bakımı gibi refah hizmetleri söz konusu olduğunda,

¹ Bazı alanlarda örneğin sosyal yardım konusunda zaman içerisinde yardımlara erişim kriterleri, emeklilik yaşı vb. ile ilgili değişiklikler görülmektedir (Petersen and Schou, 2020, s.99).

² Esping-Andersen (1990), refah devletlerini üçe ayırmaktadır. Bunlar; Liberal refah modeli (ABD, İngiltere), Muhafazakar veya Kıta Avrupası refah modeli (Fransa, Almanya, Belçika) ve Sosyal-demokratik veya İskandinav refah modeli (İsveç, Danimarka)'dir. Özdemir (2007)'e göre, Esping-Andersen'in üçlü rejim sınıflandırmasındaki Kuzey Avrupa ülkelerinde yaygın olan sosyal demokratik refah modeli (İskandinav modeli), sağlık gibi refah alanlarını, piyasa ilişkilerinden bağımsız kılmaya çalışmakta ve evrensel bir hak talepleri sistemine dayanmaktadır. Leibfried (1993)'e göre ise, kapsam bakımından refah devletleri, riskler ve gruplar bakımından kategorik veya evrensel olma kistasına göre dört tipe ayrılabilir. Bunlar, Parçalanmış refah devleti, Kısmi refah devleti, Bölünmüş refah devleti ve Kapsamlı refah devleti şeklindedir. Kapsamlı refah devleti, risklerin büyük çoğunluğunu neredeyse bütün gruplar için kapsar ve evrensellik kistası geçerlidir (Arın, 1993, s.91).

Danimarka geniş kapsamlı modelin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Bu hizmetler, ülkede tüm nüfusa oranla geniş ölçüde sunulmaktadır (Thorgaard and Vinther, 2007, s.8).

Bugün bilinen şekliyle Danimarka refah devletinin ne zaman kurulduğu oldukça tartışmalıdır, ancak 1870'ler ve 1970'ler arasındaki yüzyıl boyunca aşağı yukarı sürekli olarak geliştiği söylenebilir. Danimarka toplumundaki birçok eğilim 1870'lerde başlamıştır. Örneğin, ilk modern siyasi parti 1872'de, Danimarka Kadınlar Derneği 1871'de, Danimarka Ekonomi Derneği 1872'de kurulmuş, Danimarka ekonomi dergisi 1873'te çıkarılmıştır. Danimarka refah devleti, sonraki yıllarda 1920'lerde ve özellikle 1933'te daha büyük reformlarla büyük ölçüde geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise daha kısa çalışma saatleri, daha uzun tatiller, ücretsiz eğitim, hızla artan sosyal yardım seviyeleri gibi bir dizi politika uygulamaları (örneğin 1956'da gelirlerinden bağımsız olarak tüm vatandaşlar için bir kamu emekliliği sağlayan genel bir yaşlılık aylığı reformu uygulaması gibi) söz konusu olmuştur (Kærgård,2006,s. 4-5).

Danimarka refah modeli, tüm vatandaşların işsizlik, hastalık veya yoksulluk gibi sosyal sorunlarla karşılaşmaları durumunda belirli temel hakların güvence altına alınması ilkesine dayanmaktadır. Danimarka'nın önemli toplumsal gerilimlerin olmadığı zengin ve güvenli bir ülke konumunda olması büyük ölçüde iyi gelişmiş bir kamu sektörüne atfedilmektedir (Ministry of Social Affairs and Integration, 2011, s.5-6).

Danimarka refah devletinin temelleri, 19. yüzyılın sonlarında yaşlılık desteği, yoksulluk yardımı ve sağlık sigortası ile ilgili reformların uygulamaya konmasıyla atılmış olsa da, sosyal güvenlik sistemi esasen 20. yüzyıl boyunca gelişmiş ve kapsayıcılığı genişlemiştir. Danimarka'nın bugün bilinen politikalarının çoğu 1960 ve 1970'lerden sonra gerçek anlamda uygulama alanı bulabilmiştir. Örneğin, evrensel sağlık hizmetleri (1970), çocuk bakımı (1960'lar), yaşlılık ödemeleri ve emekli maaşları (1960), söz konusu yıllarda gelir vergileriyle finanse edilerek tüm vatandaşlara sunulmuştur (Heckman and Landersø, 2022, s. 3-4).

Yüksek asgari standartlar, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlere verilen önem ile birlikte vergiyle finanse edilen bu kapsayıcı nitelik, özellikle 1960'lardan 1975'lere kadar gelişen modern Danimarka refah devletinin en karakteristik özelliği olmuştur. 1945 ve 1973 arasındaki dönem Danimarka refah devletinin Altın Çağ³ olarak tanımlanmaktadır. Danimarka refah devletinin Altın Çağ'daki genel yapısal düzeni Tablo 1'de gösterildiği gibi özetlenebilir.

Tablo 1. Danimarka Refah Modelinin Temel Yapısal Özellikleri

Finansman	Faydalar	Çıktılar	Düzenleme Hedefi
<ul style="list-style-type: none"> Vergiyle finanse edilen 	<ul style="list-style-type: none"> Evrensel + Cömert Vatandaşlığa dayalı sosyal haklar 	<ul style="list-style-type: none"> Sosyal politika sağlamada devlet tekeli Yüksek kaliteli hizmetler 	<ul style="list-style-type: none"> Geniş kapsamlı devlet müdahalesiyle gelirin yeniden dağıtımı Politika hedefi olarak eşitlik

Kaynak: (Bogedan, 2006, s.2).

Danimarka'da Altın Çağ sonrası dönemde ise neoliberal politikaların etkili olduğu görülmektedir (Christiansen and Petersen, 2001, s.194). Danimarka'da 1980'li yıllarda bireysel tüketimi düşürüp tasarrufu arttırarak enflasyonla mücadele etmek kamu politikalarının temel hedeflerinden biri olmuştur (Rein and Anderson, 2007, s.144). Bu dönemde devlet harcamalarını kontrol altına almaya ve ciddi bütçe açıklarından kaçınmaya çalışılmıştır. Ancak, özellikle 1992 yılından itibaren devlet

³ 1961 yılında Danimarka'da yeni bir sosyal yardım yasası kabul edilmiştir. Tüm yurttaşlık hakları korunmaya alınmıştır. Sosyal politika alanında rehabilitasyon ilkesi önem kazanmıştır. Devlet, vatandaşların beklenmedik durumlara karşı karşıya kalmaları halinde sunacağı sosyal güvenlik politikalarının yanısıra rehabilite etme görevini de üstlenmiştir. 1960'lı yıllarda nüfusa giderek artan sayıda sosyal yardım ve sosyal hizmet sunulduğu ve birçok insanın bu yardım ve hizmetlerden yararlandığı da belirtilmeye değer bir diğer husustur. Sosyal hükümler, savunmasız ve yoksullarla sınırlandırılmak yerine tüm nüfusa kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1960'ların sonlarında, Danimarka sosyal politikası, Sosyal Reform Komisyonu ile baştan sona yeniden düzenlenmiştir. 1960'lar, yüksek ekonomik büyüme, tüm nüfusta artan yaşam standardı, tam istihdam ve minimum sosyal sorunlar ile karakterize edilen bir dönem olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Abrahamson,2002).

harcamalarındaki sınırlamalar azaltılmış ve sonraki dönemlerde kamu hizmetlerindeki reel büyüme devam etmiştir. 1990'lı yıllarda çeşitli Avrupa ülkeleri emeklilik sistemlerinin istikrarını sağlamak için kapsamlı reform programlarını yürürlüğe koymuştur. Bu reformlar özellikle emeklilik aylığı ile ödenen prim düzeyi arasındaki bağlantıyı güçlendirmeyi amaçlamıştır Danimarka, İtalya, Hollanda, Polonya, İsviç ve Brezilya bu ülkeler arasında bulunmaktadır (Akgeyik, 2010, s.66).

Danimarka'da 1990'larda sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılması ile birlikte emek piyasalarında ve emeklilik politikalarında değişiklikler görülmektedir. Aslında Danimarka'da sosyal güvenliğin yeniden yapılandırılması 1970'lere kadar gitmektedir. 1973 yılında sosyal güvenlikle yönetsel bir reform yapılmış ve sosyal hizmet kaynakları (personel dahil) ulusal düzeyden bölgesel ve belediye düzeyine çevrilmiştir (Haanes-Olsen, 1987, s.20).

Emeklilik yaşının yükseltilmesi pek çok ülkede reform programlarının zorunlu bir unsuru olmuştur. Birçok ülkede emeklilik yaşı yükseltilirken Danimarka, bu trendin tersi yönde hareket eden tek ülkedir. Bu ülkede emeklilik yaşı 2004 yılından itibaren 67'den 65'e düşürülmüştür. Amaç, erken emeklilikle finansal tasarruf yaratmaktır (Akgeyik, 2010, s.68).

Sosyal güvenlik sisteminin finansmanında Danimarka gibi sosyal güvenliğin yeniden dağıtım aracı olduğu ülkelerde, sistem tamamen genel bütçeden finanse edilmektedir. Ancak, sosyal güvenlik sistemlerinin reform sürecine tabi tutulduğu bazı ülkelerde, bireysel emeklilik programları, sistemin önemli bir unsuru haline getirilmiştir. Dünya Bankası, pek çok ülkeyi bireysel emekliliği uygulayan bu ülkeler arasında saymaktadır. Danimarka'da bu grupta sayılabilecek ülkeler arasındadır (Casey, 2004, s.111-121; Akgeyik, 2010, s.79).

Değişen aile yapısı da sosyal güvenlik sistemlerini etkilemektedir. Geleneksel aile yapısının özellikle Batı toplumlarında son yıllarda ciddi bir dönüşüm geçirdiği gözlenmektedir. Boşanma oranlarının yükselmesi, tek ebeveynli aile sayılarının artışı gibi etkiler, ailenin geleneksel sosyal güvenlik fonksiyonunu aşındırmaktadır (Çelik, 2002, s.47). Aile kurumunda gözlenen etkilerin emeklilik sistemine zarar vermesini önlemek amacıyla bazı ülkelerde emeklilik hakkı eşler için bağımsız hale getirilmekte, yani bireyselleştirilmektedir. Örneğin Danimarka gibi bazı Kuzey ülkelerinde emeklilik sistemi, geleneksel eş emeklilik sistemi yerine, bağımsız bireysel hakları esas alan bir modelde yeniden düzenlenmiştir (Akgeyik, 2010, s.60). Geleneksel olarak emeklilik sistemleri çalışan erkek ve evde çocuklara bakan kadın profili üzerine kurgulanmıştır. Bu sosyolojik yapı artık önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Nitekim, AB'de kadınların işgücüne katılımı özellikle 1980 ve 1990'lı yıllardan itibaren hızla artmıştır. Danimarka'da da bu oran oldukça yüksek düzeydedir (Akgeyik, 2010, s.60; Holzmann, 2004, s.5).

Danimarka'da yoğun bir sosyal demokrasi kültürü bulunmakta ve toplumsal barış ekonomik gelişmeyle desteklenmektedir. Bu yüzden sosyal diyalog önemli bir karar mekanizması olarak çalışmaktadır. Örneğin birçok ülkede çok ayaklı emeklilik modellerinin yasa ile gerçekleşmesi söz konusuysen, Danimarka'da benzer bir model toplu pazarlıkla ve devletin cesaretlendirmesi ile oluşmuştur. Danimarka özelinde, refah devletinin reformundan ziyade sosyal ve iktisadi anlamda bir paradigma değişimi gözlenmektedir. Nitekim Sosyal Komisyonun 1993 yılında yayımladığı raporda geleneksel/hak temelli refah politikaları yerine çalışma yanlı refah politikaları savunulmaktadır. Kamu desteğine hak kazanma ise, kişinin kendisini veya ailesini destekleyemeyecek ve başkasından yardım alamayacak durumda olmasına bağlanmıştır. Bu yüzden çalışma hayatına dahil olunmasının önemi vurgulanarak, ortalama ücretin altındakilere sosyal yardımın azaltılması, emeklilik yaşının yükseltilmesi, işsizlik yardımları için beş yıllık bir limit getirilmesi gibi bazı tedbirler önerilmiştir (Cox, 2001, s.478-479).

Danimarka'da reform tartışmaları, diyalog mekanizmaları yanında medya gibi geniş kitlelere ulaşan kanallarla birlikte, reformun gerekli olduğu argümanı ile beslenmiştir. Böylelikle aktif işgücü piyasaları kanunu, yerel yönetimlerin yardım için belirlediği işlere ilişkin kanun ve emeklilik sisteminin revizyonuna ilişkin kanunlar hayata geçirilmiştir (Cox, 2001, s.480). Bununla birlikte, kurumlar ve gelir vergileri düşürülerek AB ortalamasına yaklaştırılmış, ekonomik teşvikler, kamu hizmetlerinde rekabet ve göçle ilgili konular da önem kazanmaya başlamıştır (Andersen and Carstensen, 2009, s.77).

2008 yılında yaşanan mali kriz ise Danimarka refah rejiminde bazı ciddi değişikliklere neden olmuştur. Danimarka, yaşanan nüfusun da etkisiyle refah harcamalarını azaltmaya ve çalışma yanlı

refah politikalarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Politika değişikliklerinin bir sonucu olarak, işsizler, mülteciler ve engelli kişiler için sosyal yardımlar azaltılarak daha çok şartlı hale getirilmiş, refahtan yararlananları işgücü piyasasına yeniden kazandırmayı amaçlayan önlemler tercih edilmiştir (Trenz and Grasso, 2018, s.22; Collington, 2022, s.316). Danimarka refah devletinin özellikle 1980 sonrası dönemde mali disiplin, piyasa çözümleri, kamu-özel sektör işbirlikleri, geleneksel refah hizmetlerinin dönüşümü gibi neoliberal politikalara dayalı reformları uygulamaya çalıştığı görülmektedir (Hammerslev, 2020, s.175).

3. DANİMARKA’NIN REFAH GÖSTERGELERİ

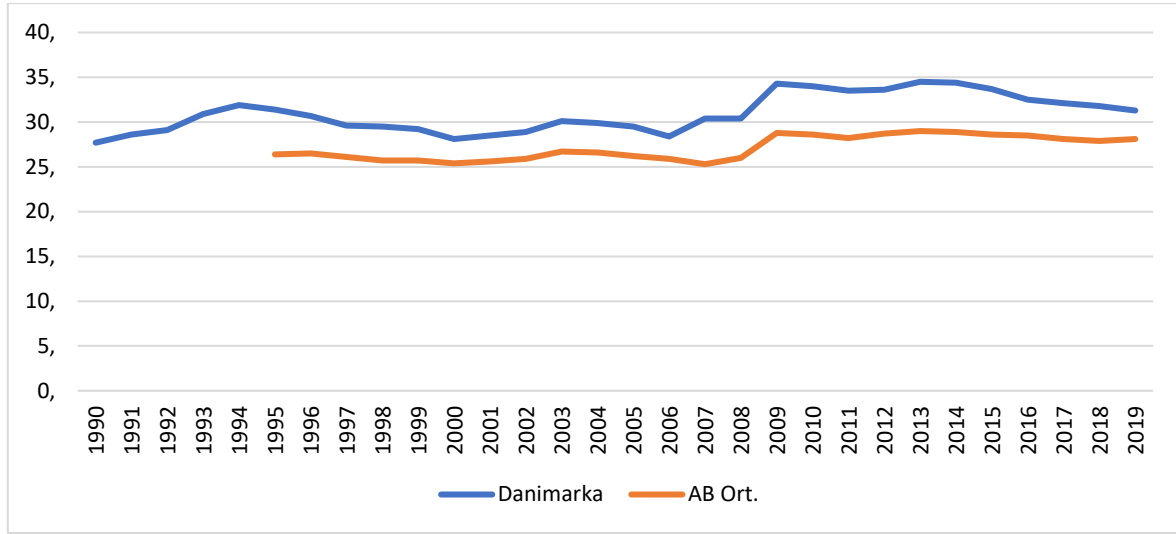
Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber refah devletinin görev alanı oldukça geniştir. Devlet bir taraftan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksullukla mücadele alanlarında politika üretirken; diğer taraftan yoksulların, engellilerin, yaşlıların, ailelerin, çocukların, gençlerin ve kadınların korunması ile bunlara yönelik yardımlar, mesleki eğitim, iş bulma ve çalışma koşullarının düzeltilmesi gibi birçok konuda da sorumluluk üstlenmektedir. Böylece devlet, var olan fırsat eşitsizliklerini vatandaşlarına tanıdığı bu sosyal haklarla ortadan kaldırma amacı gütmektedir (Yılmaz, 2010, s.8).

Refah devletinin üstleneceği hizmetlerin neler olduğu ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal harcamaların hesaplanması konusunda görüş ayrılıkları olsa da, refah devletinin görev alanı temel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleri konularında yoğunlaşmaktadır (Esping-Andersen, 1990; Mishra, 1990; George and Wilding, 1994; Buğra ve Adar, 2007; Sallan Gül, 2004). Refah devleti ile ilgili çalışmalarda söz konusu alanlarda yapılan harcamalar önemli bir gösterge olmaktadır. Dolayısıyla devletin refahın sağlanmasında kendini nasıl konumlandığını değerlendirmek için kullanılabilir en sağlıklı gösterge, bu amaç için ayrılan kamu kaynaklarının büyüklüğüdür (Toprak, 2014; Kayalidere ve Şahin, 2014, s.63). Buna yönelik olarak çalışmada refah göstergeleri; sosyal koruma, eğitim, sağlık harcamaları göstergeleri ile gelir dağılımı ve yoksulluk göstergeleri olarak ele alınmıştır.

3.1. Sosyal Koruma Harcamaları Göstergeleri

Sosyal koruma harcamaları, devletin gelir dağılımında adaletin sağlanmasına yönelik önemli bir maliye politikası aracıdır. Sosyal koruma harcamaları yaşlılık, aile, çocuk, işsizlik, hastalık, tedavi, engellilik, konut, sosyal dışlanma gibi alanlarda yapılan harcamaların toplamını ifade etmektedir (OECD, 2019; Eurostat, 2022a; Toprak, 2014; Kızılar,2017; Erçakar ve Güvenoğlu, 2018).

Eurostat verilerine göre kamu ve özel sektör birlikte ele alındığında Danimarka’nın toplam sosyal koruma harcamaları Grafik 1’de görüldüğü gibidir. Danimarka’nın toplam sosyal koruma harcamalarının GSYH’ya oranı AB ortalamasından yüksektir. Bu oran Danimarka için 2000 yılında %28,1, 2009 yılında %34,3 ve 2019 yılı için %31,3 iken; AB ortalaması için sırasıyla %25,4, %28,8 ve %28,1 olarak gerçekleşmiştir. Hem AB ülkeleri hem de Danimarka’da 2008 küresel krizinden sonra sosyal koruma harcamalarının arttığı görülmektedir.

Grafik 1. Danimarka ve AB'de Toplam Sosyal Koruma Harcamaları/GSYH Oranları (%), 1990-2019

Kaynak: (Eurostat, 2022b).

Devletlerin harcama alanları içinde sosyal koruma harcamaları önemli bir yere sahiptir. Sosyal korumaya yapılan harcamalar, AB'ye üye ülkelerde ve EFTA ülkelerinde açık ara devletin en önemli harcama alanı olmaya devam etmektedir. Bu durum aynı zamanda devletlerin zorunlu ödemelerle finanse edilen geliri ve serveti yeniden dağıtma işlevini de yansıtmaktadır. Bu harcama kategorisi genel olarak nakdi sosyal yardımlar ve aynı sosyal transferlerin satın alınması (satın alınan piyasa üretimi) şeklindedir. Sosyal riskleri ve ihtiyaçları azaltmak için hanelere sosyal yardımlar ödenir. Bunlara, işsizlik yardımları ve emeklilik ödemeleri örnek verilebilir.

1995 yılı ile karşılaştırıldığında, kamu "sosyal koruma" harcamalarının toplam harcama içindeki payı AB düzeyinde artmıştır (1995'te toplam harcamaların %36,6'sı ve 2020'de toplam harcamaların %41,3'ü). Aynı şekilde kamu "sosyal koruma" harcamalarının GSYH içindeki payı 1995'te %19,4'ten, 2020'de %22,0'ye yükselmiştir (Eurostat, 2022c).

Buradaki en güçlü yıllık artışlar 2009 ve 2020 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu durum, her iki dönemde de GSYH'deki düşüşlerin yanı sıra, sırasıyla 2009 mali krizin ve COVID-19 pandemisinin etkilerini azaltmak için "sosyal koruma" alanına yapılan harcama artışlarının bir sonucu olmuştur. 2007 ve 2009 yılları arasında AB'de sosyal koruma içinde yer alan "işsizlik" alanına yapılan harcamalar GSYH'nın %1,5'inden %1,9'a yükselmiş ve 2019'da GSYH'nın %1,3'üne düşmüştür. COVID-19 pandemisi ve pandeminin ekonomik ve sosyal etkisini azaltmak için yapılan hükümet önlemleri nedeniyle bu oran 2020'de GSYH'nın %2,2'sine yükselmiştir (Eurostat, 2022c).

AB'de 2020 yılında yapılan kamu sosyal koruma harcamaları GSYH'nın %22'sini, toplam kamu harcamalarının ise %41,3'ünü oluşturmuştur. Kamu sosyal koruma harcamaları kategorisindeki en önemli grup olan "yaşlılık" ödemeleri (AB'de 2020'de GSYH'nın %11,3'ü) esas olarak emeklilik ödemeleriyle ilgilidir. Nakdi veya sosyal yardımlarla ilgili olan "malullük" ödemeleri ise 2020 yılında AB düzeyinde GSYH'nın %1,6'sına denk gelmektedir. "Hastalık ve maluliyet" ödemeleri sosyal sigorta planlarının işleyişiyle bağlantılı olarak nakdi veya aynı sosyal ödemeler ile ilgili olup 2020 yılı için AB'de GSYH'nın %3'ü olarak gerçekleşmiştir. Kamu sosyal koruma harcamaları içinde, "aile ve çocuklar" 2020 yılı için AB'de GSYH'nın %2'sini, "işsizlik" %2,2'sini ve "konut" ödemeleri %0,3'ünü oluşturmuştur. Konut harcamaları esas olarak konut maliyetine yardımcı olmak için hanelere yapılan sosyal koruma ödemeleri ve sosyal konutların işletilmesiyle ilgilidir (Eurostat, 2022c).

Tablo 2. AB’de Kamu Sosyal Koruma Harcamaları/ GSYH %, 2020

	Sosyal Koruma	Hastalık ve Engellilik	Yaşlılık	Malullük	Aile ve Çocuklar	İşsizlik	Konut	Sosyal Dışlanma	Ar-Ge	Diğer Sosyal Koruma
AB	22,0	3,0	11,3	1,6	2,0	2,2	0,3	1,1	0,0	0,3
Belçika	22,7	3,8	10,2	1,7	2,4	3,1	0,2	1,2	0,0	0,2
Bulgaristan	13,1	0,6	9,5	..	1,9	0,6	0,1	0,1	..	0,3
Çek Cumh.	14,4	2,7	8,2	0,6	1,9	0,2	0,2	0,4	0,0	0,2
Danimarka	22,4	4,6	8,5	0,0	4,4	2,1	0,7	1,6	0,0	0,5
Almanya	21,8	3,4	10,3	2,0	2,2	2,2	0,3	0,7	0,0	0,8
Estonya	15,0	2,4	8,2	0,1	2,9	1,1	0,0	0,2	0,0	0,2
İrlanda	10,2	1,3	3,9	0,5	1,2	2,1	0,9	0,1	0,0	0,2
Yunanistan	22,5	1,7	15,7	2,3	1,0	0,9	0,2	0,6	0,0	0,0
İspanya	22,1	3,1	10,9	2,6	1,0	3,8	0,0	0,5	0,0	0,1
Fransa	27,3	3,3	14,1	1,6	2,4	3,3	0,9	1,5	0,0	0,2
Hırvatistan	15,7	1,9	9,4	1,4	2,2	0,5	0,1	0,1	0,0	0,2
İtalya	25,2	2,0	15,1	2,8	1,1	2,5	0,0	1,5	0,0	0,1
Kıbrıs	13,6	0,5	6,6	1,5	3,0	0,7	0,0	1,3	0,0	0,1
Letonya	13,5	2,9	7,7	0,2	1,3	0,6	0,1	0,4	0,0	0,4
Litvanya	16,3	4,7	6,7	0,3	2,1	1,7	0,1	0,4	0,0	0,2
Lüksemburg	20,6	3,7	10,0	0,0	3,7	2,1	0,1	0,9	0,0	0,2
Macaristan	13,6	2,3	6,5	0,8	2,4	0,4	0,1	0,9	0,0	0,2
Malta	12,0	1,0	7,2	1,3	1,0	0,2	0,2	0,4	0,0	0,7
Hollanda	17,4	4,3	6,7	0,1	2,1	0,9	0,5	2,8	0,0	0,0
Avusturya	22,9	1,9	13,9	1,4	2,4	1,9	0,1	1,1	0,0	0,2
Polonya	18,2	2,3	10,1	1,6	3,3	0,3	0,0	0,3	0,0	0,1
Portekiz	18,8	1,5	12,5	1,9	1,3	0,6	0,2	0,4	0,0	0,4
Romanya	13,8	1,2	9,9	0,1	1,6	0,1	0,0	0,4	0,0	0,5
Slovenya	18,7	2,4	11,0	1,4	2,0	0,6	0,0	1,1	0,0	0,2
Slovakya	16,3	3,9	8,4	0,8	1,2	0,4	0,0	0,2	0,0	1,3
Finlandiya	25,7	3,2	14,5	0,7	3,1	2,3	0,7	1,0	0,0	0,3
İsveç	19,8	3,7	10,8	0,2	2,5	1,3	0,3	0,9	0,0	0,0
İzlanda	13,8	3,5	3,4	0,0	2,6	2,8	0,4	0,7	0,0	0,5
Norveç	22,3	7,7	8,0	0,2	3,7	1,2	0,1	0,9	0,1	0,5
İsviçre	16,0	3,1	7,6	0,3	0,6	2,8	0,0	1,6	0,0	0,0

Kaynak: (Eurostat, 2022c).

Tablo 2’de görüldüğü üzere, 2020 yılında kamu sosyal koruma harcamalarının GSYH’ya oranı AB ülkeleri arasında %10,2’den %27,3’e kadar değişiklik göstermektedir. Bunlardan; Norveç (%22,3), Fransa (%27,3), Finlandiya (%25,7), İtalya (%25,2), Avusturya (%22,9), Belçika (%22,7), Yunanistan (%22,5), Danimarka (%22,4), İspanya (%22,1), Almanya (%21,8) ve Lüksemburg (%20,6) GSYH’larının en az %20’sini kamu sosyal koruma harcamalarına ayırmıştır. Buna karşılık İrlanda (%10,2), Malta (%12), Bulgaristan (%13,1), Letonya (%13,5), Kıbrıs (%13,6), Macaristan (%13,6), Romanya (%13,8) ve İzlanda (%13,8) kamu sosyal koruma harcamalarına GSYH’larının %14’ünden azını ayırmışlardır (Eurostat, 2022c).

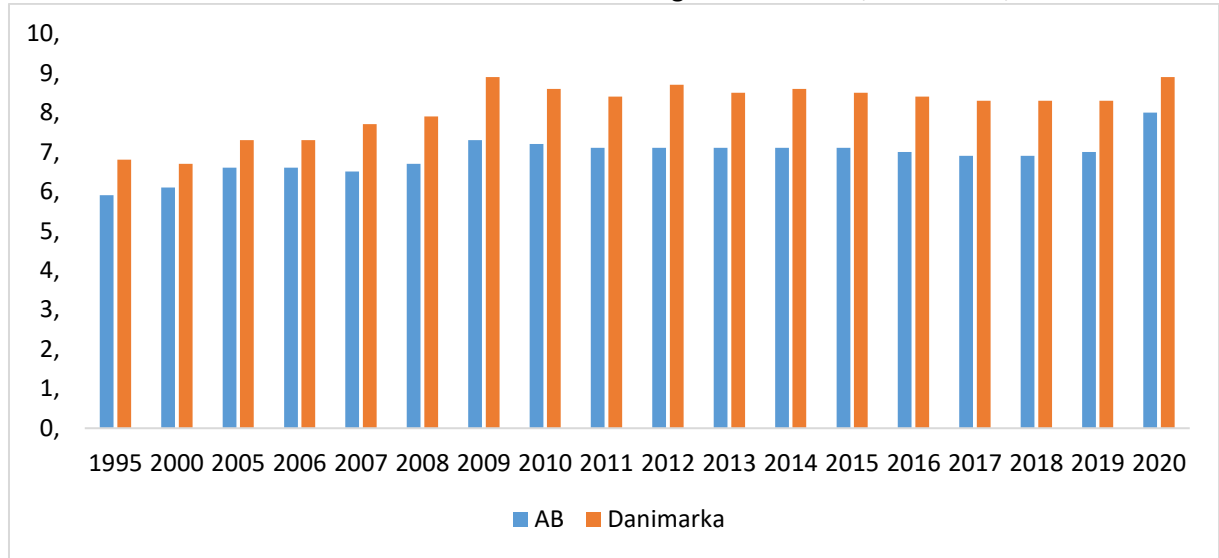
Danimarka sosyal koruma harcamasının en çoğunu yaşlılık kategorisine harcamaktadır. Bunu sağlık ve engellilik, aile ve çocuklar, işsizlik, sosyal dışlanma, konut ve diğer sosyal koruma harcamaları izlemektedir. Kategorilerin çoğunda Danimarka’nın göstergeleri AB ortalamasından yüksektir ve bu durum Danimarka’nın güçlü bir refah devleti olduğunu göstermektedir.

3.2. Sağlık Harcamaları Göstergeleri

Danimarka’nın refah göstergeleri içerisinde yer alan sağlık harcamaları analiz edilirken, bazı temel sağlık göstergelerinin incelenmesi, bu alanda yapılan harcamaların yansımalarını görmek açısından önemlidir.

Danimarka, diğer AB ülkelerinin çoğundan daha fazla kişi başı sağlık harcaması yapmaktadır. Sağlık harcamalarında en yüksek pay ayakta tedavide olup, bunu yatarak tedavi ve uzun süreli bakım izlemektedir. Danimarka'da kişi başına düşen doktor ve hemşire sayısı AB ortalamasından daha fazladır. Danimarka'nın 2019 yılında ayakta tedavi (evde bakım dahil) harcaması, hem kişi başına hem de toplam sağlık harcaması payı olarak (%35) AB ortalamasından (%30) önemli ölçüde yüksektir. Yatarak tedavi, sağlık harcamalarının yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır ve AB ortalamasından düşüktür. Bu payın azalmasında, bakımı yatarak tedaviden ayakta tedavilere kaydırmaya yönelik çalışmaların etkisi bulunmaktadır. Danimarka'da sağlıkla ilgili uzun süreli bakım harcamaları da tüm sağlık harcamalarının yaklaşık %25'ini oluşturmaktadır ki bu oran AB ortalaması olan %16'dan çok daha yüksek bir oranı ifade etmektedir. İlaçlara ve tıbbi cihazlara yapılan harcamaların oranı, 2019'da toplam sağlık harcamalarının %11'ini oluşturmakta ve AB ortalaması olan %18'e göre düşük düzeyde kalmaktadır. Önleme programları ise, sağlık harcamalarının %2,5'ini temsil etmektedir (AB ortalaması %2,9) (OECD/European Observatory on Health Systems and Policies, 2021, s.9). Dolayısıyla Danimarka'nın sağlık alanında olumlu refah göstergelerine sahip olduğu söylenebilir.

Grafik 2. AB ve Danimarka'da Kamu Sağlık Harcamaları, 1995-2020, GSYH %

Kaynak: (Eurostat, 2022b).

Grafik 2'de görüldüğü üzere, Danimarka'da kamu sağlık harcamaları AB ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra kamu sağlık harcamalarının GSYH'ye oranının daha fazla arttığı görülmektedir. Yine COVID-19 pandemisinin bir sonucu olarak, sağlık için yapılan kamu harcamaları 2020 yılında %5'in üzerinde artmıştır. Bu tür kriz dönemlerinde GSYH'daki düşüş ile birlikte sağlık harcamalarının GSYH içindeki payının artışı daha belirgin olmaktadır.

Tablo 3. AB ve Danimarka'da Sağlık Harcamaları, 2020 (GSYH %)

	Kamu	Özel	Toplam		Kamu	Özel	Toplam
Avusturya	8,8	2,7	11,5	İtalya	7,3	2,3	9,6
Belçika	8,8	2,3	11,1	Letonya	4,7	2,7	7,4
Bulgaristan	5,4	3,1	8,5	Litvanya	5,3	2,2	7,5
Çek Cumh.	8,1	1,1	9,2	Lüksemburg	5,0	0,7	5,7
Danimarka	8,9	1,6	10,5	Hollanda	9,5	1,7	11,2
Estonya	6,0	1,8	7,8	Norveç	9,8	1,6	11,4
Finlandiya	7,6	2,0	9,6	Polonya	4,7	1,8	6,5
Fransa	10,3	1,9	12,2	Portekiz	6,8	3,7	10,5
Almanya	10,9	1,9	12,8	Slovenya	5,8	1,4	7,2

Yunanistan	5,9	3,6	9,5	Slovakya	6,9	2,5	9,4
Macaristan	5,2	2,1	7,3	İspanya	7,8	2,9	10,7
İzlanda	7,9	1,6	9,5	İsveç	9,9	1,6	11,5
İrlanda	5,6	1,5	7,1	İsviçre	8,2	3,6	11,8
Malta	5,8	3,4	9,2	Romanya	4,6	1,1	5,7

Kaynak: (OECD, 2022).

Tablo 3’de görüldüğü üzere 2020 yılında Danimarka GSYH’sının %10,5’ini sağlığa harcamıştır. Danimarka’nın yanısıra AB’de sağlık harcamaları/GSYH oranı yüksek olan ülkeler, Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İsviçre, Hollanda, Portekiz, İspanya, Norveç ve İsveç olarak görülmektedir. Danimarka’da kamu sağlık harcamalarının GSYH’ya oranı %8,9 iken, özel sağlık harcamalarının GSYH’ya oranı %1,6 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla, sağlık için yapılan gönüllü sigortalar ve cepten harcamalar, kamu sağlık harcaması ve zorunlu sigortaya göre düşük düzeydedir. Diğer AB ülkelerinde olduğu gibi Danimarka’da da büyük ölçüde kamu zorunlu sağlık sigortası uygulanmaktadır.

3.3. Eğitim Harcamaları Göstergeleri

Sosyo-ekonomik durum öğrencilerin eğitime katılımını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Özellikle birçok ülkede erken çocukluk eğitimi ve yüksek öğretim gibi daha çok özel harcamalara dayanan eğitim seviyelerinde bu durum daha belirgindir. Danimarka’da, eğitim harcamalarının özel kaynaklarla finansmanı (cepten ödemeler gibi) okul öncesi kurumlardaki toplam harcamanın %24’ünü oluşturmaktadır ve bu oran OECD ortalaması olan %17’nin üzerindedir. Yükseköğretim düzeyinde ise, harcamaların %12’si özel kaynaklarla finansmandan oluşurken, bu oran OECD ülkelerinde ortalama %30’dur. Danimarka’da lisans derecesindeki öğrenciler için öğrenim ücreti yoktur. Yükseköğretim öğrencilerinin %86’sı devlet bursları, hibeler veya öğrenci kredileri şeklinde mali destek almaktadır (OECD, 2021a, s.1).

Eğitim düzeyi yükseldikçe istihdam edilme oranı da artmaktadır. Danimarka’da 2020 yılı için 25-64 yaş aralığında tüm eğitim kademeleri dikkate alındığında ortalama istihdam oranı %80’dir. İstihdam oranı yüksek öğrenim mezunları (lisans) için ise %85 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar OECD ortalamasının üzerinde yer almaktadır (OECD, 2021b, s.77).

Eğitim kurumlarında öğrenci başına yıllık harcama, ülkelerin her öğrenciye yaptığı yatırımın bir göstergesidir. Danimarka’da ilköğretimden yükseköğretime kadar yapılan öğrenci başına toplam eğitim harcaması (2018 yılı için 13.396 \$), OECD ortalamasından yüksek düzeydedir (2018 yılı için 11.680 \$) (OECD, 2021a, s.1).

Tablo 4’te görüldüğü gibi Danimarka’da eğitim kurumlarına yapılan toplam harcamanın GSYH’ya oranı %5,4’tür. İlk orta ve lise eğitimi için bu oran %3,6, yükseköğretim için %1,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar OECD ve AB ortalamasının üzerindedir.

Tablo 4. Eğitim Kurumlarına Yapılan Toplam Harcama, 2019, GSYH %

	Yükseköğretim	İlköğretimden Yükseköğretime Kadar	Toplam		Yükseköğretim	İlköğretimden Yükseköğretime Kadar	Toplam
Avusturya	1,7	2,9	4,7	İtalya	0,9	2,9	3,8
Belçika	1,5	4,1	5,6	Letonya	1,3	2,9	4,3
Türkiye	1,6	3,6	5,2	Litvanya	1,1	2,4	3,5
Çek Cumh.	1,2	3,1	4,3	Lüksemburg	0,5	2,9	3,3
Danimarka	1,8	3,6	5,4	Hollanda	1,7	3,4	5,1
Estonya	1,5	3,2	4,7	Norveç	1,9	4,6	6,6
Finlandiya	1,5	3,7	5,2	Polonya	1,3	3,2	4,5
Fransa	1,5	3,7	5,2	Portekiz	1,1	3,7	4,8
Almanya	1,3	3,1	4,3	Slovenya	1,1	3,1	4,2
Yunanistan	0,9	2,8	3,7	Slovakya	0,9	3,0	3,9

Düriye TOPRAK, Ceyda ŞATAF

Macaristan	0,9	2,9	3,8	İspanya	1,3	3,1	4,3
İzlanda	1,3	4,5	5,7	İsveç	1,6	3,9	5,5
İrlanda	0,8	2,3	3,2	Birleşik Kr.	2,0	4,1	6,0
Meksika	1,4	3,2	4,6	ABD	2,5	3,5	6,0
OECD Ort.	1,5	3,4	4,9	AB Ort.(23 ülke)	1,2	3,2	4,4

Kaynak: (OECD, 2022).

Kamu harcamaları, tüm ülkelerde eğitim finansmanının ana kaynağı olmaya devam etmektedir. Kamu harcamaları ilköğretimden yükseköğretim seviyelerine kadar eğitim kurumlarında (özel sektöre transferlerden sonra) önemli bir yere sahiptir. Danimarka'da kamu eğitim harcamalarının GSYH'ye oranı (2019 yılı) %4,7'dir. Danimarka'da eğitim harcamaları, hem ilk orta ve lise eğitiminde hem de yükseköğretimde büyük ölçüde kamu tarafından sağlanmaktadır. Norveç, İsveç, Finlandiya gibi refah devleti özelliği gösteren ülkelerde de eğitim büyük ölçüde kamu tarafından sunulmakta ve desteklenmektedir (OECD, 2021b, s.247).

3.4. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk Göstergeleri

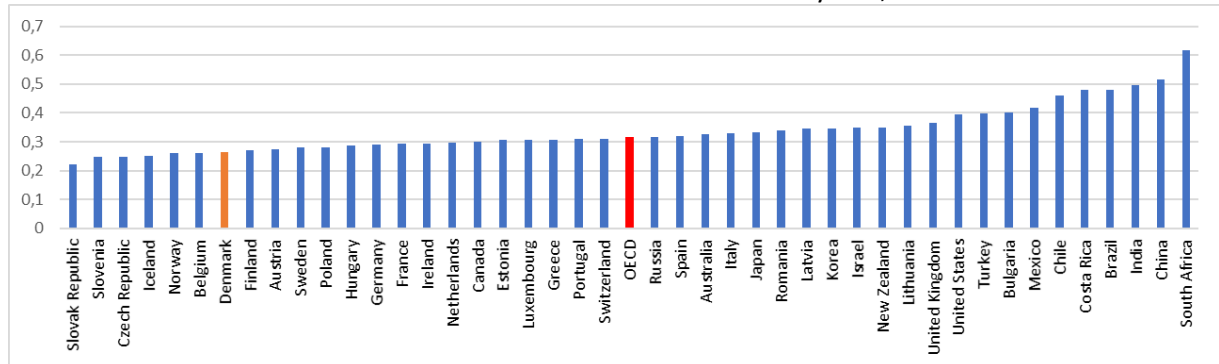
Toplumsal refahın sağlanmasında, gelirin nasıl paylaşıldığı ve yoksulluk sorunu incelenmesi gereken önemli alanlardır (Yüce, 2002, s.4). Refah devleti anlayışının da bir sonucu olarak uygulanan ekonomik ve mali politikalar, gelir dağılımının düzenlenmesinde önemli rol oynamaktadır (Sarker and Rahman, 2007, s.93; Öztürk, 2012, s.420; Çağan, 1980, s.144; Hazman, 2011, s.208).

Gerek bir ülkedeki kişisel gelir dağılımını tespit etmek gerekse ülkeler arasında karşılaştırma yapabilmek için gini katsayısı sıklıkla kullanılmaktadır. Bu katsayı sıfıra yaklaştıkça, gelir dağılımındaki adaletsizlik azalırken, bu katsayı sıfırdan uzaklaştıkça yani büyüdükçe gelir dağılımındaki adaletsizlik artmaktadır (Yüce, 2002, s.8; Karaman ve Özçalık, 2007, s.26).

OECD ülkelerinde 1980'lerden 1990'lara kadar genel olarak gelir eşitsizliğinde artış yaşanmıştır. 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara bazı ülkelerin gelir dağılımı göstergelerinde iyileşme olmakla birlikte, genel olarak OECD ülkelerindeki gini katsayısına bakıldığında en yüksek (Danimarka ve İsveç) ve en düşük (Meksika ve Türkiye) katsayıya sahip ülkeler arasında yaklaşık iki kat fark bulunduğu görülmektedir (OECD, 2008, s.25-27).

Günümüzde ise aynı şekilde gelir eşitsizliği OECD ülkeleri arasında önemli ölçüde değişmektedir. Grafik 3'den görüleceği üzere, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, İzlanda, Norveç, Belçika, Finlandiya ve Danimarka gelir eşitsizliğinin daha düşük olduğu ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan İskandinav ve bazı orta ve kıta Avrupa ülkelerinin harcanabilir gelir açısından en düşük eşitsizliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu ülkelerde Gini katsayısı OECD ortalamasından düşüktür. Güney Afrika, Çin, Hindistan, Brezilya, Kosta Rika, Şili, Meksika ise gelir eşitsizliğinin en yüksek olduğu ülkelerdir (Grafik 3).

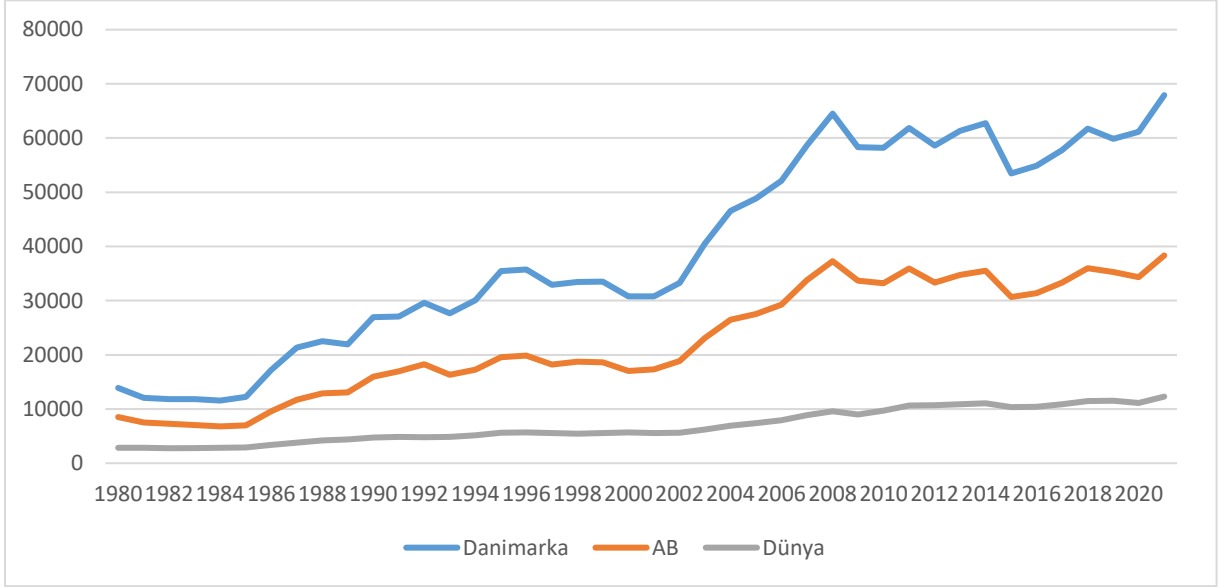
Grafik 3. OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı %, 2019

Kaynak: (OECD, 2022).

Danimarka'da ve diğer ülkelerdeki kişi başına gelir durumu da gelir dağılımı hakkında fikir vermektedir. Grafik 4'de, yıllar itibariyle Danimarka, AB ve Dünya'da kişi başına gelir göstergeleri yer almaktadır. 1980-2020 yılları aralığında Danimarka'nın kişi başına geliri (\$), AB ve Dünya ortalamasının üstünde yer almıştır. Özellikle 2002 yılından sonra hem Danimarka'da hem de AB ortalamasında kişi başı gelirden artış olduğu ancak 2008 Ekonomik krizinden sonra bu göstergenin düştüğü daha sonrasında ise dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

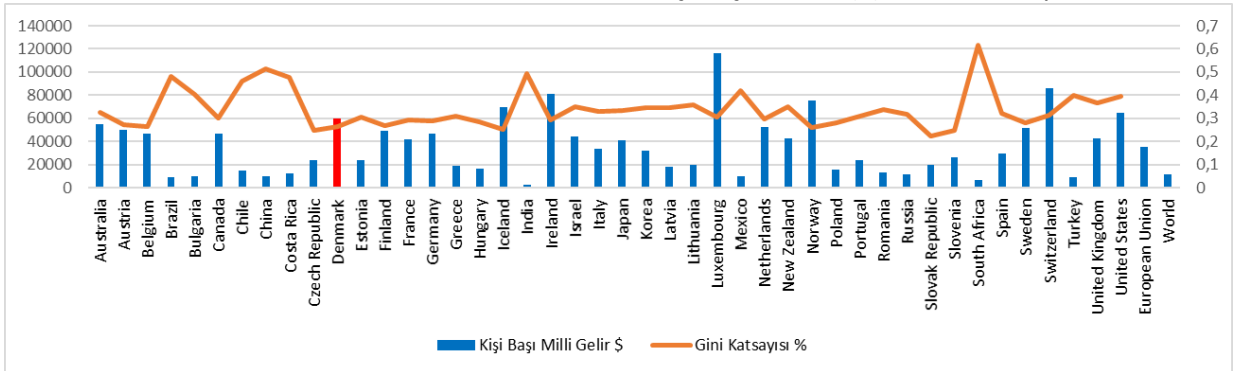
Grafik 4. Danimarka, AB ve Dünya'da Kişi Başına Gelir (\$), 1980-2020

Kaynak: (IMF, 2022).

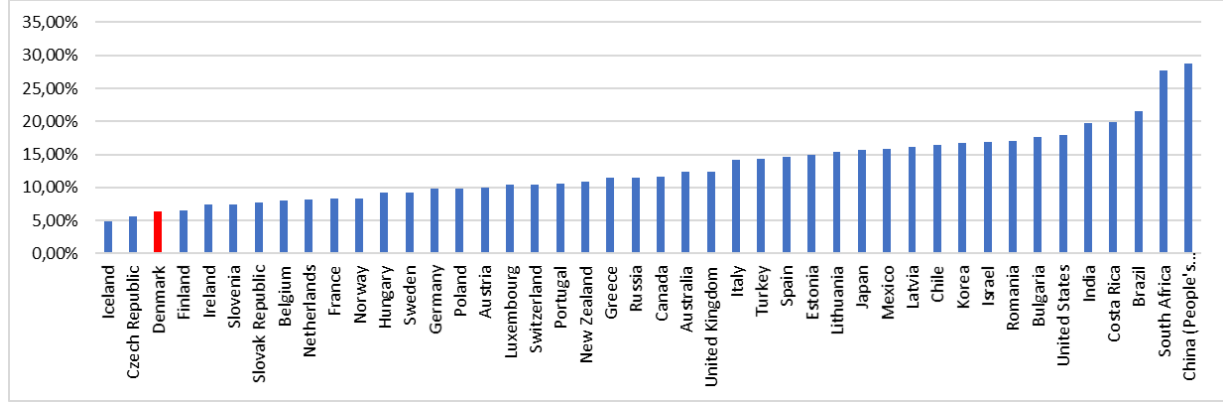
Grafik 5'de, Danimarka'da ve bazı ülkelerde kişi başına gelir (\$) ve gini katsayıları yer almaktadır. Genel olarak bakıldığında kişi başına ortalama gelir ile eşitsizlik arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir. Gini katsayıları daha düşük olan ülkelerin çoğunda kişi başı ortalama gelir yüksektir. Gini katsayıları yüksek olan yani gelir dağılımı daha adaletsiz olan ülkelerin çoğunda ise kişi başı ortalama gelir daha düşük düzeyde olmaktadır.

Grafik 5. Bazı Ülkelerde ve Danimarka'da Kişi Başına Gelir (\$) ve Gini Katsayısı, 2019

Kaynak: (IMF, 2022; OECD, 2022).

Gelirin adaletsiz dağılımı sonucunda ortaya çıkan ve incelenmesi lazım gelen diğer önemli bir olgu da yoksulluktur. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir medyan gelirin %50'si dikkate alınarak belirlenen yoksulluk sınırına göre, yoksulluk oranının en yüksek olduğu ülkeler Güney Afrika ve Çin'dir. Bu ülkelerde yoksulluk oranları sırasıyla %27 ve %28,8'dir. Yoksulluk oranının en az olduğu ülkeler ise; İzlanda, Danimarka, Çek Cumhuriyeti ve Finlandiya'dır. Bu ülkelerde söz konusu oran %5-6 arasındadır (Grafik 6).

Grafik 6. OECD Ülkelerinde Yoksulluk Oranları %, 2019 (Medyan Gelirin Yüzde 50 Sınırına Göre)

Kaynak: (OECD, 2022).

Sosyal transfer harcamaları ile yoksulluk oranları arasında da anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Genellikle sosyal koruma harcamaları yüksek olan ülkelerde, yoksulluk oranları düşüktür. Diğer bir ifadeyle, piyasa dağılımı ile oluşan yoksulluğun, sosyal transferler ile oldukça azaldığı görülmüştür. Dolayısıyla sosyal transferlerin etkin kullanımı yoksulluk üzerinde önemli bir etki yapmaktadır (Demir Şeker, 2011, s.171). Dolayısıyla, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ve yoksulluğu doğrudan veya dolaylı olarak azaltabilecek ya da belli alanlarda bu eşitsizliğin sonuçlarını hafifletebilecek sosyal transfer politikaları geliştirmek refah devleti anlayışının temelini oluşturmaktadır (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, 2010, s.39). Toplam vergi gelirlerinin GSYH içerisindeki payının yani vergi yükünün en yüksek olduğu Danimarka, İsveç, Finlandiya, Belçika gibi ülkeler, gelir eşitsizliğinin düşük seviyede olduğu ülkelerdir. Bu ülkelerde devlet, sosyal koruma harcamalarına daha fazla kaynak ayırarak gelir dağılımını iyileştirici etkide bulunmaktadır.

4. SONUÇ

Refah devletlerinin görev alanı temel olarak eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, gelirin yeniden dağıtım ve sosyal refah hizmetleri konularında yoğunlaşmaktadır. Devlet bu alanlarda politika üretirken; yoksulların, engellilerin, yaşlıların, ailelerin, çocukların, gençlerin, kadınların korunması ve yardımı, mesleki eğitim, iş bulma ve çalışma koşullarının düzeltilmesi gibi birçok konuda da sorumluluk üstlenmektedir. Devletin refahın sağlanmasında ayırdığı kamu kaynaklarının büyüklüğü refah göstergeleri açısından önemli bir ölçüttür. Sosyal koruma harcamalarına bakıldığında güçlü refah düzeyine sahip ülkelerin büyük ölçüde İskandinavya ve Kıta Avrupası ülkeleri olduğu görülmektedir. Bu açıdan Danimarka, kamu sosyal koruma harcamaları/GSYH oranının en yüksek olduğu ülkelerden biridir.

Danimarka refah devleti, tüm vatandaşlarına çeşitli sosyal transferler ve hizmetler sunan kapsamlı ve cömert bir refah devleti olarak bilinmektedir. Danimarka, sosyal koruma harcamasının çoğunu yaşlılık kategorisine ayırmaktadır. Bunu sağlık ve engellilik, aile ve çocuklar, işsizlik, sosyal dışlanma, konut ve diğer sosyal koruma harcamaları izlemektedir. Kategorilerin çoğunda Danimarka'nın sosyal koruma harcaması göstergeleri AB ortalamasından yüksektir ve bu durum Danimarka'nın güçlü bir refah devleti olduğunu göstermektedir.

Sağlık harcamaları açısından Danimarka'da kamu sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı AB ortalamasının üzerinde seyretmektedir. 2008 krizi ve pandeminin etkisiyle bu oran daha da artmıştır. Danimarka'da büyük ölçüde kamu zorunlu sağlık sigortası uygulanmaktadır. Sağlık için yapılan gönüllü sigortalar ve cepten harcamalar düşük düzeyde yer almaktadır. Sağlık harcamalarında en yüksek pay ayakta tedavide olup, bunu yatarak tedavi ve uzun süreli bakım izlemektedir. Danimarka'da kişi başına düşen sağlık harcaması, doktor ve hemşire sayısı gibi temel sağlık göstergeleri diğer AB ülkelerinin çoğundan daha yüksektir.

Eğitim açısından kamu harcamaları, eğitim finansmanının ana kaynağı olmaya devam etmektedir. Kamu harcamaları ilköğretimden yükseköğretim seviyelerine kadar eğitim kurumlarında önemli bir yere sahiptir. Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya gibi refah devleti özelliği gösteren ülkelerde eğitim büyük ölçüde kamu tarafından sunulmakta ve desteklenmektedir. Danimarka’da eğitim harcamaları, hem ilk orta ve lise eğitiminde hem de yükseköğretimde büyük ölçüde kamu tarafından sağlanmaktadır. Danimarka’da öğrenci başına eğitim harcaması ve eğitim kademelerine göre istihdam edilme oranı yüksektir.

Gelir dağılımında adaleti sağlamak ve yoksullukla mücadele edebilmek için sosyal transfer politikaları geliştirmek, refah devleti anlayışının temelini oluşturmaktadır. Vergi yükünün en yüksek olduğu ülkelerden biri olan Danimarka, kişi başı geliri yüksek, gelir eşitsizliği ve yoksulluk oranı düşük bir ülkedir. Danimarka, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri ve gelir yoksulluğunu doğrudan veya dolaylı olarak azaltabilecek sosyal transfer politikaları geliştirebilmiş, geliri ve serveti yeniden dağıtma işlevini etkin olarak uygulayabilmiştir. Genel olarak Danimarka, kapsamlı bir refah devleti ile iyi işleyen bir ekonomiyi birleştirmenin mümkün olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, P. (2002). “The Danish Welfare State: A Social Rights Perspective”, *Journal of Societal & Social Policy*, Vol. 1/1: 1-13, pp.1-21, Casa Verde Publishing, ISSN 1681 2816.
- Akgeyik, T. (2010). “Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm”. *Journal of Social Policy Conferences*. 47-99.
- Andersen, J. G. and Carstensen, M. B. (2009). “The Welfare State and Welfare Reforms in Denmark”. In Golinowska S, Hengstenberg P, Zukowski M, editors, *Diversity and Commonality in European Social Politics: The Forging of a European Social Model*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe. 70-109. Erişim tarihi: Şubat 13, 2022, <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/warschau/06223.pdf>.
- Arın, T. (1993), “Refah Devleti: Bir Analiz Çerçevesi”, IX. Türkiye Maliye Sempozyumu, Türkiye’de Bütçe Harcamaları, 6-8 Mayıs 1993, Silifke-Mersin.
- Bogedan, C. (2006). “Readjusting the social democratic welfare state in Denmark 1973 – 2003”. *TranState Working Papers*, No. 40. Universität Bremen, Collaborative Research Center 597-Transformations of the State, Bremen. 1-48.
- Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu (SPF) (2010). *Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış*, (Proje Yöneticisi: Ayşen Candaş, Proje Danışmanı: Ayşe Buğra). Haziran.
- Buğra, A. ve Adar S. (2007). “Türkiye’nin Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Analizi”. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*. İstanbul.
- Casey, H. B. (2004). “Evaluating Pension Reform”, In the Debate on the Swedish Pension Reform. The Swedish Insurance Society. *NFT*, 2, 111-121.
- Christiansen, N. F. and Petersen K. (2001). “The dynamics of social solidarity: The Danish welfare state-1900-2000”. *Scandinavian Journal of History*, 26(3), 177-196. <https://doi.org/10.1080/034687501750303846>.
- Collington R. (2022). “Disrupting the Welfare State? Digitalisation and the Retrenchment of Public Sector Capacity, *New Political Economy*”, 27:2, 312-328, DOI: 10.1080/13563467.2021.1952559.
- Cox, R. H. (2001). “The Social Construction of an Imperative: Why Welfare Reform Happened in Denmark and the Netherlands but Not in Germany”. *World Politics*. 53, 3, 463–498.
- Çağan, N. (1980). “Demokratik Sosyal Hukuk Devletinde Vergilendirme”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 37(1), 129-151.
- Çelik, A. (2002). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Dönüşümü ve Türkiye*. Kamu-İş. Ankara.
- Demir Şeker, S. (2011). *Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi*. Kalkınma Bakanlığı Yayın No: 2828. Ekim.

- Erçakar, M. E. ve Güvenoğlu H. (2018). "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal Koruma Harcamalarına Bir Bakış". *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 38-53.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press,
- Eurostat (2022a). "Glossary: Social protection". Erişim tarihi: Haziran 10, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Social_protection.
- Eurostat (2022b). "Social Protection Expenditure". Erişim tarihi: Haziran 10, 2022, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Eurostat (2022c). "Government Expenditure on Social Protection". Erişim tarihi: Haziran 15, 2022, https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Government_expenditure_on_social_protection#Expenditure_on_social_protection.27social_protection.27
- Fersch, B. and Breidah K. N. (2018). "Building, breaking, overriding...? Migrants and institutional trust in the Danish welfare state". *International Journal of Sociology and Social Policy* Vol. 38 No. 7/8, 592-605.
- George V. and Wilding P. (1994). *Welfare and Ideology*. Harvester/Wheatsheaf, Heel Hempstead, Hertfordshire.
- Haanes-Olsen, L. (1987). "Social security reform in Denmark". *Social Security Bulletin*, 50: 20-26, November.
- Hammerslev, O. (2020). Lawyers in Denmark, Sweden & Norway: Liberalisation, differentiation and the emergence of a market for legal services. In R. L. Abel, O. Hammerslev, H. Sommerlad, & U. Schultz (Eds.), *Lawyers in 21st-century societies: National reports* (pp. 175-192). Oxford: Hart Publishing.
- Hazman, G. G. (2011). "Türkiye'de Gelir Dağılımında Adalet ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Arasındaki Nedensellik İlişkisi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 16 (1),205-216.
- Heckman J. and Landersø R. (2022). "Lessons for Americans from Denmark about inequality and social mobility", *Labour Economics* 77:1-14.
- Holzmann, R. (2004). "Towards a Reform and Coordinated Pension System in Europe". Rationale and Potential Structure; World Bank Social Protection Discussion Paper Series. The World Bank, Washington.
- IMF (2022). "IMF Data". Erişim tarihi: Haziran, 10, 2022, <https://www.imf.org/en/Data>
- Kærgård N. (2006). "The foundation for the Danish Welfare State: Ethnic, Religious and linguistic harmony", XIV International Economic History Congress Session 22 Helsinki, pp.1-24.
- Karaman, B. ve Özçalık M. (2007). "Türkiye'de Gelir Dağılımı Eşitsizliğinin Bir Sonucu: Çocuk İşgücü". *Yönetim ve Ekonomi*. 14 (1), 25-41.
- Kayalidere, G. ve Şahin H. (2014). "Sosyal Devlet Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 57-75.
- Kızılar, N. (2017). "Türkiye'de Yoksullukla Mücadele ve Sosyal Transfer Harcamaları". *Journal of Life Economics*, 11, 77-100.
- Koçhisarlı, S. (2019). "İskandinav Ülkelerinin Makroekonomik Ve Ekonomik Refah Göstergeleri Açısından Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle İncelenmesi". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi SBE.
- Kristensen, H. (2002). "Social housing policy and the welfare state: A Danish perspective". Edt. Special Issue: Social Housing Policy In The European Union Source: *Urban Studies*. 39(2), 255-263.
- Kurşun, A. ve Rakıcı C. (2016). "Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi". *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 135-156.
- Leibfried, S. (1993), "Towards a European Welfare State", *New Perspectives on the Welfare State in Europe*, (Ed.: C. Jones), London: Routledge Press, p. 133-156.
- Ministry of Social Affairs and Integration (2011). "Social Policy In Denmark". Erişim tarihi: Şubat 14, 2022, <https://www.oim.dk/media/14947/social-policy-in-denmark.pdf>.

- Mishra, R. (1990). *The welfare state in capitalist society: policies of retrenchment and maintenance in Europe, North America and Australia*. Harvester/Wheatsheaf, New York and London.
- OECD (2008). "Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries". OECD Publications. Erişim tarihi: Haziran, 10, 2022, https://read.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/growing-unequal_9789264044197-en#page2
- OECD (2019). "The OECD SOCX Manual 2019 Edition". Erişim tarihi: Şubat 10, 2022, https://www.oecd.org/social/soc/SOCX_Manuel_2019.pdf.
- OECD (2021a). "Denmark", in *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2021b). *Education at a Glance 2021: OECD Indicators*. OECD Publishing, Paris.
- OECD (2022). "Social Expenditure Database". Erişim tarihi: Haziran 10, 2022, <https://stats.oecd.org/>
- OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2021). *Denmark: Country Health Profile 2021*. State of Health in the EU, OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, Brussels.
- Özdemir, S. (2007), Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İTO, Yayın No: 2007-57, İstanbul.
- Öztürk, N. (2012). *Maliye Politikası*. Ekin Yayınevi.
- Petersen, K. and Schou J. (2020). "Digitalization and the danish welfare state: policies, institutional changes and strategic dilemmas". *Journal of Policy Science*. 27(3), 97-113.
- Rein, M. and Anderson K. (2007). "The interdependence of the system of solidarity and the system of equivalence". In C. Arza and M. Kohli (eds), *Pension Reforms in Europe: Politics, Policies and Outcomes*, (1st ed.). Routledge, 132-154.
- Sallan Gül, S. (2004). *Sosyal devlet bitti, yaşasın piyasa!*, İstanbul: Etik Yayınları.
- Sarker, A. E. and Rahman, M. H. (2007). "The Emerging Perspective of Governance and Poverty Alleviation: A Case of Bangladesh". *Public Organization Review*, 7, 93-112.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2021). Dış Temsilcilikler ve Uluslararası Etkinlikler Genel Müdürlüğü. *Danimarka Ülke Profili*.
- Thorgaard, C. and Vinther H. (2007). "Rescaling social welfare policies in Denmark". *National report Social Policy and Welfare Services Working Paper*. 10: 1-56. Erişim tarihi: Şubat 12, 2022, https://pure.vive.dk/ws/files/236805/WP10_2007.pdf.
- Toprak, D. (2014). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye'de Sosyal Devlet Harcamalarının Dönüşümü ve Yansımaları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. SDÜ SBE. Isparta.
- Torfing, J. (1999). "Workfare with welfare: recent reforms of the Danish welfare state". *Journal of European Social Policy*. 9(1),6-28.
- Trenz H.J. and Grasso M. (2018). "Toward a New Conditionality of Welfare? Reconsidering Solidarity in the Danish Welfare State", Editors: Christian Lahusen, Maria T. Grasso, *Solidarity in Europe Citizens' Responses in Times of Crisis*, Palgrave Studies in European Political Sociology ISBN 978-3-319-73334-0, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73335-7>.
- UNDP (2020). *Human Development Report 2020*. The Next Frontier-Human Development and the Anthropocene. Erişim tarihi: Temmuz 10, 2022, <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr2020pdf.pdf>.
- Yılmaz, M. (2010). Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde sosyal harcamaların OECD ve Türkiye'de karşılaştırılmalı analizi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. MÜ SBE. İstanbul.
- Yüce, M. (2002). "Türkiye'de Gelir Dağılımı Bozukluğunun İzlenen Kamu Gelir ve Harcama Politikaları ile Bağlantısı". *Bilgi*. Güz (23), 1-38.

Geliş Tarihi / Received : 05.01.2023 / 01.05.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 18.04.2023 / 04.18.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1230176>

ELEKTRONİK TİCARET KAPSAMINDA TÜKETİCİLERİN İLETİŞİM KANALLARINI KULLANIMINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

A RESEARCH ON CONSUMERS' USE OF COMMUNICATION CHANNELS WITHIN THE SCOPE OF ELECTRONIC COMMERCE

Fahrettin KAYAN^a, Mustafa Zihni TUNCA^b

ÖZ: Modern çağın kitle iletişim araçlarının hızla ilerlemesiyle birlikte sosyal alanlarda gerçekleştirilen çoğu araştırma, dijitalleşmeyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilebilmektedir. Bu çalışmada, pazarlama stratejilerinde iletişim kanallarını etkin bir şekilde kullanan elektronik ticaret işletmelerinde farklı demografik özelliklere sahip tüketicilere iletişimi sağlayacak güçlü kaynaklarla iletişim kanalları kullanımı değerlendirilmiştir. Söz konusu geleneksel ve yeni nesil iletişim kanallarının bilgilendiricilik, aldatıcılık, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik boyutları üzerinden etkileri incelenmiştir. Elde edilen verilerin değişkenlere bağlı olarak istatistiksel analizi yapılmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler : İletişim, E-ticaret, Tüketici Davranışı.

ABSTRACT: With the rapid progress of the mass media of the modern age, most research in social fields can be directly or indirectly related to digitalization. In this study, the use of communication channels from powerful sources that will provide communication to consumers with different demographic characteristics in electronic commerce businesses that use communication channels effectively in marketing strategies has been evaluated. The effects of these traditional and new generation communication channels on informative, deceptive, entertaining and disturbing dimensions were examined. Statistical analysis of the obtained data was made and evaluated depending on the variables.

Keywords: Communication, E-commerce, Consumer Behavior

^a Öğretim Görevlisi, Doktora Öğrenci, Akdeniz Üniversitesi, Demre Dr. Hasan Ünal Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, kayan@akdeniz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-8099-7271>

^b Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafatunca@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2315-905X>

1. GİRİŞ

Binlerce yıldır toplumlar, uluslararası ürün, hizmet ve fikir alışverişi yaparak problemlerini çözüme ulaştırmış ve bu sayede sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlerdir. Milattan önceki yüzyıllarda oluşmaya başlayan tarihi İpek Yolu, Çin'in doğusundaki ticari şehirleri, Anadolu üzerinden Batıya bağlamıştır (Tezer, 2016). Bununla birlikte Avrupa'nın yelkenli gemileri kıtaları birbirine bağlamaya başladığında, Columbus'un Amerika'ya yaptığı seferlerle başlayan önemli bir ticari süreç söz konusu olmuş, bu tarihlerden itibaren kıtalar, deniz yollarıyla küresel ölçekte birbirine bağlanmıştır (Mark, 2020). Demiryolları, telefon, otomobiller ve ticari hava yolculuğu gibi teknolojik girişimler ise dünyanın farklı bölgelerini her zamankinden daha yoğun bir şekilde birbirine bağlamaya hizmet etmiştir. Kamusal internetin ortaya çıkışı ve World Wide Web'in ticari kullanımı topluluklar ve devletler arasında binlerce yıllık küresel bağlantılar kurma sürecini daha da geliştirmiştir. Bu küresel yayılımının hızı ve kapsamı ise günümüzde, tarih boyunca hiç olmadığı kadar büyüktür. Öyle ki Datareportal raporuna göre küresel internet kullanıcı sayısı 2022'nin başında 4,95 milyara ulaşmıştır ve bu rakam, şu anda dünyanın toplam nüfusunun % 62,5'ini oluşturmaktadır (Kemp, 2022).

Şu anda her şeyin hızlı, otomatik, çevrimiçi ve bağlantılı olduğu bir çağı yaşamaktayız. Başka bir deyişle insanların yaşamlarıyla ilgili kararlarının birçoğu, parmaklarının dokunuşu ve internet ile sınırlıdır. Örneğin birkaç yıl öncesine kadar yiyecek gibi günlük ihtiyaçları karşılamak için dışarı çıkmak gerekirken, şimdilerde, pek çok e-ticaret platformundan sipariş oluşturulabilmekte ve ürünler müşteriye kısa sürede ulaşabilmektedir. Bu, bilgi teknolojisi endüstrisinin, dijital çağda, sağlayıcı ve destekleyici rolünü ispatlamaktadır.

Çağımızda, teknoloji neredeyse her alanda kendini hissettirdiğinden, çoğu araştırma için dijitalleşme konusu önemli bir argüman haline gelmiştir. Dijitalleşme, pazarlama ve ticari faaliyetler için ise merkezi bir konumdur. Akademik literatür incelendiğinde, dijital çağın; iletişim kanallarının gelişmesi, elektronik ticaretin ortaya çıkması ve büyümesi ile tüketici davranışlarının değişmesi üzerinde derin etkileri olduğu açıktır. Bu sebeple bu makalenin amacı, özellikle iletişim kanallarının gelişimi, elektronik ticaret ve değişen tüketici davranışları üzerine gerçekleştirilecek araştırmalar için, alanın temel başlıkları noktasında literatür sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma için çevrimiçi ortamda konuyla ilgili İngilizce anahtar kelimeler (digitalization, digital age, communication, communication channels, historical development of communication channels, e-commerce, electronic commerce, types of electronic commerce, consumer behavior, consumer behavior models, purchasing decision process vb) aratılmış ve kapsamlı literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Teknolojinin arka planında çalışan yazılım dillerindeki komutların İngilizce dilinde olması, teknoloji alanında yapılan akademik çalışmalar için ABD'deki Silikon Vadisi'nin lokomotif görevi taşıması ve Japonya ve Çin gibi gelişmiş Doğu Asya ülkelerinde dahi yapılan akademik ve teknolojik çalışmaların genelde İngilizce dilinde yayımlanmasına bağlı olarak, bu çalışmada, öncelikli olarak İngilizce yazılmış yayınlardan faydalanılmıştır.

1.1. İletişim Kavramı ve Süreci

İngilizcede 'communication' olarak anılan iletişim kelimesi, Latin dilindeki 'communicare' kavramından türemiştir. Communicare ise 'paylaşmak', 'birlikte tartışmak' ve 'erişilebilir kılmak' gibi anlamlara gelmektedir (Shankar, 2014). Her ne kadar iletişimin ne anlama geldiği konusunda fikir birliği olmasa da genel görüş, sosyal bağlamda bir etkileşimin söz konusu olması ve iletişimin bir süreci ifade etmesidir. İletişimde bir gönderici ve bir alıcı arasında sözel, mimiksel, grafiksel ya da görsel sinyal alışverişi bulunmaktadır. Bu noktada Akewo Daniel (2016), iletişimin bir süreç olduğunu ve alıcının, kaynaktan gelen sinyale geri bildirimde bulunduğu zaman tamamlandığını öne sürmüştür. van Ruler (2018), iletişimin bir anlam oluşturma süreci olduğundan söz ederken, Pearson ve Nelson (2000) da iletişimde, anlamı anlama ve paylaşmaya vurgu yapar. Dolayısıyla iletişimin, anlam olmadan gerçekleşmeyeceğinden (Littlejohn, Foss & Oetzel, 2021) ve gönderici tarafından tek başına oluşturulan anlamı ifade eden tek yönlü, gönderici ve alıcı tarafından ortaklaşa oluşturulan anlamı ifade eden çift yönlü iletişim olmak üzere iki boyutunun (van Ruler, 2018) olduğundan söz edilebilir.

1.2. İletişim Kanalları

İletişim kanalı, bireylerin birbirleriyle iletişim kurmak için seçtikleri yöntemlerdir (Farley, 2021). İletişim, yüz yüze olabileceği gibi, radyo, televizyon, bilgisayar, tablet gibi teknolojik araçlar yardımıyla da gerçekleşebilir. İletişim kanalı kavramının duyu organları yardımıyla etkileşimi ifade ettiği, iletişim ortamlarının (medium) ise farklı medya ve iletişim araçlarını içerdiği söylenebilir (Murotmusaev & Tangrikulov, 2021). Medya ve iletişim araçları, tarihsel süreç içerisinde büyük gelişim göstermiştir. İnternetin ortaya çıkışı baz alınarak iletişim kanalları, geleneksel ve yeni nesil iletişim kanalları olarak iki ayrı şekilde incelenebilir.

2. ELEKTRONİK TİCARETİN GELİŞİMİ

Ticari oluşumlar, dijitalleşen dünyaya belki de her açıdan en etkili şekilde uyum sağlayan girişimlerdir. Yaklaşık 50 yıllık bir geçmişe sahip olan (Rosen, 2008) elektronik ticaretin (e-ticaret) bugün geldiği nokta, dünyanın en ücra köşesine dahi ulaşabilen internetin yayılım gücünden anlaşılabilir.

2.1. Elektronik Ticaret Kavramı

Elektronik ticaret (e-ticaret), birçok uzman tarafından, genelde benzer argümanlar çerçevesinde çeşitli biçimlerde tanımlanan bir kavramdır. Gangeshwer'a (2013) göre e-ticaret, bilgisayar ağları yardımıyla gerçekleşen ürün ve hizmetlerin alım-satım işlemlerinin genel adıdır. Khan, Khan ve Khan (2014) ise e-ticareti, dijital tabanlı işlemler kullanılarak işletmeler ve tüketiciler arasında gerçekleşen ürün ya da hizmet alışverişi olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla e-ticaret en genel ifadeyle; mal ya da hizmetlerin çevrimiçi ortamlarda alınıp satılmasıdır (Khan, 2016). Ancak e-ticaretin tek amacı, ürün almak ya da satmak değildir. Günümüzde insanlar, sayısı milyonları aşan e-ticaret platformlarını, satın alacakları ürünlerin özelliklerini öğrenme ve fiyat kıyaslaması yapma gibi işlemler için de kullanabilmektedirler (Khan, 2016). E-ticaretin bir diğer amacının; insanlar, toplumlar ve ülkelerin sahip oldukları ekonomik güç arasındaki uçurumu kapatmak olduğu da söylenebilir (Villa vd., 2018). E-ticaretin gerçekleşebilmesi için bir takım bileşenlerin sağlanması gerekir. Bu bileşenler aşağıdaki şekilde sunulmuştur:

2.2. E-Ticaretin Gelişimi

E-ticaretin başlangıç noktasının, 1960'ların sonları ile 1970'lerin başlarına tekabül ettiği bilinmektedir. ABD Bankacılık sisteminde 13 milyon hisse kağıdının sayısal çokluğuna bağlı olarak piyasaların kapanması, e-ticaret adına ilk girişimin başlamasına neden olmuştur. Bu girişimin amacı, kâğıdı ortadan kaldırmak ve kayıtları dijital bir ortamda saklamaktır (Rosen, 2008). Depolama düşüncesi kısa bir süre sonra hisse senedi ticaretinin de dijital alt yapı üzerinden gerçekleşmesine ön ayak olmuş ve bankalar, hisse senetlerini, temel bilgisayar uygulamaları üzerinden gerçekleştirmeye başlamıştır (Rosen, 2008).

1979 yılına gelindiğinde ise İngiltere'de Michael Aldrich adındaki bir girişimci, evindeki televizyonu bir telefon hattı aracılığıyla bilgisayarına bağlayabilmiş ve bu sayede bilgi işlemeyi başarmıştır (Rosen, 2008). Bu olay sayesinde; bilgi alma, bilgi dağıtma ve e-mesajlaşma gibi e-ticaretin alt yapısını oluşturan sistemler ortaya çıkmıştır. 1980 yılında ise bu sistem pazarlanarak acentelerin, müşterilerin, tüketicilerin, tedarikçilerin, distribütörlerin ve hizmet firmalarının kurumsal sistemlere uzaktan bağlanarak elektronik anlamda ticari işlemler gerçekleştirmelerine olanak tanınmıştır (Rosen, 2008). 1990'da Berners-Lee tarafından World Wide Web sunucusunun icat edilip 1991 yılında ticari olarak kullanılması ise e-ticaretin yayılmasında büyük bir devrim niteliğindedir. 1994 yılında Pizza Hut şirketinin internet ortamında oluşturduğu pizza dükkanı, çevrimiçi bankacılık sistemleri, Internship'in ilk e-ticaret alışveriş sistemi ve Netscape'in veri aktarımında güvenliği sağlamak için geliştirdiği SSL v2 şifreleme standardı, e-ticaretin tarihi adına önemli gelişmelerdir (Jadhav, 2021). 1995'te amazon.com, 1996'da ise eBay'in kurulması, e-ticaretin tanınmasında oldukça etkilidir (Jadhav, 2021). Bundan sonraki süreçte ise gelişmiş ülkelerden başlayarak e-ticaret tüm dünyaya hızla yayılmış ve milyonlarca tüketicinin, elektronik ticaret hizmetlerinden faydalanmasının önu açılmıştır. Bu yayılım, tüketiciler açısından ürün ve hizmetlere kolay erişimi sağlarken, e-ticaret hizmeti sunan işletmelerin ise yüksek

gelir elde etmelerine katkıda bulunmaktadır. Nitekim bugün gelinen noktada küresel e-ticaret pazar cirosu, 2021 yılındaki 9,6 milyar dolar seviyesinden, 2022 yılının sonunda 10,21 milyar dolara yükselmiştir (Research and Markets, 2022). Türkiye’de e-ticaretin 90’lı yılların başında hazır giyim kategorisiyle başladığı bilinmektedir (Şahin & Karakaş, 2017). Yaklaşık 20 yıl kadar e-ticaret hizmetleri genel olarak dünyadan alınan modeller çerçevesinde devam etmiş ve 2008 yılında “Elektronik Ticaret Direktifi Çalışma Grubu ” oluşturulmuş, 2014’de de “Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ” 6563 sayısıyla yürürlüğe girmiştir. Bu yıldan başlayarak günümüze kadar büyük bir ivmeyle büyüyen Türkiye e-ticaretinin, gelişmiş ülkelerdeki kadar ileri teknik alt yapı ve verimli lojistik uygulamalarıyla yoğun bir şekilde devam ettiği söylenebilir.

3. YENİ İLETİŞİM KANALLARI AÇISINDAN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI

İş dünyasında tekno-ekonomik açıdan bir paradigma değişimi yaratan internet, işin yönetilmesindeki geleneksel adımların yeniden değerlendirilmesini ve dijital alt yapıyla güncellenmesini sağlamıştır. Bu durum, geleneksel anlayışın kökünden değişmediğinin de bir ifadesidir. Bu nedenle bu başlık altında geleneksel tüketici davranışlarına yönelik modeller yanı sıra yeni nesil anlayış da özetlenmiştir.

3.1. Tüketim ve Tüketici Kavramları

Tüketim, eldeki kaynakların değerlendirilmesi ile başlayıp, ürün ve hizmetlerin insanlara veya gruplara iletilmesiyle devam eden ekonomik faaliyetler bütünüdür (Chen & Bashir, 2022). Tüketimin Oxford Sözlükteki (2022c) karşılığı ise; “Ürünleri satın alma ve kullanma eylemi” ile “Enerji, yiyecek veya malzeme kullanma eylemi; kullanılan miktar” şeklindedir. Tüketici terimi ise yine Oxford Sözlükte (2022d) “bir malı satın alan ya da hizmeti kullanan kişi” olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla tüketiciler, bir alışverişte; satın alma eylemini gerçekleştiren, ücret ödeyen ve her zaman alıcı konumunda olan kişilerdir.

3.1.1. Tüketici Davranışları

“Tüketici davranışları”, 1960’lı yıllardan bu yana literatürde yer alan bir tamlamadır. Kavram, ilk kullanıldığı günden bu yana çeşitli formlarda ele alınmıştır. Wood’a (1981) göre en basit tanımıyla tüketici davranışı; insanların ihtiyaç duydukları şeye ulaşmak için sergiledikleri eylemlerdir. Daha geniş anlamda tüketici davranışı; insanların tüketim mallarını elde etmeleri, kullanmaları, elden çıkarmaları ve bu süreçte karar verme mekanizmasını işe koşmalarıdır (Engel, Blackwell ve Miniard, 1986). Dolayısıyla bu tanımdan yola çıkarak, tüketici davranışlarının bir bütünü ve belirli bir süreci ifade ettiği söylenebilir (Lu, 2017). Tüketici davranışları kişisel, sosyokültürel ve psikolojik faktörlerden, olumlu ya da olumsuz olarak etkilenebilmektedir (Bauboniené & Guleviçiütè, 2015). Bununla birlikte çevrimiçi alışveriş söz konusu olduğunda internet erişimi odak noktası olduğundan, teknik altyapının iyiliği ya da kötülüğü de tüketici davranışlarında belirleyici rol oynayabilir.

Alışveriş ve bu süreçteki davranışlar, kişinin yaşam tarzını ortaya koyar. Kişisel faktörler de tam olarak kişinin kendisini tanımladığı formla ilgilidir (Ahmed, 2015). İnsanların alışveriş yapma biçimi birbirinden farklıdır ve bu durum aslında, onların yaşam tarzını yansıtır (Boonlertvanich, 2019). Tasin’e (2017) göre güven de kişisel bir tüketici davranış faktörüdür. İnsanların bir sonraki alışverişlerinde, daha önceki ürün ya da satıcıyı tercih etmeleri, doğrudan güven duymalarıyla ilişkilidir.

4. YÖNTEM

Çalışmanın araştırma detaylarının yer aldığı bu bölümde araştırmanın amacına, kapsamına, modeline ve verilerin analiz sürecine yer verilmiştir. İstatistiksel olarak analizleri yapılan çalışmanın sonuçları bulgular kısmında sunulacak ve sonuçların değerlendirmesi son bölümde yapılacaktır.

4.1. Araştırma

Çalışmada genel bir değerlendirme yapma amacıyla tüketici çevrimiçi tercihleri, iletişim kanallarından geleneksel iletişim kanalları, yeni nesil iletişim kanalları, algılanan risk, tüketici güveni

ölçeklerine ait alt boyutları arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanı sıra hizmet veren kurumların tüketicileri satın almaya ikna etme, satış rakamlarını artırma, tüketicilerin çevrimiçi satın alma ortamında karar süreçlerinde net ve kısa sürede karar almalarına, tüketicileri memnun etme gibi amaçları gerçekleştirmek adına bütün teknik ve araçları kullanmaya yönlendirmektir.

4.2. Veri Toplama Araçları ve Analizi

Araştırma kapsamında çalışmaya katılan bireyleri inceleme adına 679 tüketiciye anket uygulanmış, ankette sosyo-demografik bilgiler incelenmiştir. Araştırmada uygulanan ölçek kısmında ise, algılanan risk ölçeği, geleneksel reklam ölçeği, yeni nesil reklam ölçeği, tüketici güveni ölçeği ve çevrimiçi alışveriş davranışı ölçeği uygulanmıştır. Uygulanan ölçeklerdeki demografik bilgiler değişken olarak ele alınarak bu değişkenlerin fark analizleri için, T-Testi ve Anova Analizi kullanılmıştır. Anova analizi değerlendirmesinde anlamlı çıkan sonuçların karşılaştırılması için Tukey Testi kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Araştırmada belirlenen örneklem grubuna 679 kişi dahil olmuş, bireylerin demografik özellikleri Tablo.1'de gösterilmiştir.

Değişken	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	352	51,8
	Erkek	327	48,2
Yaş	17-24 Yaş	179	26,4
	25-32 Yaş	105	15,5
	33-40 Yaş	209	30,8
	41-48 Yaş	93	13,7
	49 Yaş ve Üzeri	93	13,7
Eğitim	İlköğretim/Lise	134	19,7
	Yüksekokul/Fakülte	433	63,8
	Lisansüstü/Doktora	112	16,5
Gelir	4250 TL ve Altı	212	31,2
	4251-8000 TL	193	28,4
	8001-12000 TL	137	20,2
	12001 TL ve Üzeri	137	20,2

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet değişkeni incelendiğinde, erkek-kadın dağılımlarının birbirine yakın olduğu, yaş değişkeninde 33-40 yaş arasında yoğunluk olduğu, maddi değişken olarak ele alınan gelir durumunun asgari ücret olarak belirlenen 4.250 TL olduğu ve son olarak ise eğitim düzeylerinde yüksekokul düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Araştırma Değişkenleri	Cinsiyet	n	\bar{X}	t	p
Çevrimiçi Alışveriş Davranışı	Kadın	352	3,66	-1,914	,056
	Erkek	327	3,82		
Tüketici Güveni	Kadın	352	3,47	,079	,937
	Erkek	327	3,47		
Geleneksel İletişim Kanalları	Kadın	352	3,09	,793	,428

	Erkek	327	3,05		
Yeni Nesil İletişim Kanalları	Kadın	352	3,48	-,780	,436
	Erkek	327	3,53		
Algılanan Risk	Kadın	352	3,49	-1,681	,093
	Erkek	327	3,38		

Araştırmaya katılan bireylerin cinsiyet değişkenine göre farklılığın incelendiği çalışmada, çevrimiçi alışveriş davranışlarının ($t=-1,914$; $p>,05$), tüketici güveninin ($t=-,079$; $p>,05$), geleneksel iletişim kanallarının ($t=-,793$; $p>,05$), yeni nesil iletişim kanallarının ($t=-,780$; $p>,05$) ve algılanan riskin ($t=-1,681$; $p>,05$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Tablo 3. Yaş Değişkeni

Araştırma Değişkenleri	Yaş	N	\bar{X}	F	p	Tukey Testi
Çevrimiçi Alışveriş Davranışı	(1) 17-24 Yaş	179	3,76	5,892	,001*	1-5*
	(2) 25-32 Yaş	105	3,79			
	(3) 33-40 Yaş	209	3,92			
	(4) 41-48 Yaş	93	3,64			
	(5) 49 Yaş ve Üzeri	93	3,31			
Tüketici Güveni	(1) 17-24 Yaş	179	3,46	1,592	,175	
	(2) 25-32 Yaş	105	3,44			
	(3) 33-40 Yaş	209	3,56			
	(4) 41-48 Yaş	93	3,48			
	(5) 49 Yaş ve Üzeri	93	3,30			
Geleneksel İletişim Kanalları	(1) 17-24 Yaş	179	3,01	,734	,569	
	(2) 25-32 Yaş	105	3,05			
	(3) 33-40 Yaş	209	3,10			
	(4) 41-48 Yaş	93	3,14			
	(5) 49 Yaş ve Üzeri	93	3,03			
Yeni Nesil İletişim Kanalları	(1) 17-24 Yaş	179	3,44	,957	,431	
	(2) 25-32 Yaş	105	3,53			
	(3) 33-40 Yaş	209	3,55			
	(4) 41-48 Yaş	93	3,57			
	(5) 49 Yaş ve Üzeri	93	3,45			
Algılanan Risk	(1) 17-24 Yaş	179	3,48	1,864	,115	
	(2) 25-32 Yaş	105	3,49			
	(3) 33-40 Yaş	209	3,34			
	(4) 41-48 Yaş	93	3,60			
	(5) 49 Yaş ve Üzeri	93	3,38			

Araştırmada yaş değişkeninin farklılığına yönelik yapılan istatistiksel analizde, anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=5,892$; $p<,05$). Gruplar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit etmek için, post-hoc analizlerinden Tukey Testi yapılmıştır. Buna göre 17-24 yaş aralığındaki katılımcılar ile 49 yaş ve üzerindeki katılımcıların çevrim içi alışveriş davranışları arasındaki fark istatistiksel olarak

anlamlıdır. 17-24 yaş aralığındaki katılımcıların çevrimiçi alışveriş davranışlarının ($\bar{X}=3,76$), 49 yaş ve üzerindeki katılımcıların çevrim içi alışveriş davranışlarına göre ($\bar{X}=3,31$) daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan bireylerin araştırmadaki alt boyutlarda, tüketici güveni ($F=1,592$; $p>,05$), geleneksel iletişim kanalları ($F=,734$; $p>,05$), yeni nesil iletişim kanalları ($F=,957$; $p>,05$) ve algılanan risk ($F=1,864$; $p>,05$) düzeyleri, yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 4. Eğitim Mezuniyet Durumları

Araştırma Değişkenleri	Eğitim	N	\bar{X}	F	p	Tukey Testi
Çevrimiçi Alışveriş Davranışı	(1) İlköğretim/Lise	134	3,27	20,692	,001*	1-2* 1-3* 2-3*
	(2) Yüksekokul/Fakülte	433	3,80			
	(3) Lisansüstü/Doktora	112	4,07			
Tüketici Güveni	(1) İlköğretim/Lise	134	3,22	10,274	,001*	1-2* 1-3*
	(2) Yüksekokul/Fakülte	433	3,49			
	(3) Lisansüstü/Doktora	112	3,69			
Geleneksel İletişim Kanalları	(1) İlköğretim/Lise	134	3,04	,523	,593	
	(2) Yüksekokul/Fakülte	433	3,09			
	(3) Lisansüstü/Doktora	112	3,02			
Yeni Nesil İletişim Kanalları	(1) İlköğretim/Lise	134	3,24	12,482	,001*	1-2* 1-3*
	(2) Yüksekokul/Fakülte	433	3,56			
	(3) Lisansüstü/Doktora	112	3,63			
Algılanan Risk	(1) İlköğretim/Lise	134	3,38	,646	,525	
	(2) Yüksekokul/Fakülte	433	3,47			
	(3) Lisansüstü/Doktora	112	3,41			

Çalışmada bireylerin eğitim durumu değişkenleri incelenmiş ve çevrimiçi alışveriş davranışları, eğitime göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır ($F=20,692$; $p<,05$). Gruplar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit etmek için, post-hoc analizlerinden Tukey Testi yapılmıştır. Buna göre tüm eğitim seviyesindeki katılımcıların, çevrim içi alışveriş davranışları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Eğitim seviyesi arttıkça, çevrimiçi alışveriş davranışlarının arttığı görülmektedir.

Diğer yandan analizlerin devamında tüketici güveni, eğitime göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği saptanmıştır ($F=10,274$; $p<,05$). Hangi gruplar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit edebilmek amacıyla, post-hoc analizlerinden Tukey Testi yapılmıştır. Buna göre ilköğretim/lise eğitim seviyesindeki katılımcılar ile, diğer eğitim seviyesindeki katılımcıların tüketici güveni arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. İlköğretim/lise eğitim seviyesindeki katılımcıların tüketici güvenlerinin, diğer eğitim seviyesindeki katılımcıların tüketici güvenlerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Katılımcıların yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumlarının, eğitime göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=12,482$; $p<,05$). Hangi gruplar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit edebilmek amacıyla, post-hoc analizlerinden Tukey Testi yapılmıştır. Buna göre ilköğretim/lise eğitim seviyesindeki katılımcılar ile diğer eğitim seviyesindeki katılımcıların yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. İlköğretim/lise eğitim seviyesindeki katılımcıların yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumları, diğer eğitim seviyesindeki katılımcıların yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumlarına göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Gelir Durumu

Araştırma Değişkenleri	Gelir	N	\bar{X}	F	p	Tukey Testi
Çevrimiçi Alışveriş Davranışı	(1) 4250 TL ve Altı	212	3,61	2,693	,045*	
	(2) 4251-8000 TL	193	3,69			
	(3) 8001-12000 TL	137	3,86			
	(4) 12001 TL ve Üzeri	137	3,88			
Tüketici Güveni	(1) 4250 TL ve Altı	212	3,42	,680	,565	
	(2) 4251-8000 TL	193	3,46			
	(3) 8001-12000 TL	137	3,55			
	(4) 12001 TL ve Üzeri	137	3,48			
Geleneksel İletişim Kanalları	(1) 4250 TL ve Altı	212	3,05	1,407	,240	
	(2) 4251-8000 TL	193	3,07			
	(3) 8001-12000 TL	137	3,16			
	(4) 12001 TL ve Üzeri	137	2,99			
Yeni Nesil İletişim Kanalları	(1) 4250 TL ve Altı	212	3,40	2,646	,048*	1-3*
	(2) 4251-8000 TL	193	3,50			
	(3) 8001-12000 TL	137	3,61			
	(4) 12001 TL ve Üzeri	137	3,56			
Algılanan Risk	(1) 4250 TL ve Altı	212	3,47	1,121	,340	
	(2) 4251-8000 TL	193	3,49			
	(3) 8001-12000 TL	137	3,42			
	(4) 12001 TL ve Üzeri	137	3,33			

Son olarak maddi kaynağı gösteren gelir durumu değişkenini incelediğimizde, çevrimiçi alışveriş davranışı, tüketici güveni, geleneksel iletişim kanalları, yeni nesil iletişim kanalları ve algılanan risk değişkenlerine yönelik tutumlarının, gelire göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla yapılmış olan analiz sonuçları Tablo 5'te gösterilmiştir. Bireylerin çevrimiçi alışveriş davranışları, yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=2,693$; $p<,05$). Gruplar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit etmek için, post-hoc analizlerinden Tukey Testi yapılmış ancak anlamlı sonuç elde edilememiştir. Çalışmaya katılan bireylerin yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumlarının, eğitime göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($F=2,646$; $p<,05$). Hangi gruplar arasındaki farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu tespit edebilmek amacıyla, post-hoc analizlerinden Tukey Testi yapılmıştır. Buna göre 4.250 TL ve altında gelire sahip katılımcılar ile 8.001-12.000 TL arasında gelire sahip katılımcıların yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. 4.250 TL ve altında gelire sahip katılımcıların yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumları ($\bar{X}=3,40$), 8.001-12.000 TL arasında gelire sahip katılımcıların yeni nesil iletişim kanallarına yönelik tutumlarına göre ($\bar{X}=3,61$) daha düşük olduğu görülmektedir.

Son olarak tüketici güveni ($F=,680$; $p>,05$), geleneksel iletişim kanalları ($F=1,407$; $p>,05$) ve algılanan risk ($F=1,121$; $p>,05$) düzeyleri, gelire göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

6. SONUÇ

Yapılan bilimsel araştırmada öncelikle bireylerin demografik bilgileri elde edilmiş ve elde edilen bu bulgulardan e-ticarete yönelik bakış açıları incelenmiştir. Araştırmanın değerlendirmesinde, yeni iletişim kanallarına yönelik tutum düzeyinin, eğitim ve gelir değişkenlerine göre farklılık, tüketicilerin algıladıkları riskin eğitim değişkenine göre farklılık, çevrimiçi alışveriş davranışı, yaş, eğitim ve gelir değişkenlerine göre farklılık gösterdikleri tespit edilmiştir. Geleneksel iletişim kanallarına yönelik tutum düzeyi, cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir değişkenlerine göre farklılık, Yeni iletişim kanallarına yönelik tutum düzeyi, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre farklılık, Tüketicilerin algıladıkları risk, cinsiyet, yaş ve gelir değişkenlerine göre farklılık, Tüketici güveni, cinsiyet, yaş, eğitim ve gelir değişkenlerine göre farklılık, Çevrimiçi alışveriş davranışı, cinsiyet değişkenine göre farklılık etkisi bulunmamaktadır. Elde edilen bulgulara göre geleneksel ve yeni nesil iletişim kanallarının çevrimiçi davranış üzerinde etkileri vardır. Son yıllarda yeni nesil iletişim kanallarının etki oranı güçlense de geleneksel iletişim kanallarının etkisini sürdürdüğü anlaşılmıştır. Tüketicilerin algıladıkları riskin çevrimiçi davranışa etkisinde rol oynadığı görülmektedir.

TÜSİAD tarafından 2017 yılında yapılan çalışma ve sunulan raporda, dijitalleşen dünyada ekonominin itici gücü: e-ticaret araştırmasında Dünyada ve Türkiye’de e-ticaret faaliyetlerine yer verilmiştir. Raporda e-ticaret alanının gelişmesinde ilk sırada, sektör ve idari yapı arasındaki iletişim eksikliği vurgulanmış, algı sorunu ve altyapı problemlerine de yer verilmiştir. İletişim eksikliği boyutunu incelediğimizde sektörde, dijital okuryazarlığın altı çizilmiş ve dijital okuryazarlık oranının e-ticarette önemli bir etkiye sahip olduğu vurgulanmıştır. İletişim kanallarına, teknolojik yeterlilik vurgusu da yapılmış, altyapı sorunlarının olması, iyileştirme çalışmalarının artırılması önerisi verilmiştir.

Ek olarak ise, sosyal medya ağlarında da tüketicilerin yaygın kullandığı sosyal ağlara reklamlar verdikleri, tüketicinin de iletişim kanalları üzerinden nerede yoğunlaştıklarını takip ettikleri görülmüştür. Tüketicinin çağın gelişmesiyle birlikte her geçen gün kendisini yenileyen dijital çağın e-ticarette önemi bu çalışmada da vurgulanmıştır.

Konuya genel bir çalışmadan bahsettiğimizde Karakaş ve Şahin (2017) tarafından Dünya’da ve Türkiye’de e-ticaret sektörü ile ilgili, sektörün yaygınlaşması, tüketiciye sunduğu avantajlar ve dezavantajlar üzerinde durulmuştur. Araştırmada tüketicilerin özellikle reklamlara, şirketlerin geri bildirimine önem verdiği vurgulanmıştır. Ancak iletişim kanalları boyutunda değerlendirirsek özellikle genç nüfusun, akıllı cihazların kullanılmasının, dijitalleşmenin ve internet kullanımının artmasının e-ticaret alanının kullanımını artıracak ve gelecek dönemde şirketlerin sadece elektronik ortam üzerinden ticaret yapacağı ön görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, R. R., (2015), Influence of lifestyle and cultural values on impulse buying behavior. *SSRN Electronic Journal*, 10, 30–38.
- Akewo Daniel, I. O. (2013). Communication as sociocultural meaning exchange: The example of Richard Wright’s black boy. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 2(5), 173–177. <https://doi.org/10.7575/aiac.ijalel.v.2n.5p.173>
- Baubonienė, Ž., Gulevičiūtė, G. (2015). E-Commerce factors influencing consumers’ online shopping decision. *Social Technologies*, 5(1), 74–81. <https://doi.org/10.13165/st-15-5-1-06>
- Chen, M., Bashir, R. (2022). Role of e-commerce and resource utilization for Sustainable Business Development: Goal of economic recovery after covid-19. *Economic Change and Restructuring*, 55(4), 2663–2685. <https://doi.org/10.1007/s10644-022-09404-5>
- Engel, J. F., Blackwell, R. D., & Miniard, P. W. (1986). *Consumer behavior: Concepts and applications*. Dryden Press.
- Farley, S. D. (2021). Introduction to the special issue on emotional expression beyond the face: On the importance of multiple channels of communication and context. *Journal of Nonverbal Behavior*, 45(4), 413–417. <https://doi.org/10.1007/s10919-021-00377-z>

- Gangeshwer, D. K. (2013). E-commerce or internet marketing: A business review from Indian context. *International Journal of U- and e- Service, Science and Technology*, 6(6), 187–194. <https://doi.org/10.14257/ijunesst.2013.6.6.17>
- İstatistikler. E-Ticaret Bilgi Sistemleri Dairesi Başkanlığı. (t.y.). <https://www.eticaret.gov.tr/istatistikler>
- Jadhav, A. B., (2021), A study of E-Commerce and online shopping. *Excel Journal of Engineering Technology and Management Science*, 1(20), 1-8.
- Kayan, F. ,(2023) E-Ticaret İşletmelerinde İletişim Kanalları Kullanımı ve Bir Araştırma ,Yayınlanmamış Doktora Tezi, İşletme Anabilim dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Khan, A. G., (2016), Electronic commerce: A study on benefits and challenges in an emerging economy. *Global Journal of Management and Business Research: Economics and Commerce*, 16(1), 18-22.
- Lu, T., (2017), 50 Years of Consumer Behavior: Evolution and Subversion. *Foreign Econ. Manag.*, 39, 23–38.
- Murotmusaev, K. B., Tangrikulova, R., (2021), Social Psychology of Communication: Communication as the Realisation of Social and Interpersonal Relationships. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(5), 190-200.
- Pearson, J. C., Nelson, P. E. (2000), An Introduction to Human Communication -Understanding and Sharing. McGraw-Hill Higher Education, Boston.
- Rosen, J., (2008), *The Handbook of Electronic Trading*. United States, Capital Markets Media Inc. <https://www.iqpc.com/media/1003808/45039.pdf>
- Shankar, D., (2014), Signum and Significance of Skilful Communication in the Technocratic Globalization. *Research Journal of English Language and Literature*, 2(3), 129-134.
- Villa, E., vd., (2018), Electronic commerce: Factors involved in its adoption from a bibliometric analysis. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce*

Geliş Tarihi / Received : 15.01.2023 / 01.15.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 29.05.2023 / 05.29.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1235531>

YÖNETİŞİMİN KALKINMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AFRIKA ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

IMPACT OF GOVERNANCE ON DEVELOPMENT CASE OF AFRICAN COUNTRIES

Hatun KORKMAZ^a

ÖZ: Bu çalışmada yönetim ve kalkınma ilişkisi, yönetimin iyi yönetim ve kalkınmanın insani kalkınma boyutu ile tartışılmıştır. Bu doğrultuda çalışma, teorik çerçeve ve uygulama olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde literatür taraması yoluyla kalkınma, insani kalkınma, yönetim ve iyi yönetim kavramları kavramsal ve operasyonel olarak araştırılmıştır. Çalışmada hem kavramsal hem de operasyonel tanımlamalar konusunda iyi yönetim için Dünya Bankası (DB), insani kalkınma için de Birleşmiş Milletler (BM)'in verileri esas alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi, 1996-2017 yılları arası 34 Afrika ülkesi örneğinde ekonometrik analiz yöntemleri kullanılarak test edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : *İyi Yönetişim, Yönetişim, Kalkınma, İnsani Kalkınma, Afrika.*

ABSTRACT: In this study, the relationship between governance and development is discussed with the good governance dimension of governance and the human development dimension of development. The study consists of theoretical framework and analysis. In the first part through literature review the concepts of development, human development, governance and good governance has been defined as theoretical and operational. Then, the arguments of relationship between good governance and human development are put forward. The study is based on the data of the World Bank (WB) for good governance and the United Nations (UN) for human development in both theoretical and operational definitions. In the second part of the study, the relationship between good governance and human development was tested using quantitative and qualitative analysis methods in 34 African countries between 1996 and 2017.

Keywords: *Good Governance, Governance, Human Development, Development, Africa.*

^a Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hatunkorkmaz@erciyes.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-0641-4576>

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, 1990 sonrası Afrika'da insani kalkınmadır. Çalışmada genel olarak Afrika'da az gelişmişlik ya da düşük insani kalkınma sorunu üzerinde durulmaktadır. Çalışmada esas itibarıyla 1990 sonrası Afrika ülkelerinde insani kalkınma ile iyi yönetim arasındaki ilişkinin tartışılması amaçlanmıştır. Çalışmanın kapsamının belirlenebilmesi amacıyla çalışmanın temel kavramlarının açıklanması faydalı olabilir.

Çalışmada Afrika'da 1996-2017 yılları arası düşük insani kalkınma ve iyi yönetim ilişkisini tartışmak için ihtiyaç duyulan nitel verilere, BM, DB, OECD, Afrika Birliği gibi uluslararası kuruluşların hazırladığı çeşitli raporlar, araştırmacıların, uzmanların, akademisyenlerin vb. yayınladıkları bilimsel makaleler, kitaplar vb. aracılığı ile ulaşılmıştır. Nitel verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

İnsani kalkınma ve iyi yönetim ilişkisini tartışmak için ihtiyaç duyulan nicel veriler ise BM ve DB aracılığı ile elde edilmiştir. İyi yönetimin kavramsal ve operasyonel tanımında DB, insani kalkınmanın kavramsal ve operasyonel tanımında ise BM esas alınmıştır. BM ve DB her yıl, bazen iki yılda bir, geliştirdikleri ölçüm yöntemleri ile ülkelerin iyi yönetim ve insani kalkınma karnelerini açıklamaktadırlar. Konu ile ilgili verilere kurumların web sitesinden ulaşılabilir. Çalışmada, 1996-2017 yılları arasındaki veri setleri kullanılmıştır. Bunun nedeni, insani kalkınma ve iyi yönetim verilerinin aynı yılda eşleşme gerekliliğidir. Yukarıda açıklanan 34 Afrika ülkesi çalışmaya dahil edilmiştir. 34 ülkenin seçilmesinin nedeni, belirlenen konuda ve yıllarda verilere erişilebilirlik olmuştur.

Nicel verilerin analizinde panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerin durağanlığı; ikinci kuşak birim kök testlerinden Panel Birim Kök Testi (CADF) ve Kesitsel Olarak İmpesaran-Shin Testi (CIPS) panel birim kök yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığı Westerlund'un geliştirdiği Durbin-Hausman testi ile sınanmıştır (Westerlund, 2008). Çalışmada eşbütünleşme katsayıları, her bir model için Panel Dinamik En Küçük Kareler (PDOLS) yöntemiyle tahmin edilmiştir. Çalışmada, ortaya çıkan bulguların doğruluğunun testi için güvenilirlik kontrolü yapılmıştır. Buna göre; DB'den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait kamu harcamaları (PE)'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Analizler Eviews 9 programıyla gerçekleştirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kalkınma ve İnsani Kalkınma

Çalışmanın temel kavramlarından biri olan kalkınma, sosyal, siyasal ve ekonomik olmak üzere hemen hemen bütün alanlarda kullanılmaktadır. Kavram, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal ve akademik çevrelerde devletleri (ulusları) karşılaştırmada kullanılan, modası hiç geçmeyen bir sözcük olmuştur. Kalkınma bakış açısından ülkeler, zengin-yoksul, birinci dünya ülkeleri (gelişmiş kapitalist ülkeler), ikinci dünya ülkeleri (komünist ülkeler, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra geçiş ekonomileri diye adlandırılmıştır), üçüncü dünya ülkeleri (yoksul ülkeler), Batı ve gerisi (the West and the Rest), kuzey ülkeleri-güney ülkeleri, gelişmiş ülkeler-az gelişmiş ülkeler diye sınıflandırılmıştır (De Zwart, 2011, s. 114).

Mekânsal açıdan kalkınma; yerel kalkınma (kentsel kalkınma, kırsal kalkınma), bölgesel kalkınma, ulusal kalkınma, küresel kalkınma gibi farklı mekânsal ölçeklerde ele alınabilir. Bu çalışmada mekânsal açıdan "ulus" (ülke) ölçeği esas alınmış ve Afrika ülkeleri ile çalışma sınırlı tutulmuştur. Ampirik analiz için hakkında veri bulunabilen Afrika'dan 34 ülke seçilmiştir. Bu ülkeler: Angola, Benin, Botswana, Burkina Faso, Burundi, Yeşil Burun Adaları (Cape Verde), Orta Afrika Cumhuriyeti, Cibuti, Komorlar Birliği, Çad Cumhuriyeti, Ekvator Ginesi, Eritre, Gine, Güney Afrika Cumhuriyeti, Kamerun,

Kenya, Kongo Cumhuriyeti, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Lesotho, Liberya, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gabon, Gambiya, Gana, Gine, Madagaskar, Malavi, Mozambik, Nijer, Senegal, Sudan, Tanzanya'dır.

Araştırma sorununun (1990 sonrası Afrika'da düşük insani kalkınma) doğasını ve büyüklüğünü tanımlamak için, insani kalkınmanın kavramsal ve operasyonel tanımını yapmak gerekir. Zira herkes insani kalkınmadan farklı şeyler anlamakta ve onu farklı şekillerde ölçmektedir. Kavramsal olarak bu çalışmada, Pakistanlı iktisatçı Mahbubul Haq (1934-1998) ve Bangladeşli Akademisyen Amartya Sen'in düşüncelerinden beslenerek oluşturulan Birleşmiş Milletler'in "temel insani kalkınma" tanımı benimsenmiştir. İnsani kalkınmanın ölçümü için, Mahbubul Haq tarafından 1995'te geliştirilen Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) esas alınmıştır (Sen, 1999; HDR, 1990).

BM'nin insani kalkınma tanımı genel olarak, kalkınmanın "odak noktasını ulusal gelir göstergelerinden, insan merkezli politikalara taşımayı" hedeflemektedir. Buna göre; insani kalkınma, müreffeh ve mutlu bir yaşam sürmek için bireye tercih etme ve tercihini yaşama şansı verir. Bu süreçte, bireylerin kendi hür iradeleriyle yapacakları tercihler, onların bireysel ve kolektif olarak kişisel gelişimlerini destekleyecektir. Bu durum, insanların sahip olduğu fırsatlarla yakından ilişkilidir. Elbette bu demek değildir ki ekonomik zenginliğin ya da gelir artışının insani kalkınmanın sağlanmasında bir rolü yoktur. Gelirin yüksek olması, insani kalkınma için yalnızca bir araçtır. Kısacası BM'nin insani kalkınma kavramı, "insanların imkân, kabiliyet ve tercihlerini artırarak hayatlarını zenginleştirme" olarak anlaşılabilir.

Bu çalışmada BM'nin temel insani kalkınmayı (doğrudan insanın imkân ve kabiliyetlerini geliştirme) ölçmek için kullandığı endeks esas alınmıştır. BM'nin insani kalkınma ile ilgili operasyonel tanımında temel üç gösterge vardır. Bunlar, uzun ve sağlıklı yaşam (sağlık), bilgi (eğitim) ve iyi yaşam standardıdır (gelir) (HDI, 2018; HDR, 2019).

Bu göstergelerin ölçümünde çeşitli değişkenler kullanılmaktadır. Örneğin HDI'ye göre; uzun ve sağlıklı yaşamın ölçümü ortalama yaşam süresi (doğumda beklenen yaşam) ile yapılır. Bu ölçüm, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İlişkiler Departmanı (UNDESA) aracılığı ile yapılmaktadır. Bilgi'nin ölçümü, beklenen okullaşma ve gerçekleşen okullaşma yılı ile yapılmaktadır. Bu bilgilere ise Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Organizasyonu (UNESCO), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) aracılığı ile ulaşılmaktadır. Kaliteli yaşam standardının ölçümü ise, kişi başına düşen milli gelir ve alım gücünün satın alma gücü paritesine göre Amerika Birleşik Devletleri Doları cinsinden hesaplanmasıyla yapılmaktadır. Bu hesaplama, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'ndan alınan bilgiler doğrultusunda yapılmaktadır. BM, insani kalkınmayı ölçmek için yıllık olarak yayımladığı raporlarda insani kalkınma endeksini kullanmaktadır.

BM'nin 1990'dan beri yayınladığı HDI ile ilgili raporlarda Afrika ülkeleri genellikle düşük insani kalkınma grubunda yer almaktadır. Örneğin, BM'nin son raporlarından biri olan Human Development Indices Indicators isimli raporda, Afrika ülkeleri 1990-2017 yılları arasında dünya genelinde en düşük insani kalkınma değerine sahip görünmektedir (HDR, 2019-1991-1995-2002; UNDP, 2018-2015).

2.2. Yönetişim ve İyi Yönetişim

İyi yönetimle ilgili kavramsal olarak DB'nin 1992 yılında yayınladığı Governance and Development Raporu'nda yer alan "Yönetişim, kalkınma için bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde iktidarı kullanma tarzıdır (hükümet etme, devlet idaresi)." tanımı esas alınmıştır. Buna göre iyi yönetim, iyi kalkınma yönetimidir. DB, kaliteli hükümet etme, iyi devlet idaresi (iyi yönetim) eylemini ölçmek için İyi Yönetişim Endeksi geliştirmiştir.

DB iyi yönetimi, "kalkınma için bir ülkenin ekonomik ve sosyal kaynaklarının yönetiminde iktidarı kullanma tarzıdır (hükümet etme, devlet idaresi)" olarak tanımlamaktadır. DB bünyesinde Daniel Kaufmann, Aart Kraay ve Massimo Mastruzzi tarafından oluşturulan 6 farklı gösterge ile oluşturulan WGI ile 1996 yılından bu yana 200'ün üzerinde ülke üzerinde iyi yönetim incelemesi yapılmakta ve raporlanmaktadır. Bu göstergeler ve raporlar, iyi yönetim analizi çalışmalarında dünya genelinde yaygın olarak kullanılmaktadır (WGI, 2018).

WGI'yi oluşturan göstergeler ve değişkenler şöyledir: Katılım ve hesapverebilirlik, politik istikrar ve şiddetin yokluğu, hükümet etkinliği, devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite, hukukun üstünlüğü, yolsuzluğun kontrolü.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan katılım ve hesap verebilirlik endeksi; seçimlerin özgürlüğü, politik haklar, ordunun siyasetteki konumu, hükümetin politika yapımındaki şeffaflığı, bireysel özgürlükler, basın özgürlüğü, seçimlerin güvenilirliği vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Bir ülkenin vatandaşlarının hükümetlerini seçme, ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür medya seçimine ne ölçüde katıldığına ilişkin algıları yakalamaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerler almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, o ülkenin katılım ve hesap verebilirlik konusunda iyi düzeyde olmadığını göstermektedir (WDR, 1989-1997-2002-2003-2004-2006-2008-2011-2012-2017).

DB tarafından iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan politik istikrar ve şiddetin yokluğu göstergesi; siyasi cinayetler, protestolar ve ayaklanmalar, terörün iş dünyasına maliyeti, dini veya bölgesel etnik çatışmaların yoğunluğu, hükümetin istikrarı, politik terör skalası vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen bir değer almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, politik istikrarın olmadığını göstermektedir.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan hükümet etkinliği göstergesi; bürokrasinin kalitesi, genel altyapının kalitesi, ulaşım hizmetleri, eğitim hizmetleri, içme suyu hizmetleri, elektrik hizmetleri vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerleri almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, hükümet etkinliğinin olmadığını göstermektedir.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite göstergesi; vergilemenin yatırım teşvikleri üzerindeki etkisi, yatırım özgürlüğü, fiyat kontrolleri, vergi adaleti, haksız rekabet uygulamaları vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerler almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite bakımından iyi düzeyde olmadığını göstermektedir.

DB tarafından iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan hukukun üstünlüğü göstergesi; yargı bağımsızlığı, yargı sürecinin adilliyiği, yargı sürecinin hızlılığı, özel mülkiyet ve fikri mülkiyet haklarının korunması, mahkeme kararlarının icra derecesi vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değişen değerler almaktadır. Endeks değerinin -2,5'e yaklaşması, ülkede hukukun üstünlüğünün iyi düzeyde olmadığını göstermektedir.

DB tarafından, iyi yönetim için ortaya konulan göstergelerden olan yolsuzluğun kontrolü göstergesi; yerel yönetimlerde, parlamentoda, vergi tahsilatında güvenlik güçleri vb., kurumlarda yolsuzluk düzeyi, kamu görevlileri arasında yolsuzluk derecesi, halkın politikacılara güveni, düzensiz ödemeler ve rüşvet, kamu fonlarının amacına uygun kullanılamaması, kamu sektöründe şeffaflık ve hesap verebilirlik vb. alt göstergelerden oluşmaktadır. Endeks, -2,5 ile +2,5 arasında değerler almakta olup, değer -2,5'e yaklaşması, ülkenin yolsuzluğun kontrolü bakımından iyi düzeyde olmadığını göstermektedir.

Yukarıda açıklanan altı yönetim göstergesi birbirinden bağımsız değildir. Hepsi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Örneğin iyi bir hesap verebilirlik mekanizması yolsuzluğun kontrolünü de güçlendirebilir veya hükümet etkinliğinin güçlü olması yönetim kalitesini artırabilir, hukukun üstünlüğü ise seçimlerin adaletli olmasını sağlayabilir (Kaufmann; Kraay; Mastruzzi, 2010, s. 4).

WGI, vatandaşların, dünyanın dört bir yanından özel sektör ve STK'ların, girişimcilerin ve uzmanların görüşlerini ve deneyimlerini rapor eden 30'dan fazla mevcut veri kaynağından gelen bilgileri yönetimin çeşitli yönleri üzerinde derleyip özetlemektedir.

Bir ülkenin WGI skorundaki değişiklikler, üç faktörün kombinasyonundan oluşur. 1. Temel kaynak verilerindeki değişiklikler 2. Bir ülke için sadece daha yakın dönemde mevcut olan yeni veri kaynaklarının eklenmesi 3. Farklı kaynakları toplamak için kullanılan ağırlıklardaki değişiklikler. Geniş aralıklı zaman karşılaştırmalarında büyük ve istatistiksel olarak önemli değişiklikler için, temel kaynak verilerindeki değişiklikler genellikle bu üç faktör baz alınarak değerlendirilir. Kısa periyotlar boyunca daha küçük ve çoğu zaman önemsiz olan değişiklikler için, bu üç faktörün kombinasyonu ülke puanlarındaki değişimlere katkıda bulunur.

DB tarafından oluşturulan iyi yönetim incelemesi sonuçları, Banka tarafından yapısal uyum programları için üye ülkelere verilen kredilerin etkin kullanılıp kullanılmadığı konusunda bilgi ortaya koymaktadır. Kredilerin etkin kullanılıp kullanılmadığı yine Banka tarafından ortaya atılan iyi yönetim göstergelerine göre tespit edilmektedir (Maldona, 2010, s. 6). Bunun yanında Banka, iyi yönetim ölçümü sonucunda ülkeleri “kredibilite” başlığı altında kredi verilebilir, verilemez ya da hangi oranlarda verilebilir çerçevesinde kategorilendirmektedir. Ayrıca DB'nin iyi yönetim ölçümü sonucunda oluşan üye ülkelerin skorları, o ülkelerin uluslararası düzeyde yatırım için güven arz edip etmemesi hususunda ve yine siyasi ve sosyal alanlarda karnelerini etkilemektedir. Bunun en büyük nedeni, DB'nin iyi yönetim ölçümünün küresel düzeyde yaygın kabul görmesi ve 200'ün üzerinde ülkeyi içermesidir.

Banka'nın ölçüm yöntemi ve bu yöndeki çalışmaları her ne kadar yaygın kabul görse de aynı zamanda birçok eleştiri almaktadır. Örneğin Aubut (2004)'a göre; DB'nin ileri sürdüğü iyi yönetim formülü sosyo-ekonomik düzeyi güçlü olan ülkelerde ancak sonuç verebilirdi. Diğer bir ifade ile iyi yönetim formülü, iyi olan bir yönetimi daha iyiye götürebilirdi. Onun dışında yoksul ülkelerde mevcut durumu daha da kötüye götürmekten başka bir işe yarayacağı düşünülemezdi (Aubut, 2004, s. 4-48). Kabumba'nın da belirttiği gibi açıklıkla savaşan halk için iyi yönetişimin bir anlamı yoktur. Çünkü iyi yönetim yenilebilir ya da içilebilir bir şey değildir (Kabumba, 2005, s. 2). Dolayısıyla açıklık sınırında yaşayan halka öncelikle iyi yönetim formülü yerine temel ihtiyaçların karşılanması yönünde çalışmalar yapılması gerekir.

Parthasarathy, DB ve benzeri kurumların siyasal, idari ve ekonomik reformlara odaklanarak, kalkınma programlarının ve politikalarının yoksulluk ve eşitlik boyutları için çok önemli etkileri olan sosyal yapıları ve bölünmeleri görmezden geldiğini ileri sürmüştür. Bu şekilde sosyal yapının dışlandığı “modern” kurumsal uygulamalar, sürdürülemez ve özgün olmayan gelişim biçimlerine yol açmaktadır. Parthasarathy (2019)'a göre; iyi yönetim formülü ve kalkınmaya odaklanan değişiklikler, toplumun belirli kesimlerine karşı taraf olan ya da doğrudan ve dolaylı olarak vatandaşların temel insan haklarını inkâr eden yasal ve idari değişiklikleri teşvik etmektedir. Bununla birlikte, kalkınmaya yönelik iyi yönetim yaklaşımlarının, karar verme mekanizmalarının ve süreçlerinin, bireylerin toplumların ve grupların kendilerini ifade edeceği biçimde olması gerektiği hususunun ihmal edildiği; bunun yerine, sosyal düzenleme ve kontrol yöntemlerinden kar elde etmenin merkeze alındığı diğer bir ifade ile iyi yönetişimin ekonomik (ticari) verimlilik için bir araç olarak görüldüğünü ileri sürmüştür. Neticede kurumsal yapı ve uygulamalar kapitalist üretim araçlarına dönüştürülmüştür (Parthasarathy, 2019).

Knack (2006)'a göre; DB'nin iyi yönetim formülü dahil bütün genel geçer ölçüm yöntemlerinin güvenilirliği tartışılır. Örneğin ölçüm için sayısız kaynaktan veriler toplanmaktadır. Hangi kaynağın güvenilir olup olmadığı ya da kaynakların sundukları verilerin güvenilir olup olmadığı tartışmalıdır. Bunun yanında kullanılan kaynaklarda zaman içerisinde kullanılan kaynak ve göstergelerde zaman içerisinde değişiklikler olabilir. Bu değişikliklerin istatistikleri etkileme derecesi de önem arz etmektedir.

Lateef (2016)'e göre; Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi'nin yönetim sınıflandırmasına bakıldığında yönetim göstergelerinin ülkeden ülkeye ekonomik, sosyal ve siyasi farklılıklara göre değişebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca bazı göstergelerin ölçümünün kısa vadede sonuçlar verebilecekken bazılarının ölçümü uzun yılları gerekli kılabilir. Örneğin; piyasadaki fiyat kontrolünü bir gecede değiştirmek mümkünken kişisel özgürlükler ve siyasi kararlara katılımı bir gecede değiştirmek mümkün gözükmemektedir. Başka bir örnek verecek olursak, siyasi istikrarsızlığı gidermek kısa bir süre zarfında gerçekleştirilecek bir konu olarak görülemezken, nitelikli kamu görevlilerini istihdam etmek konusu kısa sürede gerçekleştirilebilmektedir. Bu açıdan bu değişkenlerin hepsi önemli birer yönetim boyutunu gösterse de hepsini aynı süre içinde etkilemek mümkün gözükmemektedir (Lateef, 2016, s. iii).

3. EKONOMETRİK ANALİZ

Afrika ülkelerinde yaşanan az gelişmişlik sorununun iyi yönetim perspektifinden analizi, bu bölgede yerleşik 34 ülkeye ait 1996-2017 dönemi verileri kullanılarak panel veri analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Bağımlı Değişken:

İnsani Kalkınma Endeksi (HDI): BM tarafından her yıl yayımlanan insani kalkınma endeksi, temel insani kapasitelerinin ortalama bir ölçümü ve aynı zamanda üç temel boyut üzerine kurulu olan insani kalkınmanın özet bir ölçümüdür. HDI, insani kalkınmanın üç temel boyutu çerçevesinde bir ülkenin ortalama başarılarını ölçmektedir. İnsani kalkınmada sözü edilen bu üç temel boyut şu şekilde tanımlanmaktadır (UNDP, 2005):

- Doğumda yaşam beklentisi olarak ölçülen uzun ve sağlıklı bir yaşam,
- Beklenen okullaşma yılı ve gerçekleşen okullaşma yılı olarak ölçülen bilgi,
- SGP'ye göre hesaplanan kişi başına GSMH olarak ölçülen arzulan bir yaşam standardı.

Endeks 0-1 aralığında değerler almakta olup, bu değerlerin 1'e yaklaşması insani gelişmişlik düzeyinin yüksekliğini, 0'a yaklaşması ise düşüklüğünü göstermektedir. Verilere BM'nin web adresinden erişilmiştir. Bazı yıllarda belirlenen ülkelerin bazılarında ait veriler elde edilememiştir. Bu durumda bir önceki ve bir sonraki yıla ait değerlerin aritmetik ortalaması alınarak seri sürekli hale getirilmiştir. Endeks değerleri tarafımızdan 100 ile çarpılarak 0-100 aralığına taşınmış, sonra doğal logaritmaları alınarak analizde kullanılmıştır.

Bağımsız Değişkenler: Bağımsız değişken olarak belirlenen iyi yönetim göstergelerinde DB'nin sınıflandırması dikkate alınmıştır.

3.1. Model

Bu çalışmada kullanılan ekonometrik modeller şöyledir:

$$HDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 Cor_{it} + e_{it} \quad (1)$$

$$HDI_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Gef_{it} + u_{it} \quad (2)$$

$$HDI_{it} = \gamma_0 + \gamma_1 Stb_{it} + v_{it} \quad (3)$$

$$HDI_{it} = \varphi_0 + \varphi_1 RQ_{it} + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$HDI_{it} = \varkappa_0 + \varkappa_1 Rlw_{it} + \epsilon_{it} \quad (5)$$

$$HDI_{it} = \beth_0 + \beth_1 VAC_{it} + \omega_{it} \quad (6)$$

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerin durağanlığı; ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ve CIPS panel birim kök yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiştir.

Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı Westerlund'un geliştirdiği Durbin-Hausman testi ile sınanmıştır (Westerlund, 2008). Bu yöntemde, panel ve grup şeklinde iki ayrı test istatistiği mevcuttur. Durbin-Hausman grup (DHGrup) istatistiği, otoregresif parametrenin paneldeki her kesit için farklı olduğu (heterojenlik) varsayımına dayanırken panel (DHPanel) istatistiği ise otoregresif parametrenin bütün panel için aynı olduğu (homojenlik) varsayımına dayanır.

Çalışmada eş bütünleşme katsayıları, her bir model için PDOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir ve elde edilen bulguların doğruluğunun testi için güvenilirlik kontrolü yapılmıştır. Buna göre; DB'den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait PE'nin GSYİH'ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Analizler Eviews 9 programıyla gerçekleştirilmiştir.

3.2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır çünkü yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar sapmalı ve tutarsız olacağından analize başlamadan önce seriler arasında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla analize konu olan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusu ise bu durum dikkate alınmadan yapılan testlerin doğruluğu ve güvenilirliği etkilenecektir. Yatay kesit bağımlılığının test edildiği panel veri regresyonu aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_{i,t} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-1} + e_{i,t} \quad (7)$$

Burada α_i sabit veya sabit ve trendi temsil eden deterministik bileşen ve p ise gecikme uzunluğudur. Yatay kesit bağımlılığı testlerinin tamamında test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₀: Yatay kesit bağımlılığı yoktur ($Cov(e_{i,t}, e_{j,t}) = 0$, her t ve $i \neq j$ için)

H₁: Yatay kesit bağımlılığı vardır ($Cov(e_{i,t}, e_{j,t}) \neq 0$, en az bir çift $i \neq j$ için)

Literatürde yatay kesit bağımlılığının test edilmesi Breush Pagan'ın (1980) Lagrange çarpan (LM) testi ile başlamıştır:

$$LM = \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N (T\hat{\rho}_{ij}^2 - 1) \sim N(0,1)$$

LM istatistiğine göre H₀ hipotezi reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile yatay kesit bağımlılığının olduğu ortaya çıkmakta ve H₁ hipotezi doğrulanmaktadır.

Tablo 1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

Testi	HDI	Cor	Gef	Stb	Rq	Rlw	VAC
Breush-Pagan	275.013**	57.784**	60.262**	60.392**	58.48**	73.13**	78.455**
LM	*	*	*	*	*	*	*
Olasılık Değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000

Not: Sabitli ve trendli modeli için yatay kesit bağımlılığı hesaplanmaktadır. (***) işareti serileri %1 düzeyine göre yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu göstermektedir.

Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde %1 önem seviyesinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerde yatay kesit bağımlılığının elde edildiği durumlarda kullanılan birim kök testi için ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ve CIPS testleri kullanılmıştır.

3.3. Panel Birim Kök Testi

Bu çalışmada kullanılan değişkenler için paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için serilerin durağanlığı yatay kesit bağımlılığı olduğu durumlarda kullanılabilen ikinci nesil birim kök testlerinden CADF ve CIPS testleri ile incelenmiştir. Öncelikle paneli oluşturan tüm birimler için CADF test istatistiği değerleri hesaplanmış, daha sonra bu testlerin aritmetik ortalaması alınarak panel geneli için CIPS testi istatistiği değerleri hesaplanmıştır. Bununla beraber, CADF testi sonuçları paneli oluşturan her bir ülke için durağanlık analizi yaparken, CIPS testi sonuçları ise panelin geneli için durağanlık analizi yapmaktadır (Pesaran, 2007, s. 266-267).

Bu teste ait hipotezler şöyledir:

H₀: Birim kök vardır (Seri durağan değildir).

H₁: Birim kök yoktur (Seri durağandır).

CADF test istatistiği aşağıdaki şekilde tahmin edilir:

$$y_{i,t} = (1 - \varphi_i)\theta_i + \varphi_i y_{i,t-1} + v_{i,t} \quad (8)$$

$$v_{i,t} = \gamma_i f_t + e_{i,t} \quad (9)$$

Burada f_t her ülkenin gözlenemeyen ortak etkilerini (common factor), $e_{i,t}$ bireysel-spesifik hatayı gösterir. Birim hipotezleri şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta y_{i,t} = \gamma_i + \alpha_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + e_{i,t} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad (10)$$

$H_0: \alpha_i = 0$ tüm i 'ler için (Seri durağan değildir)

$H_1: \alpha_i < 0$ $i = 1, \dots, N_1$, $\alpha_i = 0$ $i = N_1 + 1, N_1 + 1, \dots, N$ (Seri durağandır)

CADF test istatistiği değerleri hesaplandıktan sonra CIPS istatistik değerleri aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (11)$$

Çalışmada CADF ve CIPS panel birim kök testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar, Tablo 3'te sunulmuştur. Serilerin düzey değerlerine ait grafikler incelendiğinde, serilerde önemli ölçüde dalgalanmaların olduğu, birinci farkları alındığında ise ortalamaları etrafında dalgalanan, daha stabil bir hale geldikleri görülmektedir. Serilerin, aritmetik ortalamaları etrafında dalgalanmaları, durağan hale geldiklerinin görsel bir kanıtını oluşturmaktadır.

Tablo 2. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	CADF Testi		CIPS Testi		
	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	Olasılık Değeri	
Düzye Değerleri	HDI	-2,109	0,897	-1,415	0,859
	Cor	-2,265	0,611	-0,596	0,114
	Gef	-2,475	0,150	-2,204*	0,085
	Stb	-2,091	0,915	-1,962	0,121
	RQ	-2,143	0,852	-1,757	0,198
	Rlw	-2,639**	0,020	-1,079	0,101
	VAC	-2,653**	0,016	-1,818	0,205
Birinci Farkları	Δ HDI	-3,224***	0,000	-4,348***	0,000
	Δ Cor	-3,517***	0,000	-4,009***	0,000
	Δ Gef	-3,653***	0,000	-3,980***	0,000
	Δ Stb	-3,704***	0,000	-4,478***	0,000
	Δ RQ	-3,474***	0,000	-3,879***	0,000
	Δ Rlw	-3,316***	0,000	-3,962***	0,000
	Δ VAC	-3,464***	0,000	-3,894***	0,000

Not: *** ve ** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyinde durağanlığı, Δ ; ilgili değişkenin birinci farkının alındığını belirtmektedir. Serilerin düzey değerleri için yapılan testte sabit terimli ve trendli model, birinci farkları için yapılan testte ise sabitli model kullanılmıştır. İdeal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 2'deki test sonuçlarına göre; serilerin hepsi düzey değerlerinde durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale gelmiştir, yani seriler $I(1)$ 'dir. Buna göre; düzey değerlerinde H_1 hipotezi reddedilip H_0 hipotezi kabul edilirken, birinci farkta H_1 hipotezi kabul edilip H_0 hipotezi reddedilmiştir. Bu durum, ülkelerde insani kalkınma ve iyi yönetim konularında önemli değişimlerin olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, bu ülkelerin insani kalkınma düzeylerini istikrarlı biçimde yükseltebilmeleri için, iyi yönetim kriterlerinde de istikrarı yakalamalarının gerektiği söylenebilir. Tablo incelendiğinde %1 ve %5 düzeyinde anlamlılık düzeyinin tespit edildiği görülmektedir. Birinci farklar alındığında, bütün göstergelerde %1 anlamlılık düzeyinin ortaya çıktığı görülmektedir.

3.4. Panel Eş Bütünleşme Testi

Eş bütünleşme testleri, değişkenler arasındaki ilişkiyi hem uzun dönemde hem de kısa dönemde inceleme imkânı sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmada eş bütünleşme testi yapılmıştır. Panel birim kök testlerine benzer şekilde, yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda birinci nesil panel eş bütünleşme testleri zayıf kalmaktadır. Bu durumda, yatay kesit bağımlılığının dikkate alan ikinci nesil panel eş bütünleşme testleri kullanılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, Westerlund tarafından geliştirilen

Durbin Hausman Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır. Bu yöntemde, panel ve grup şeklinde iki ayrı test istatistiği hesaplanır. Durbin-Hausman grup (DHGrup) istatistiği, otoregresif parametrenin paneldeki her kesit için farklı olduğu (heterojenlik) varsayımına dayanırken panel (DHPanel) istatistiği ise otoregresif parametrenin bütün panel için aynı olduğu (homojenlik) varsayımına dayanır. Bu yöntemde,

Bağımlı değişkenin mutlaka durağan olmaması gerekmektedir;

- Açıklayıcı değişkenlerden bazıları durağan olması durumunda da kullanılabilir;
- Hem panel homojenliğini hem de panel heterojenliğini göz önünde bulunduran hipotezler için farklı test istatistikleri hesaplanabilmektedir (Westerlund, 2008, s. 196-199):

Durbin-Hausman grup istatistiği, panelde heterojenlik varsayımına dayanır. Test istatistiğinin hesaplanmasında, paneli oluşturan ülkelere özgü sabit ve trend değişkenleri kullanılmaktadır.

Durbin-Hausman panel istatistiği ise panelde homojenlik varsayımına göre hazırlanmıştır. Test istatistiğinin hesaplanmasında, paneli oluşturan ülkeler için ortak sabit ve trend değişkenleri kullanılmaktadır.

$$DHGrup = \sum_{i=1}^n \tilde{S}_i (\tilde{\psi} - \hat{\psi})^2 \sum_{t=2}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \quad (12)$$

$$DHPanel = \tilde{S}_i (\tilde{\psi} - \hat{\psi})^2 \sum_{i=1}^n \sum_{t=2}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \quad (13)$$

Burada, $\tilde{\psi}$ ve $\hat{\psi}$ eş bütünleşme parametrelerini, S i uzun dönem varyansını ve \hat{e} it ise kalıntıları temsil etmektedir. Panel ve grup istatistikleri arasındaki fark test edilen hipotezlerde kendisini göstermektedir. Panel testinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : $\psi_i=1$ her $i = 1, \dots, n$ için (seriler arasında eş bütünleşme yoktur)

H_1 : $\psi_i=\psi$ ve her $\psi < 1$ için (Seriler arasında eş bütünleşme vardır)

DH Panel istatistiğinin temel hipotezi seriler arasında eş bütünleşme yoktur şeklinde olup panelin geneli için eş bütünleşme vardır alternatif hipotezine karşı sınamaya yapılır.

Tablo 3. Panel Eş Bütünleşme Testi Sonuçları

		Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Model 1	DH-panel	-2,101**	0,023
	DH-group	-1,833**	0,042
Model 2	DH-panel	-3,596***	0,000
	DH-group	-4,253***	0,000
Model 3	DH-panel	-1,218*	0,075
	DH-group	-1,529**	0,044
Model 4	DH-panel	-3,125***	0,000
	DH-group	-3,17***	0,000
Model 5	DH-panel	-2,501***	0,008
	DH-group	-1,456**	0,040
Model 6	DH-panel	-2,196***	0,001
	DH-group	-2,703***	0,002

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisinin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 3'teki sonuçlar aşağıda sunulmuştur:

Model 1: HDI ile Yolsuzluğun Kontrolü endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 2: HDI ile Hükümet Etkinliği DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %1 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 3: HDI ile Siyasi İstikrar ve Şiddetin Yokluğu endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre %10 ve DH-Group istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 4: HDİ ile Devletin Düzenleyici Hizmetlerinde Kalite endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %1 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 5: HDİ ile Hukukun Üstünlüğü endeksi arasında DH-panel istatistiğine göre %1 ve DH-Group istatistiğine göre %5 anlamlılık düzeyinde eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Model 6: HDİ ile Katılım ve Hesap verebilirlik endeksi arasında, DH-panel istatistiğine göre ve DH-Group istatistiğine göre %1 eş bütünleşme ilişkisi vardır.

Tabloya göre seriler uzun dönemde birlikte hareket etmektedir ve bu serilerin düzey değerleriyle yapılacak model tahminleri, sahte regresyon problemi içermeyecektir.

Eş bütünleşme testlerine genel olarak bakıldığında her bir testte en az bir test yöntemine göre seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edildiği için, modellerde yer alan serilerin eş bütünleşik olduğuna karar verilmiş ve eş bütünleşme katsayılarının tahminine geçilmiştir.

3.5. Eşbütünleşme Katsayılarının Tahmini

İnsani kalkınmanın bağımlı değişken, iyi yönetişimin bağımsız değişken olarak kullanıldığı çalışmada, eş bütünleşme testi sonucunda değişkenler arasında PDOLS metodu kullanılarak uzun dönem parametreleri tahmin edilecektir. Değişkenler arasında eş bütünleşme yani uzun dönem birlikte hareketin olup olmadığı Durbin Hausman eş bütünleşme testleri ile tahmin edilirken, değişkenlerin uzun dönem katsayıları PDOLS analizi ile tahmin edilmiştir. Bu yöntem, otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarına karşı dirençli tahminler üretmekte ve seriler arasındaki eş bütünleşme katsayılarının tahmininde etkin sonuçlar vermektedir. Değişkenlerin uzun dönem katsayılarının tahmininde kullanılan eş bütünleşme katsayıları, her bir model için PDOLS yöntemiyle tahmin edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Eş Bütünleşme Katsayıları Tahmin Sonuçları

	<i>Bağımsız Değişkenin Katsayısı</i>	<i>t- istatistiği</i>	<i>R²</i>	<i>R²</i>	<i>SSR</i>
Model 1	0.037***	3.355	0.99	0.98	0.26
Model 2	0.055***	2.982	0.99	0.98	0.25
Model 3	0.011*	1.798	0.98	0.98	0.29
Model 4	0.019**	2.520	0.98	0.98	0.30
Model 5	0.062***	3.238	0.99	0.98	0.28
Model 6	0.077***	4.342	0.99	0.98	0.28

Not: *,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde ilgili parametrenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir. SSR; Hata terimlerinin kareleri toplamı olup, bu değer küçük olması, analizin başarısının bir göstergesidir.

PDOLS modelinin çözümü sonucunda elde edilen sonuçlara göre; modelde yer alan değişkenlerin katsayıları istatistiki olarak anlamlı ve katsayıların işareti pozitifdir. R² değerlerinin 0,9'larda olması, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişmelerin %90'ını açıklayabildikleri anlamına gelmektedir. Sonuçlar, iyi yönetim ve insani kalkınma arasında pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu doğrulamaktadır.

Tablo 5'te ki bulgulara göre;

Model 1: Yolsuzluğun kontrolündeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.03,

Model 2: Hükümet etkinliğindeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.05,

Model 3: Siyasi istikrar ve şiddetin yokluğundaki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.01,

Model 4: Devletin düzenleyici hizmetlerinde kalitedeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.01,

Model 5: Hukukun üstünlüğündeki %1'lik artış, insani kalkınma seviyesini %0.06,

Model 6: Katılım ve hesap verebilirlikteki %1’lik artış, insani kalkınma seviyesini %0,07 oranında arttırmaktadır.

Sonuçlara göre; iyi yönetim göstergelerindeki iyileşmenin, insani kalkınmayı olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Yani sonuçlar anlamlı olarak ortaya çıkmıştır ancak anlamlılık düzeyi yüksek değildir. Bunun yanında iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi hususunda en büyük etkiye sahip değişkenin katılım ve hesap verebilirlik değişkeni olduğu görülmüştür.

3.6. Güvenilirlik Kontrolü

Literatüre yön veren ampirik çalışmalarda, sağkalım analizlerinin veri seti hesaplamalarına oldukça duyarlı olması nedeniyle güvenilirlik analizleri yapılmakta ve uygulama sonuçlarının doğruluğu teyit edilmektedir. Böylelikle, gösterge veri setindeki yanlış raporlamaların ya da yanlış hesaplamaların olabilme ihtimali nedeniyle oluşacak muhtemel problemlerin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

Elde edilen bulguların doğruluğunun testi amacıyla yapılan güvenilirlik testinde, DB’den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait PE’nin GSYİH’ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; PDOLS sonuçlarının güvenilirlik testleri ile de doğrulandığı görülmüştür.

Tablo 5. Güvenilirlik Kontrolü Test Sonuçları

		Test İstatistiği	Olasılık Değeri	R ²	R ²
Model 1					
	InCor	0.950***	0.000	0.98	0.98
	InPE	0.157**	0.032	0.98	0.98
Model 2					
	InGef	0.054**	0.013	0.95	0.90
	InPE	0.004	0.659	0.95	0.90
Model 3					
	InStb	0.303***	0.000	0.90	0.90
	InPE	1.057***	0.000	0.90	0.90
Model 4					
	InRQ	0.094*	0.081	0.99	0.98
	InPE	0.107**	0.012	0.99	0.98
Model 5					
	InRlw	0.119*	0.062	0.80	0.75
	InPE	0.051	0.197	0.80	0.75
Model 6					
	InVAC	0.776***	0.000	0.95	0.90
	InPE	0.394***	0.000	0.95	0.90

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 önem düzeyinde ilgili parametrenin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 5’te görüldüğü gibi bağımsız değişken olarak belirlenen iyi yönetim göstergelerinin her birine PE’nin GSYİH’ye oranını gösteren verilerin eklenmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar şöyledir:

Model 1: PE’nin GSYİH’ye oranı Yolsuzluğun Kontrolü endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve yolsuzluğun kontrolü ilişkisindeki katsayı değeri, 0.037’den 0.950’ye yükselmiştir. Katsayı yükselse de anlamlılık düzeyi değişmeyip %1 olarak ortaya çıkmıştır.

Model 2: PE’nin GSYİH’ye oranı hükümet etkinliği endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve hükümet etkinliği ilişkisi katsayısı, 0.055’ten 0.054’e gerilemiştir.

Model 3: PE’nin GSYİH’ye oranı Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Politik İstikrar ve Şiddetin Yokluğu ilişkisindeki katsayı değeri, 0.011’den 0.303’e yükselmiştir.

Model 4: PE'nin GSYİH'ye oranı Devletin Düzenleyici Hizmetlerinde Kalite endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Devletin Düzenleyici Hizmetlerinde Kalite ilişkisindeki katsayı değeri, 0.019'den 0.094'e yükselmiştir.

Model 5: PE'nin GSYİH'ye oranı Hukukun Üstünlüğü endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Hukukun Üstünlüğü ilişkisindeki katsayı değeri, 0.062'den 0.119'a yükselmiştir.

Model 6: PE'nin GSYİH'ye oranı Katılım ve Hesap verebilirlik endeksine eklendiğinde, insani kalkınma ve Katılım ve Hesap verebilirlik ilişkisindeki katsayı değeri, 0.077'den 0.766'ya yükselmiştir.

Bu sonuçlara göre analizlerin güvenilirlik düzeyinin iyi olduğu görülmektedir.

3.7. Panel Nedensellik Testi

Analize dâhil edilen seriler arasında bir etkileşimin var olup olmadığını tartışabilmek için nedensellik testleri yapılır. Böylece modellere alınan değişkenlerin ilişkili değişkenler mi yoksa birbiriyle alakasız değişkenler mi olduğu ortaya konulur (Göçer, 2015, s. 271). İlk kez Granger (1969) tarafından geliştirilmiş olan nedensellik analizi, bir değişkenin gelecekteki değerinin tahmin edilmesinde o değişken dışındaki değişkenlerin faydalı bilgi sağlayıp sağlamadığını araştırmaya olanak sağlamaktadır. Panel nedensellik literatürüne yön veren Panel VECM (2008), Coining ve Pedroni (2008), Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) ve Dumitrescu ve Hurlin (2012) olmak üzere dört farklı testten bahsetmek mümkündür. Çalışmanın amacına yönelik olarak seriler arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığının test edilmesinde Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemin avantajlı yönleri şöyledir: Paneli oluşturan ülkeler arasındaki hem yatay kesit bağımlılığını hem de heterojenliği göz önünde bulundurabilmekte, zaman boyutu, yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğunda da küçük olduğunda da kullanılabilir ve dengersiz panel veri setlerinde de etkin sonuçlar üretebilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012; Alper ve Oransay, 2015, s. 80).

Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi aşağıdaki denklem sistemi yardımıyla gerçekleştirilmektedir.

$$Y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^k Y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^k X_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (14)$$

$$X_{i,t} = \theta_i + \sum_{k=1}^K \delta_i^k X_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \kappa_i^k Y_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (15)$$

Burada K; optimum gecikme uzunluğudur. Denklem (14), X'ten Y'ye; Denklem (15) ise Y'den X'e doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını sınamaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testiye; katsayıların yatay kesitler için farklı olabileceğini varsaymaktadır. Bu testin hipotezleri şöyledir:

$$H_0: \beta_i^{(k)} = 0 \text{ bütün } i'leri \text{ için.}$$

Bütün yatay kesitlerde X'ten Y'ye nedensellik ilişkisi yoktur.

$$H_1: \begin{cases} \beta_i^{(k)} = 0, & i = 1, 2, \dots, N_1 \\ \beta_i^{(k)} \neq 0, & i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \end{cases}$$

Bazı yatay kesitlerde X'ten Y'ye doğru bir nedensellik ilişkisi vardır.

Bu yöntem, zaman boyutu (T), yatay kesit boyutundan (N) büyük olduğunda da küçük olduğunda da kullanılabilir ve dengersiz panel veri setlerinde de etkin sonuçlar üretebilmektedir (Dumitrescu ve Hurlin, 2012). Çalışmada Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Ters karakteristik köklerin birim çember içinde kalması, ilgili gecikme uzunluğuna sahip modelin istikrarlı olduğunun bir kanıtıdır.

Tablo 6. Panel Nedensellik Testi

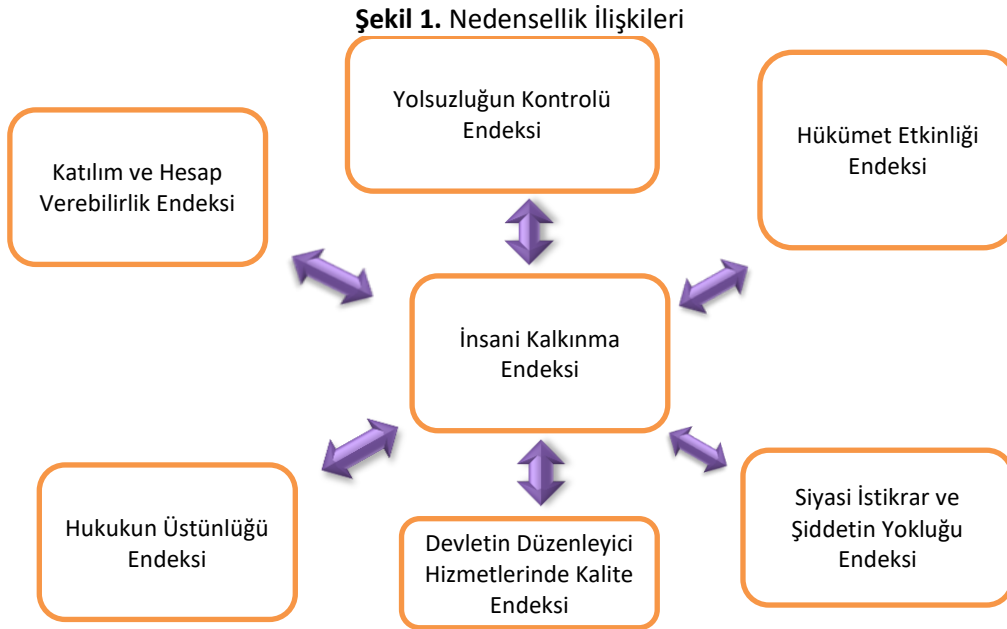
No	H ₀ Hipotezi	Gecikme Uzunluğu	Z İstatistiği	W İstatistiği	Olasılık Değeri
----	-------------------------	------------------	---------------	---------------	-----------------

Hatun KORKMAZ

1	$LnCor \rightarrow LnHDI$	1	27.335***	9.343***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnCor$		4.394***	2.446***	0.000
2	$LnGef \rightarrow LnHDI$	1	12.393***	4.851***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnGef$		7.084***	3.255***	0.000
3	$LnStb \rightarrow LnHDI$	3	4.224***	5.752***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnStb$		6.425***	8.480***	0.000
4	$LnRQ \rightarrow LnHDI$	2	7.047***	9.251***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnRQ$		3.846***	3.022***	0.002
5	$LnRlw \rightarrow LnHDI$	2	4.087***	3.514***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnRlw$		7.718***	10.083***	0.000
6	$LnVAC \rightarrow LnHDI$	4	11.999***	4.733***	0.000
	$LnHDI \rightarrow LnVAC$		5.253***	7.028***	0.000

Not: ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde birinci değişkenden ikinci değişkene doğru nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir.

Tablo 6'daki sonuçlar Şekil 1 yardımıyla daha kolay takip edilebilecektir.

Tablo 6 ve Şekil 1'deki sonuçlara göre; bu ülkelerde insani kalkınma endeksi ile yolsuzluğun kontrolü, devletin düzenleyici hizmetlerinde kalite, hukukun üstünlüğü, siyasi istikrar ve şiddetin yokluğu, hükümet etkinliği ve katılım ve hesap verebilirlik endeksleri arasında iki yönlü nedensellik ilişkileri mevcuttur. Bu ilişki aynı zamanda anlamlıdır. Buna göre; bu değişkenler birbiriyle yakın etkileşim halindedir ve aynı regresyonda kullanılmaları doğrudur. Nedensellik ilişkisi analizi sonucunda şunlar söylenebilir: İyi yönetim insani kalkınmayı pozitif etkilemektedir.

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi Afrika ülkeleri örneğinde analiz edilmiş ve tartışılmıştır. Bu analiz, Afrika'da yerleşik 34 ülkeye ait 1996-2017 dönemi verileri kullanılarak nitel (betimsel) analiz ve nicel (ekonometrik) analiz yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Nitel analizde, literatür taraması yöntemi ile oluşturulan kuramsal çerçeveyi kullanarak veri analizi yapılmıştır. Diğer bir ifade ile iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisine dair hipotezi tartışmak için 1996-2017 yılları arasında 34 Afrika ülkesi ile ilgili gerekli nitel veriler (göstergeler, değişkenler,

trendler, gelişmeler, vakalar vs.) ikincil kaynaklardan (rapor, internet sitesi, kitap, makale vs.) elde edilmiştir. Bu veriler, belli temalar altında betimsel olarak analiz edilerek iyi yönetim-insani kalkınma arasında nasıl bir nedensellik ilişkisi olduğuna dair akıl yürütme (muhakeme) yoluyla çıkarsamada bulunmaya çalışılmıştır. Çalışmaya dahil edilen ülkelerde iyi yönetim verileri ile insani kalkınma verileri arasında korelasyon ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Zira belirlenen ülkelerle ilgili DB'den alınan iyi yönetim skorları ve BM'den alınan insani kalkınma skorlarının paralel olduğu görülmüştür. Bunun yanında ilgili ülkelerle ilgili belirtilen yıllarda iyi yönetim ve insani kalkınma gelişmelerinin de benzer olduğu görülmüştür. Ancak korelasyon ilişkisinin olması, iki değişken arasında nedensellik ilişkisi olduğu anlamına gelmemektedir. Nedensellik ilişkisi, korelasyon ilişkisinden daha güçlü ve sistematik kanıtların olmasını gerektirmektedir. Nedensellik ilişkisinde üç soru önemlidir: Ne oluyor? Neden oluyor/Sistematik bir etki var mı? Süreç nasıl gerçekleşiyor? (Maxwell, 2004, s. 5). Bu doğrultuda çalışmanın betimsel analiz kısmında iyi yönetim ve insani kalkınma ilişkisi konusunda korelasyon ilişkisi olduğu ortaya çıkmış ancak nedensellik ilişkisini ortaya çıkarabilmek için nicel analiz gerekmiştir. Bu nedenle iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi ekonometrik analiz yoluyla ortaya çıkarılmıştır.

Ekonometrik analiz yönteminde bağımlı değişken olarak; insani kalkınma endeksinin kullanıldığı çalışmada bağımsız değişken olarak; yolsuzluğun kontrolü endeksi, hükümet etkinliği endeksi, siyasal istikrar ve şiddetin yokluğu endeksi, devlet hizmetlerinde kalite endeksi, hukukun üstünlüğü endeksi ve katılım ve hesap verebilirlik endeksi kullanılmıştır. Analiz, her bir bağımsız değişken için ayrı ayrı modeller yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada öncelikle yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır çünkü yatay kesit bağımlılığı dikkate alınmadan yapılan analizlerde elde edilen sonuçlar sapmalı ve tutarsız olacağından dolayı analize başlamadan önce seriler arasında yatay kesit bağımlılığı olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla analize konu olan seriler arasında yatay kesit bağımlılığı söz konusu ise bu durum dikkate alınmadan yapılan testlerin doğruluğu ve güvenilirliği etkilenecektir.

Yapılan yatay kesit bağımlılığı testlerine göre serilerde, sabitli ve trendli modellerin hepsinde yatay kesit bağımlılığının bulunduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla serilerin durağanlığı; ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ve CIPS panel birim kök yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir.

Seriler arasındaki nedensellik ilişkileri; Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi ile incelenmiştir.

Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olup olmadığı Westerlund'un geliştirdiği Durbin-Hausman testi ile sınanmış ve bütün modellerde serilerin eş bütünleşik olduğu, yani uzun dönemde birlikte hareket ettiği belirlenmiştir. Bu sonuçtan hareketle; uzun dönemde iyi yönetim göstergeleri ile insani kalkınma seviyesinin birlikte hareket ettiği söylenebilir. Eş bütünleşme katsayıları panel dinamik en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilmiştir. Bu tahmin sonucunda; insani kalkınmışlık seviyesini, yolsuzluğun kontrolündeki %1'lik artışın %0.04, hükümet etkinliğindeki %1'lik artışın %0.05, siyasi istikrardaki %1'lik artışın %0.04, devlet hizmetlerinde kalitedeki %1'lik artışın %0.05, hukukun üstünlüğündeki %1'lik artışın %0.15 ve katılım ve hesap verebilirlikteki %1'lik artışın %0,07 oranında arttırdığı tespit edilmiştir. Sonuçlardaki anlamlılık düzeyi her ne kadar çok düşük görünse de sonuçların anlamlı çıkması, iyi yönetim ve insani kalkınma arasında pozitif ilişki vardır hipotezinin doğrulanması için yeterli olabilir. Buna ek olarak, iyi yönetim göstergelerindeki iyileşmenin, insani kalkınmışlığı olumlu yönde etkilediği, en büyük etkiye sahip değişkenin hukukun üstünlüğü değişkeni olduğu görülmüştür. Bu analizde hukukun üstünlüğünün daha ağırlıklı bir etkiye sahip çıkmasının nedeninin; hukukun üstünlüğüne olan güven arttığında, yerli ve yabancı yatırımcıların ülkede daha fazla yatırım, istihdam ve üretim gerçekleştirmesi, bunun da ülkelerde insani kalkınmışlık düzeyini olumlu yönde etkilemesinden kaynaklandığı şeklinde değerlendirilebilir.

Eş bütünleşme katsayıları, her bir model için PDOLS yöntemiyle tahmin edilmiştir. Elde edilen bulguların doğruluğunun testi amacıyla yapılan güvenilirlik testinde, DB'den elde edilen, 1996-2017 yılları arası çalışmada belirtilen 34 Afrika ülkesine ait PE'nin GSYİH'ye oranını belirten veriler analiz çalışmasında oluşturulan modellere eklenerek PDOLS analizi tekrarlanmıştır. Güvenilirlik kontrolü testi sonucu; daha önce yapılan testlerin anlamlılık düzeylerinin arttığı ortaya çıkmış ve bu sonuç da analiz güvenilir olduğunu desteklemiştir.

1996-2017 yılları arasında 34 Afrika ülkesi örneğinde, DB ve BM'den elde edilen verilere dayanarak; iyi yönetim ve insani kalkınma arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Yapılan testler sonucunda insani kalkınma ve iyi yönetim göstergeleri arasında teker teker çift yönlü ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifade ile hem insani kalkınma iyi yönetimi etkilemekte hem de iyi yönetim insani kalkınmayı etkilemektedir.

KAYNAKLAR

- Alper, A., & Oransay, G. (2015). Cari açık ve finansal gelişmişlik ilişkisinin panel nedensellik analizi ekseninde değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(17465), 73–85. <https://doi.org/10.20979/ueyd.182896>
- Aubut, J. (2004). *The Good Governance Agenda: Who Wins and Who Loses*. London School of Economics, Working Paper Series.
- De Zwart, P. (2011). Niall Ferguson, civilization: The West and the rest. *Tijdschrift Voor Sociale En Economische Geschiedenis/ The Low Countries Journal of Social and Economic History*, 8(3), 113. <https://doi.org/10.18352/tseg.340>
- Dumitrescu, E.-I., & Hurlin, C. (2012). Testing for granger non-causality in heterogeneous panels. *Economic Modelling*, 29(4), 1450–1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Göçer, İ. (2015). *2016 KPSS lisans lisansüstü kurum sınavları için ekonometri (EKO-111)*. Lider Yayınları.
- Haq, Mahbub U. (1995). *Reflections on human development*. UK: Oxford university Press.
- HDI (2018). Technical Data Sources, http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019_technical_notes.pdf, (Date Accessed: 10.10.2018).
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1990). "Defining and measuring human development", UNDP, Oxford University Press, Oxford.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1991). "Human Development Concepts and Measurement", UNDP, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1995). "Gender and Human Development", UNDP, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (1997). "Human Development to Eradicate Poverty", UNDP, Oxford University Press, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (2002). "Deepening Democracy In A Fragmented World", UNDP, New York.
- HDR (İnsani Kalkınma Raporu), (2019). "Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities In Human Development In the 21st Century", UNDP, New York.
- HDR, (2019). <http://hdr.undp.org/en/content/2019-human-development-index-ranking>, (Date Accessed: 05.02.2020).
- İnsani Gelişme Endeksleri ve Göstergeleri: 2018 İstatistiksel Güncellemesi, <http://ingev.org/kutuphane/ingev-raporlar/>, (Erişim Tarihi: 01.09.2019).
- Kabumba, I. (2005). *Good Governance and Sustainable Development in Africa: Meaning, Relationship, Problems and Strategies*, AAPAM Zambia Research Paper.
- Kaufmann, D., A. Kraay and M. Mastruzzi, (2010). *The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues*, World Bank Policy Research Working Paper No. 5430.
- Knack, S. (2006). *Measuring Corruption in Eastern Europe and Central Asia: A Critique of the Cross-Country Indicators*, World Bank Policy Research Working Paper.
- Lateef, S. (2016). *Evolution of The World Bank's Thinking on Governance*, Background Paper for 2017 World Development Report.
- Maldona, Nicole (2010, May 29-30). "The World Bank's Evolving Concept of Good Governance and Its Impact on Human Rights". Doctoral Workshop on Development and International Organisations, Stockholm, Sweden.
- Maxwell, J. A. (2004). Causal explanation, qualitative research, and scientific inquiry in Education. *Educational Researcher*, 33(2), 3–11. <https://doi.org/10.3102/0013189x033002003>

- OECD SGI (2019). Web Page: https://www.sgi-network.org/2019/Survey_Structure, (Date Accessed: 29.20.2019).
- Parthasarathy, R. (2019). Taking Responsibilities and Participation Seriously: A Critique of Good Governance, Web Page: <http://www.dhdi.free.fr/recherches/gouvernance/articles/partasarathyparticipation.htm>, (Date Accessed: 31.10.2019).
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265–312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Sen, Amartya (1999). *Development as a freedom*. USA: First Anchor Books.
- UNDP, (2015). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri. Web Page: <https://sustainabledevelopment.un.org/index.php?page=view&type=400&nr=1579&menu=35><https://africa.com/top-10-countries-to-invest-in-africa/>, (Date Accessed: 10.04.2020).
- UNDP, (2018). “Human Development Indices and Indicators”, United Nations Human Development Reports.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (1989). “Subsaharan africa: From Crisis to Sustainable Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (1997). “Building Institutions for Markets”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2002). “Building Institutions for Markets”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2003). “Sustainable Development In a Dynamic World”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2004). “Making Services Work for Poor People”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2005). “A Better Investment Climate For Everyone”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2006). “Equity and Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2008). “Agriculture for Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2011). “Conflict, Security, and Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2012). “Gender Equality and Development”, Worldbank, Washington DC.
- WDR (Dünya Kalkınma Raporu), (2017). “Governance and The Law”, Worldbank, Washington DC.
- Westerlund, J. (2008). Panel cointegration tests of the Fisher effect. *Journal of Applied Econometrics*, 23(2), 193–233. <https://doi.org/10.1002/jae.967>

Geliş Tarihi / Received : 02.05.2023 / 05.02.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 29.06.2023 / 06.29.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1291379>**SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA****SUSTAINABLE CONSUMPTION: A CONCEPTUAL STUDY**Leyla AKDOĞAN^a

ÖZ: Sanayi devrimiyle birlikte dünyada sınırsız ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin öngördüğü ekonomik ve teknolojik anlamdaki büyüme girişimleri çevresel anlamda problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu noktada, çevresel problemlerin önlenmesi ve ekosistemin korunması esasına dayanan sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmıştır. Diğer taraftan, dünyanın bir bölümünde sınırlı olan doğal kaynaklar hızla tüketilirken, kimi kesimlerde insanların zorunlu ihtiyaçlarını dahi giderememesi gelir adaletsizliği gibi sosyal problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu problemler, sürdürülebilir tüketimin temel nedenini oluşturmaktadır. Bu çerçevede sürdürülebilir tüketim ve ilişkili olduğu kavramlardan, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın kavramsal olarak analizi bu çalışmanın konusunu oluşturmuş olup, kavramlara ilişkin sonuçta yer verilmiştir. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın literatürde üzerinde fikir birliğine varılmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun nedeni ise bir çok disiplinle ilişkili olmasıdır.

Anahtar Kelimeler : *Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Sürdürülebilir Tüketim .*

ABSTRACT: Unlimited economic developments have been experienced in the world with the industrial revolution. The economic and technological growth initiatives envisaged by these developments paved the way for the emergence of environmental problems. At this point, the concept of sustainability, which is based on the prevention of environmental problems and the protection of the ecosystem, has gained importance. On the other hand, while natural resources, which are limited in a part of the world, are consumed rapidly, the inability of people to meet even their compulsory needs has led to the emergence of social problems such as income inequality in some parts of the world. These problems constitute the main reason for sustainable consumption. Sustainability and sustainable development within the scope of the conceptual analysis of sustainable consumption and its related concepts has been the subject of this study in this context and the conclusion about the concept is given.

Keywords: *Sustainability, Sustainable Development, Sustainable Consumption.*

^a Öğretmen (Dr.), Çorum Hasanpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Büro Yönetimi Bölümü, Çorum Hasanpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Büro Yönetimi Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-1800-7708>

1. GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte dünyada sınırsız ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Bununla birlikte hızlı nüfus artışı ve teknolojinin ilerlemesi, beraberinde üretimin artmasına ve doğal kaynakların sınırlı olduğu gerçeği göz ardı edilerek, hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanılmasına sebep olmuştur. Bu gelişmelerin öngördüğü ekonomik ve teknolojik anlamdaki büyüme girişimleri çevresel anlamda problemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Tıraş, 2012, s. 58). Bu noktada, iktisadi ve teknolojik gelişmelerle paralel olarak meydana gelen çevresel problemlerin önlenmesi ve ekolojik yapının korunması esasına dayanan sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaktadır (Tosun, 2009, s. 1). Diğer taraftan, dünyanın bir bölümünde sınırlı olan doğal kaynaklar hızla tüketilirken, kimi kesimlerde insanların zorunlu ihtiyaçlarını dahi giderememesi gelir adaletsizliği gibi toplumsal sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu problemler, sürdürülebilir tüketim çalışmalarının temel nedenini oluşturmaktadır (Atrek ve Madran, 2017, s. 3).

Son zamanlarda çevresel bozulmaların ana nedeni olmasa da önemli bir nedeni olarak özellikle sanayileşmiş ülkelerdeki sürdürülemez tüketim uygulamaları gösterilmektedir. Bu nedenle bilim insanları giderek artan bir şekilde sürdürülemez tüketim kalıplarına vurgu yapmaktadır (Fuchs ve Lorek, 2004, s. 3). Sürdürülebilir kalkınmanın başarılı olabilmesi noktasında uluslararası platformlarda tüketimin önemine yönelik yeni bir vurgu var. Zira bireylerin seçimleri ve faaliyetleri, diğerlerinden fazla belli ürün ve hizmetleri tüketmek ya da diğerlerinden fazla belirli şekillerde yaşamak, hepsinin çevre, sosyal adalet ve ekonomi üzerinde direk veya dolaylı etkileri vardır. Bu nedenle son zamanlarda ve biraz da tereddütle, siyasiler bireylerin davranışlarını ve yaşam biçimlerini etkilemenin mümkün olup olmadığı ve nasıl mümkün olabileceği sorusunu sormaya başladılar. (Jackson, 2014, s. 254). Geline nokta sürdürülebilir tüketim, devletlerin sürdürülebilir kalkınma planlarında ayrıntılı bir şekilde yer bularak, gittikçe daha önemli bir politika prensibi olarak görülmektedir (Jones vd., 2011: 938).

"Büyümenin Sınırları'nın" 1972'de açıklanmasından bu yana kaynakları sonsuz olmayan bir gezegenin sınırları içinde, artan tüketimi sınırlamanın güçlüğü, kamusal ve bilimsel çalışmaların tekrarlanan odak noktası olmuştur (Grabs vd., 2016, s. 98). Sürdürülebilir tüketim kavramı, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır. Dolayısıyla bu çalışmada, sürdürülebilirliğin kısa bir geçmişi, tanımı ve bileşenleri teorik çerçevede ele alınarak açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Sonrasında ise, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının ne olduğuna yönelik karşılaştırılmalı bilgi verilmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın tanımları ve hedefleri hakkında teorik bilgiler sunulmuştur. Son olarak da bu çalışmanın ana temasını oluşturan sürdürülebilir tüketimin ortaya çıkışı, tanımı ve önemi hakkında teorik bilgiler sunulmuştur. Daha sonra da çalışmanın kapsayıcı bir yorumu niteliğinde birtakım çıkarımlar yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın sürdürülebilir tüketim literatürüne kavramsal olarak katkı sağlayabileceği umut edilmektedir.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik, sosyo-ekonomik sistemlerden doğal kaynaklara kadar birbiriyle iç içe olan etkenlerin karmaşık çeşitliliğini barındıran bir kavramdır. Bu nedenle **sürdürülebilirlik**; İnsani, sosyal ve küresel düzeyde 21. yüzyılın en önemli fikirlerinden birisidir (Sapporo, 2008, s. 2). Sürdürülebilirlik, nesnelere ve süreçlerin değişip gelişebilme özelliğini kabul etmekle birlikte bu özelliklerin temelde korunarak sürdürülebilirlik yeteneğinin sürdürülmesidir (Alagöz, 2004, s. 8). Sürdürülebilirlik 1970'li yıllarda ortaya çıkmasına (Erol ve Özgüven, 2022, s. 1643) karşın, geçmişi birkaç yüz yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Alman ormancı Hans Carl von Carlowitz'in 1712 tarihli bir yazısında, ormanların uzun vadede nasıl yönetilmesi gerektiğini anlatmak için söz konusu kavramı kullandığı görülmektedir. Burada esas olan ormanların ürettiğinden fazlasını tüketmemektir.

Bununla birlikte sürdürülebilirlik, 1960'ların sonları ve 1970'lerin başlarında çağdaş çevre hareketinin ortaya çıkmasıyla, çevrecilerin büyümenin sınırları ve ortaya çıkan çevre sorunlarıyla kalkınma sorunlarının nasıl ilişkilendirilebileceği konusundaki istekli davranışları sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır (Scoones, 2007, s. 589). Sürdürülebilirlik olgusu, ilk defa 1982 senesinde Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından kabul edilen Dünya Doğa Şartı belgesinde yer bulmuştur. Bu belge

aynı zamanda sürdürülebilirliğin dünya ölçüsünde geniş bir bakış açısıyla benimsendiğinin göstergesidir. Buna göre sürdürülebilirlik insanların, ekosistemde faydalandığı kaynakların sürdürülebilirliğine en üst düzeyde dikkat ederek, sistemdeki diğer canlıların yaşam süreçlerini tehlikeye atmamayı öngören kaynak kullanımı olarak tanımlanmıştır (Yazar, 2006, s. 3). Ancak sürdürülebilirliğin geniş anlamda kabulü ve bilinirliği 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Örgütü tarafından hazırlanan "Ortak Geleceğimiz" isimli raporla (Brundtland Raporu) gerçekleşmiştir (Seydioğulları, 2013, s. 21).

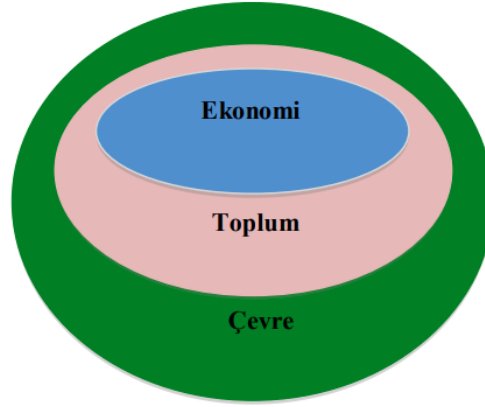
Literatürde sürdürülebilirliği araştıran ve kavramı tanımlamaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Kimi araştırmacılar kavramın ne anlam ifade ettiğine ilişkin görüşlerinde temkinli bir yaklaşım izlerken, diğer araştırmacılar sürdürülebilirliğin ilişkili olduğu çevresel, toplumsal ve ekonomik yönlerine vurgu yapmıştır. Sürdürülebilirlik, birçok disiplinle ilişkili olduğundan araştırmacıların incelemeye çalıştıkları yöne bağlı olarak farklı tanımlar ortaya çıkmıştır (Kotob, 2000, s. 2). Daily ve Ehrlich (1996, s. 992) Sürdürülebilirliği kesintiye uğramadan, zayıflamadan veya değerli nitelikleri kaybetmeden süresiz olarak sürdürülebilir herhangi bir süreci veya durumu ifade ettiğini belirtmişlerdir. Sapporo (2008, s. 11) sürdürülebilirliğin, insan refahı ve güvenliğinin gelecekteki bakımına ve uzun ömürlülüğüne odaklanan bir kavram olduğunu ve genellikle çevre, kaynaklar ve enerji açısından ele alındığını ifade etmektedir.

Bir başka tanımda ise sürdürülebilirlik, hızlı bir şekilde değişen ve gelişen toplumların iktisadi yapıları ile daha büyük ve canlı, hareketli ve devimsel fakat normalde daha ağır yaşayan canlılar ile bunları saran çevrenin arasındaki ilişkidir. Bu nedenle sürdürülebilirliğin temeli; ekolojik yaşam destek sisteminin çeşitliliğini, karmaşıklığını ve yapılarını yok etmemek için bireylerin sorumluluğunun belirli sınırlar içinde tutulmasına dayanmaktadır (Gladwin vd. 1995, s. 877). Sürdürülebilirlik her ne kadar çevresel ve ekonomik kaygılarla ilgili görünse de, son araştırmalar sürdürülebilirlik kavramının sosyal yönünün olduğunu da ortaya koymuştur. Dolayısıyla çevresel sürdürülebilirlik, tüm resmin önemli bir parçası gibi görünse de diğer sürdürülebilirlik türleri ile birlikte temel bir bileşendir. (Ratiu, 2013, s. 127).

Sürdürülebilirliğin birbirinden farklı çok sayıda tanımının yapılmış olmasına rağmen, dünyanın çevresel olarak bir taşıma kapasitesinin bulunduğu, bireylerin kirliliği engelleme ya da kirlilikten kurtarma sorumluluğunun olduğu ve çevre, toplum ve ekonominin birbirine bağlı ve bağımlı olduğu temel ilkelerine dayanmaktadır (Young ve Dhanda'dan aktaran Akpulat, 2019, s. 8). Diğer bir ifadeyle sürdürülebilirlik kavramı, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, paydaşlar tarafından daha iyi anlaşılması ve uygulanma biçimini ifade eder. Kavram çeşitli şekillerde tanımlanıyor olsa da, gerçek olan ilkelere bağlı kalınıyor olmasıdır. Zira burada amaç büyüyen bir ekonomiyi, çevrenin korunmasını ve sosyal adaleti dengelemektir (Damico vd., 2022, s. 1)

Nitekim, Vermeir ve Verbeke (2008, s. 542-543) sürdürülebilirliği; ekonomik (kar), ekolojik (gezegen) ve sosyal (bireyler) olmak üzere üç bileşeni içeren bir kavram olarak tanımlamaktadır. Buna göre sürdürülebilirliğin ekonomik bileşeni hem girişimciler hem de tüketiciler açısından adil bir fiyat uygulamasıyla ilgilidir. Sürdürülebilirliğin ekolojik bileşeni doğal çevreye özenli davranmayı içermektedir. Bitkisel ve hayvansal üretim faktörleri de dahil, insanlar için kaliteli bir yaşam ortamına işaret etmektedir. Kavramın sosyal bileşeni, üretim süreçlerinin toplumun öncelikleri ve ihtiyaçları ile örtüşmesinin yanı sıra hem toplumun hem de hükümetin sürdürülebilirliği destekleyen ve takdir eden politikalarını içermektedir (Vermeir ve Verbeke, 2008, s. 542-543).

Dolayısıyla sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için ekonomik, sosyal ve çevresel bileşenlerin birlikte sağlanması gerekmektedir (Kayıkçı vd., 2019, s. 80). Nitekim, Hart (1999) sürdürülebilirliği oluşturan çevre, toplum ve ekonomi gibi üç farklı bileşeni bir şekilde açıklamış ve bu bileşenlerin birlikte ele alınacağı bir çözümle sürdürülebilirliğe ulaşmanın mümkün olacağını ifade etmiştir (Şekil 1). Hart, toplumun içinde ekonominin yer aldığını ifade etmektedir. Buna göre toplum da ekonomi ile beraber çevrenin içinde hayat bulmaktadır. (Özmehmet, 2008, s. 1856).

Şekil 1. Sürdürülebilirliğin Bileşenleri

Kaynak: Öz Mehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853-1876.

Doğal kaynakların ve çevrenin hiç tükenmeyecekmiş gibi kendini yenileme hızından daha fazla kullanıldığı ve tükenme sınırına yaklaştığı hususunda artık genel bir kabul bulunmaktadır (Yavuz, 2010, s. 64). Dünya Ekonomik Forumu 2020 Risk Raporu'na göre, biyoçeşitlilik kaybı gelecek on yıl içinde en etkili ikinci ve en olası üçüncü risk olarak değerlendirilmektedir. Zira biyoçeşitlilik kaybının, besin ve sağlık sistemlerinin zarar görmesinden tüm tedarik zincirlerinin bozulmasına kadar insanlık için kritik etkileri vardır. Küresel ısınmanın yüzyılın sonuna doğru en az 3 derece artma yolunda olduğu, bunun da iklim uzmanlarının belirttiği en ciddi ekonomik, sosyal ve çevresel sonuçlardan kaçınma sınırının iki katı olduğu yönündedir. Ayrıca raporda iklim değişikliğinin beklenenin aksine daha ani ve sert bir şekilde gerçekleştiğine yer verilmektedir (WEF, 2020, s. 6-7). Sürdürülebilirlik paradoksal bir bakış açıdır, yani sürdürülebilirlik değerlendirmesinin yapılabileceği tek bir genel bakış açısı yoktur ve sabit bir sürdürülebilirlik fikri de yoktur. Toplumda sürekli olarak yeni bakış açıları ortaya çıkmakta ve iklim değişikliği vb. gibi yeni kaygılar sürdürülebilirliğin asla tüketilemez veya sonuçlandırılmaz bir kavram olduğunu göstermektedir (Beerannavar, 2020, s. 231).

Bu noktadan bakıldığında, insanoğlunun dünyada var olduğu sürece çevresel anlamda dengenin bozulmaya devam edeceği varsayıldığından, ekonomik kalkınma ile doğa ve toplum arasında gerçekleştirilmesi gereken denge arayışı sürdürülebilir kalkınma düşüncesini ortaya çıkarmıştır (Şeker ve Hacıeminoğlu, 2021, s. 31).

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilirlik aslında ulaşılmak istenen amacı ve varılmak istenen hedefi işaret ederken, sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin alanı ve sınırları ise, sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için izlenecek yolu ve gerekli adımları göstermektedir. Zira sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesinde izlenecek bir sistem ve sürece gereksinim duyulmaktadır. Birtakım koşulların karşılanması ve sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesinde gerekli adımların atılması beklenmektedir. Sonuç olarak sürdürülebilirlik amaca atıfta bulunurken, sürdürülebilir kalkınma bunu gerçekleştirmenin yolunu veya sınırlarını göstermektedir (Akpulat, 2019, s. 8).

Dünyada 1950 ve 1960 yılları arasında ekonomik faaliyetlerin ön planda tutulduğu, daha çok büyümeye odaklanan sistemlerin uygulandığı bilinmektedir. Aslında 1970'li yıllara gelindiğinde sürdürülebilir kalkınmanın bir strateji olarak ortaya çıkışı da bu denemelerin başarısızlığı sonucunda olmuştur. Zira, gelişmekte olan ülkelerde artan yoksulluk, gelir dağılımını dikkate alan bir kalkınma modelinin de tetikleyicisi olmuştur. Başka bir ifadeyle, önceki dönemlerde uygulanan sürekli üretim ve ekonomik büyümeye odaklanan girişimler, yerini adil bir gelir dağılımı ve yoksulluğun azaltılmasını merkeze alan ve sosyal amaçları içeren daha dengeli bir modelin uygulanmasına bırakmıştır. Diğer taraftan, giderek etkisini artıran çevresel bozulmalar da bu girişimlerde etkili olmuş ve çevrenin

korunmasının kalkınmada önemli bir bileşen olduğu gerçeği dünya gündemine oturmuştur. İşte bu noktada sürdürülebilir kalkınma 1970'li yıllardan bugüne kadar ekonomi, toplum ve çevre arasında bir denge enstrümanı gibi görev yapan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır (Gürlük, 2010, s. 86).

Çevresel bozulmaların gezegene verdiği zararların fark edilmeye başlanmasıyla birlikte ortaya çıkan çevre hareketi, 1970'li yıllara gelindiğinde bir ivme kazanarak yerel olmaktan çıkıp uluslararası bir platforma taşınmış ve 1983 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun oluşturulmasına neden olmuştur. Böylece uluslararası platformda çevresel sorunlara çözüm bulma çalışmaları ön plana çıkmıştır. Süreç, 1987'de bir raporla (Brundtland Raporu olarak da bilinen) çevrenin kalkınmayla ilişkilendirildiği sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımlanmasıyla devam etmiştir. Bu rapor daha sonra komisyon tarafından 1987'de, "Ortak Geleceğimiz" isimli raporla (Brundtland Raporu) genişletilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1992'de Gündem 21 Rio Konferansında alınan kararların devamında 1997'de Rio +5 ve 2002'de Johannesburg Zirvesi (Rio +10) ile Rio Zirvesinde kabul edilen ilkelerin bir bütünlük içerisinde nasıl uygulandığına yönelik konular görüşülmüştür (Özmehmet, 2008, s. 5).

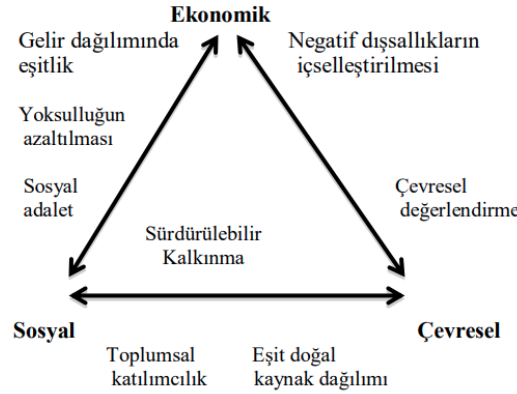
Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınma ile çevresel kaynakların birlikte dengeli kullanımını öngören bir modeldir. Diğer bir ifadeyle ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir sınırlar içinde gerçekleştirme ilkesine dayanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının en bilinen ve ortak kabul gören tanımı Brundtland Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu raporunda (1987) sunuldu. Kavram "bugün var olan bireylerin kendi gereksinimlerini giderirken gelecek kuşakların gereksinimlerini giderme yeteneğini elinden almadan, şimdiki kuşağın gereksinimlerini gideren kalkınma" olarak tanımlanmaktadır (Karalar ve Kiracı, 2011, s. 64). Sürdürülebilir kalkınmanın tanımında, iki alt kavram gömülüdür (Bilgili, 2017, s. 561).

- "İhtiyaç kavramı", bilhassa yoksul insanların zorunlu ihtiyaçları kavramı, bu ihtiyaçlar temel ihtiyaçlar olduğundan her şeyden daha önceliklidir.
- Çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları giderebilme kabiliyetine hem teknolojinin hem de sosyal örgütlerin sınırlama getirdiği fikridir.

Bu suretle, iktisadi ve sosyal kalkınma hedefleri belirlenirken, gelişmiş ve gelişmekte olan pazar ekonomisine veya merkezi planlamaya yönelik ülkelerin tamamında sürdürülebilirlik temel alınmalıdır. Çıkarımlar farklılık gösterebilir, ancak kimi genel özelliklerin ortak olması, sürdürülebilir kalkınma kavramının merkezinde ve bunu başarmanın geniş stratejik çerçevesi içinde fikir birliğinin olması gerekmektedir. Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu) Raporu'nda sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri aşağıdaki gibi belirtilmiştir (Aksu, 2011, s. 6).

- Büyümenin dinamik olmasını sağlamak
- Kaliteli bir büyümeyi gerçekleştirmek
- İstihdam, gıda, su, enerji ve sağlık alanlarındaki temel gereksinimleri karşılamak
- Nüfus artışını sürdürülebilir bir seviyede tutmanın uygulanabilir olduğunun garantisini vermek
- Doğal kaynakları korumak ve çeşit artışına katkıda bulunmak
- Kullanılabilir teknolojilerin yeniden gözden geçirilerek revize edilmesi ve olası risklere karşı hazırlıklı olmak
- Daima çevre ve ekonominin bir bütün olduğu gerçeğiyle karar almak

Sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri, aynı zamanda içinde boyutlarını da barındırmaktadır. Munasinghe (2001), toplumun ekonomik, sosyal ve çevresel açılardan dengesini sağlayan bu boyutları aşağıda şekil 2'deki göstermiştir. (Munasinghe'den aktaran Gürlük, 2010, s. 86).

Şekil 2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Kaynak: Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir kalkınma gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85-99.

Morelli (2011, s. 5) çevresel boyutu; toplumun ihtiyaçlarını karşılarken, destekleyici ekosistemlerin yenilenmeye devam etme kapasitesini aşmamasına özen gösteren bir denge ve bağlılık olarak ifade etmektedir. Dolayısıyla değişen koşullarda dahi ekosistemlerin bu koşullara uyum sağlamasında, biyolojik çeşitliliğin korunması büyük önem arz etmektedir. Çünkü çevre kirliliğinin geri dönüşü olmayan boyutlara ulaşması, biyolojik çeşitlilik kaybını da beraberinde getirmektedir. Daly ve Goodland'ın (1994, s. 76) ifade ettiği gibi, çevresel olarak sürdürülebilir bir kalkınma, muhtemelen insanlık için en önemli hedeftir.

Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu insanı merkezine koymaktadır. Buna göre; öncelikle sağlık ve eğitim gibi temel sosyal hizmetlerin tüm toplumda yeterli, eşit ve adil dağılımının sağlanması, cinsiyet eşitliğinin politika prensibi haline getirilerek toplumsal katılımın sağlanması öğelerini içermektedir (Tıraş, 2012, s. 61).

Ekonomik anlamda bakıldığında yaşam biçiminin revize edilerek verimliliğin artmasının sağlanması, doğada sınırlı olan kaynakların kullanımını en aza indirerek üretimde eko-verimli teknolojilerin tercih edilmesi ve gelir dağılımında çarpıklığın düzeltilmesinin sağlanmasıdır (Aksu, 2011, s. 7).

Dünya Ekonomik Kalkınma Komisyonu sürdürülebilir kalkınmanın çevre, ekonomi ve sosyal eşitlik boyutlarının birlikte benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Sarıkaya ve Kara, 2007, s. 224). Bu noktada Sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada ekonomiyi, toplumu ve çevreyi içeren pratik bir süreçtir (Capiene vd., 2021, s. 1). Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde, doğal kaynakların korunması ilkesi vardır. O halde sürdürülebilir tüketim olmadan sürdürülebilir kalkınma olamaz (Fuchs ve Lorek, 2004, s. 3).

4. SÜRDÜRÜLEBİLİR TÜKETİM

Öteden beri uygulanmakta olan işletmecilik anlayışı Yirminci Yüzyılın son yarısında belirgin bir şekilde uygulanan pazarlama, üretim ve tüketim sistemleriyle, evrendeki sonsuz olmayan kaynakların tükenmesine daha da önemlisi telafisi mümkün olmayan bir iklim krizine neden olmuştur. Bu koşullarda dünya ölçüsünde büyümenin, gelişmenin ve kalkınmanın mümkün görünmediği gerçeği yapılan tüm çalışmalarda ifade bulmuştur. Özellikle insan kaynaklı iklim değişikliği ve küresel sıcaklık artışı, ekosistemin hızlı ve geri dönüşü olmayacak biçimde yok oluşu, adaletli olmayan gelir dağılımı, insan hakları ihlalleri, yoksulluk ve nüfusun hızlı artışı gibi sosyal ve çevresel problemlerin ortaya çıkması, bir dönüşüm ihtiyacının temel nedenini oluşturmuştur. Bu süreçte çok fazla araştırmacı sorunların çözümünün odak noktası olarak, toplumsal örgütlenme şeklinin yeni bir paradigma değişimi ile dönüşmesi gerektiğini önermektedir. Sürdürülebilir tüketim de bu anlayışın devamı niteliğinde yeni bir örgütlenme şekli olarak görülebilir (Atrek ve Madran, 2017, s. 4).

Jackson (2005), Tüketicilerin, toplumun çevreye olan etkisini belirleyen birer anahtar olduklarını ifade etmektedir. Sürdürülebilir tüketimi anlamının ilk şartı, geleneksel tüketim kavramını anlamaktır (Jackson, 2005, s. 9). Tüketim, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir ürüne veya bir hizmete sahip olması, kullanması ya da tüketmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Odabaşı, 2006, s. 11). Sürdürülebilir tüketimle ilgili literatürün arka planı göreceli olarak daha yeni olmasına karşın, tüketim çok daha eski ve derinliği olan bir kavramdır. Bu nedenle tüketimi sorgulamak, bir yerde tarihin kendisini sorgulamaktır. Bununla birlikte sürdürülebilir tüketimin daha iyi anlaşılması bir kaç görüşe vurgu yapmayı gerekli kılmaktadır. Bunlardan ilki bir tüketim toplumunda yaşadığımız gerçeğidir. Bir diğer içgörü ise, modern tüketim toplumunun kendi gerçekleri doğrultusunda kimliğimizin yüz elli veya iki yüz yıl öncesinden daha farklı olduğudur. Tüketim terminolojisinden çıkarılacak üçüncü görüş ise, tüketimin ihtiyaçların karşılanmasından ziyade, edinilen ya da sahip olunan maddi nesnelere, yaşamımızdaki önemli psikolojik ve sosyal işlevleri temsil eden sembolik roller üstlenmesidir (Jackson, 2005, s. 17-18). Nitekim Annie Leonard'ın (2011) ifadesi, tüketim toplumunu en güzel şekilde açıklamaktadır. "Sevmediğimiz komşuları bile etkilemek zorunda olmadığımız parayla ihtiyacımız olmayan şeyleri satın alıyoruz". (Kotob, 2000, s. 4). Bu teorik açıklamanın diğer bir ifadesi, modern anlamda tüketimin ihtiyaçlarla sınırlı olmadığı, daha ziyade sembolik ve sosyal görünümlü olduğudur. (Dolan, 2002, s. 172).

Tüketim kavramını bu çerçeveden çıkararak nicelikten ziyade, nitelikli bir dönüşümü amaçlayan sürdürülebilir tüketim kavramı (Doğan vd., 2015, s. 661), "global düzeyde çevre ve kalkınma problemlerinin çözümü noktasında mevcut tüketim sistemlerinde köklü bir değişimin gerekli olduğu konusunda geniş mutabakatın" sağlandığı 1992 Dünya zirvesinde ele alınmıştır (Dolan, 2002, s. 172). Sürdürülebilir tüketim 1994 Oslo Sempozyumunda, yaşam döngüsü süresince doğal kaynakların, zehirli maddelerin, atık ve kirletici emisyonların kullanımını minimum düzeye indirirken, sonraki kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğini riske etmeden, şimdiki zorunlu gereksinimleri karşılayan ve daha kaliteli bir yaşam sunan mal ve hizmetlerin kullanımı olarak tanımlanmıştır (Haider vd., 2022, s. 1). Bu tanım, oldukça geniş ve zengin bir içeriğe sahiptir. Zira, birçok alan için birden çok anlam ifade etmektedir. Tanım hem üretim ünitelerinin hem de kişisel anlamda tüketicilerin faaliyetlerine atıfta bulunmaktadır. Bunun yanında çevrenin korunması ve kaynak kullanımına eşit mesafelidir. Son olarak, bugün ve gelecekteki tüketicilerin yaşam kalitesi arasında bir denge arayışı temeline dayanmaktadır (Savaş Alma, 2022, s. 84).

Sürdürülebilir tüketim kavramının bir dizi tanımı yapılmıştır. Örneğin Uluslararası Çevre ve Kalkınma Enstitüsü IIED (1998), mal ve hizmetlerin kullanımı ve elden çıkarılması ve bunun sosyal ve çevresel fayda sağlayacak şekilde nasıl değiştirilebileceği gibi ekonomik faaliyetler üzerine odaklanmıştır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı UNEP (1999), sürdürülebilir tüketimin, daha az tüketmek değil, farklı şekilde tüketmek, amaca uygun bir biçimde kullanmak ve bu durumun bir sonucu olarak daha kaliteli bir yaşam sürdürmekle ilgili bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Oxford Sürdürülebilir Tüketim Komisyonu OCSC (2000), çevresel açıdan geri kazanımı mümkün olmayan bir zarar vermeden ya da doğal işleyişte bir fonksiyon kaybına yol açmadan, şimdiki ve sonraki nesillerin maddi ve diğer ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini destekleyen tüketimdir şeklinde tanımlanmıştır. Birleşik Krallık Ticaret ve Sanayi Bakanlığı DTI (2003a), sürdürülebilir tüketim ve üretim, Dünya'nın ekolojik yapısının işleyişine müdahale etmeden o sınırı koruyan ve şimdi ve sonraki kuşaklar adına daha kaliteli bir yaşam için tüm insanlığın gereksinim ve taleplerini gideren kesintisiz iktisadi ve toplumsal ilerlemedir şeklinde bir tanımlama getirmiştir. Bu çeşit tanımlamalarda iki spesifik nokta dikkate değerdir. Bunlardan ilki, sürdürülebilir tüketimin fiilen tüketici davranışı, hayat tarzı ve tüketimcilik'e kadar uzanan konularla ilişkili olarak çeşitli pozisyon almalarıdır. Bazı tanımlamalar çok daha açık bir biçimde tüketici davranışı ve tüketim faaliyeti ile ilişkilidir. Ancak bazı tanımlamalar üretim süreçlerine ve tüketici ürünlerine odaklanan bir yaklaşımı destekliyor gibi görünür; sürdürülebilir tüketime giden yolun esas olarak daha sürdürülebilir ürünlerin daha verimli üretimden geçtiğini öne sürmektedir (Jackson, 2014, s. 256).

Lee vd., (2015) sürdürülebilir tüketimi çevre dostu tüketim olarak tanımlamaktadır. Çevreye duyarlı ürünlerin satın alınması ve kullanılması yoluyla, çevreye duyarlı olmayan ürünlerin kullanımını reddetme, tüketimi azaltma, yeniden kullanma ve geri dönüştürme gibi sürdürülebilir imha

uygulamaları olarak tanımlamaktadır. Buna göre tüketiciler sürdürülebilir üretim ve kalkınmaya yönelik yönelimde merkezi bir rol oynamaktadır. Davranış değişikliğinin eğitim ve bilgidan daha fazlasını gerektirdiğini, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesinin daha çok sürdürülebilir tüketime ilgili ve istekli bireylerden oluşan topluluklar aracılığıyla yapıldığı takdirde daha etkili olacağını ifade etmektedir (Lee vd., 2015, s. 599). Sürdürülebilir tüketim, bireylerin özel tüketim tercihlerinde yeni sorumluluk çağının getirdiği çevre yönetimi bilinciyle politik ve çevresel seçimlerinde ekolojik yurttaş yaklaşımıyla hareket etmelerini sağlayabilecek bir araçtır (Seyfang, 2005, s. 292). Tanımdan da anlaşıldığı üzere sürdürülebilir tüketim ekolojik yurttaş kavramıyla açıklanmaktadır. Bu ise sürdürülebilirliğin dönüşümsel noktasıdır (Atrek ve Madran, 2017, s. 4). Dobson (2003)'e göre ekolojik yurttaşlık, günlük yaşamın seyri içinde yaptığımız seçimlerin başkaları üzerindeki ekolojik etkilerini azaltmak için nasıl yaşamamız gerektiğine dair adalete dayalı sorgulayıcı bir kavramdır (Seyfang, 2005, s. 291). Gelişmiş ülkelerdeki tüketim, kullan-at kültürünün katalize ettiği, her zamankinden daha kısa ömürlü ürün kullanımı tarafından yönetilmektedir. Birleşmiş Milletler, sürdürülebilir tüketimi ve üretimi "daha azıyla daha fazlasını ve daha iyisini yapmak" olarak ifade etmektedir (Tunn vd., 2018, s. 325).

Sürdürülebilir tüketim kavramı ile ilgili alan yazında ikili bir başkalık söz konusudur. Kavram, kimi zaman tek başına kimi zaman da üretim kavramıyla birlikte tanımlanmaktadır. Bu ikilemin temel nedeni, üretim ve tüketimin birlikte gerçekleştiği ve birbirinden ayrılmaz bütünlüğüdür. Bu noktada sürdürülebilir tüketim kavramıyla ilgili problem, kavramın üretimin düşürülmesi yönünde bir bağlantı kurmadığıdır. Dolayısıyla sürdürülebilir tüketim, bireysel ya da toplam tüketimin düşürülmesinden ziyade, tüketimden çekinme, dikkatli olma, farkına varma, bilinçlenme ve diğer seçenekleri fark etme kavramlarıyla bağlantı kurmaktadır (Doğan vd., 2015, s. sayfa 661).

Literatürde sürdürülebilir tüketimin tanımlarına bakıldığında, kavramının ne olduğu konusunda ortak bir fikir birliğine varmak oldukça zordur. Bununla birlikte ne sürdürülebilir tüketim kavramının kesin bir tanımı ne de uygulama sınırları konusunda kesin bir görüş birliği sağlanamamıştır (Jackson, 2014, s. 258). Ayrıca sürdürülebilirliğe ilişkin tanımların tüketimin ne olduğundan ziyade ne olması gerektiğini ifade ettiği görülmektedir. Bununla birlikte sürdürülebilir tüketim görüşü, sonraki kuşaklara yaşanabilir bir dünya bırakmayı amaçladığı için uzun dönemli; ilaveten, bütün insanlığın katılımını öngördüğü için de bütüncül bir yaklaşımdır (Karalar ve Kiracı, 2011, s. 67; Sarı ve Topçuoğlu, 2019, s. 161).

Kesin tanımı çevre gündemindeki yol arkadaşı sürdürülebilir kalkınma kadar anlaşılması zor olmasına rağmen, sürdürülebilir tüketim yeni milenyumun ulusal ve uluslararası alanda temel politika amacı olarak görülmektedir (Seyfang, 2005, s. 292). Sürdürülebilir tüketim, çevrenin korunması ve sürdürülebilirliği konusunda bilinçli ve motive olmuş bireyleri, çevresel ve sosyal yönüyle iyileştirilmiş ürünleri talep ederek piyasaları dönüştürmek için tüketici egemenliklerini kullanmaya yönlendiren bir kavramdır (Bekin ve Seyfang, 2007, s. 122).

Kavram özünde bireyleri, işletmeleri ve toplumu çevrenin korunması ve ekolojik bütünlüğün sağlanması adına kaynak ayak izlerini azaltmayı öngörmektedir. 1990'lı yıllarda yaygınlaşmaya başlamasından bu yana, sürdürülebilir tüketimin teori ve pratiği, çevrenin iyileştirilmesi tartışmalarında tüketicinin tek başına günah keçisi olamayacağını, zira tüketimin yerleşik ve olumsal bir uygulama olduğu gerçeğini kabul edecek şekilde önemli ölçüde gelişme göstermiştir (Anantharaman, 2018, s. 553).

5. SONUÇ

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınmanın literatürde birliktelik sağlamış ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Bunun gerekçesi ise, birçok disiplini ilgilendiren yapısından kaynaklanmaktadır. Farklı yazarlar tarafından farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Sürdürülebilirlik bugün uygulanıp yarın bırakılacak bir kavram değildir. Nesnelerin süreçlerin değişip gelişebilme yeteneklerini kabul edecek kadar esnek olmakla birlikte, bu özelliklerin ve yeteneklerin özünde korunarak devamının sağlanmasını öngörmektedir.

Sürdürülebilirlik aslında ulaşılmak istenen amacı ve varılmak istenen hedefi işaret ederken, sürdürülebilir kalkınma ise, sürdürülebilirliğin gerçekleşmesi için izlenecek yolu ve gerekli adımları

göstermektedir. Dünyada sadece ekonomik faaliyetlerin ön planda tutulduğu, daha çok büyümeye odaklanan sistemlerin başarısızlığı sonucu sürdürülebilir kalkınmanın bir strateji olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma çevre, toplum ve ekonomi üçgeninde gerçekleşmesi beklenen bir denge unsurudur.

Sürdürülebilir tüketim, sürdürülebilir kalkınmanın bir parçasıdır. Ancak sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde sürdürülebilir tüketimin önemine yakın geçmişte dikkat çekilmiştir. Kısaca sürdürülebilir tüketim, ihtiyaçların karşılanmasında dünyadaki kaynakların sonsuz olmadığı düşüncesiyle sürdürülebilirlik alanı içinde hareket etmeyi sağlayan bir tüketim biçimidir. Sürdürülebilir tüketimin ve sürdürülebilir kalkınmanın yaygınlaştırılması salt tüketicilerin sorumluluğunda değildir.

Tüketicilerle birlikte işletmeler, sivil toplum kuruluşları ve yönetimin geniş bir vizyonla birlikte hareket etmesi, yaşam koşullarını iyileştirecek bir yaklaşım olacaktır. Üretim ve tüketim sürecinde hem işletmelerin hem de tüketicilerin sürdürülebilirlik sorumluluğuyla çevreci, adil ve ekonomik tercihleri değişimin dönüşümünü sağlayabilecek bir süreci harekete geçirebilir. Sosyal ve sembolik olarak, değişen çerçevesiyle günümüz toplumlarını tanımlayan tüketim, sürdürülebilirliğin odak noktası olarak irdelenecek önemli konularından birisi olarak durmaktadır. Bu bağlamda gelecek araştırmaların sürdürülebilir tüketim tutum ve davranışlarının öngörücülerini belirlemeye yönelik araştırmaları genişletmesi faydalı olabilir. Zira, sürdürülebilir tüketim olgusunun bireysellikten ziyade tüketiciler nezdinde toplumsal anlamda kabul görmesi sürdürülebilir bir yaşamın anahtarı olabilir.

KAYNAKÇA

- Akpulat, F. (2019). Sürdürülebilirlik kavramına farklı yaklaşımlar: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Üniversitesi, İstanbul.
- Aksu, C., (2011), Sürdürülebilir kalkınma ve çevre. Güney Ege Kalkınma Ajansı, 1-33. Erişim 26 Şubat 2023, http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e00u1ru61bbncf2qmlcpv8.pdf
- Alagöz, M. (2004). Sürdürülebilir kalkınmanın paradigması. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 4(8), 1-23
- Anantharaman, Manisha (2018). Critical sustainable consumption: a research agenda. *Journal of Environmental Studies and Sciences*, 8(1), 553-561. <https://doi.org/10.1007/s13412-018-0487-4>
- Atrek, B. ve Madran, C. (2017). Ulusal alanyazınında sürdürülebilir tüketim: Tüketici perspektifinden sistematik derleme çalışması. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 10(19), 1-32.
- Beerannavar, C. (2020). The role of corporations in achieving ecological sustainability: Evaluating the environmental performance of corporations. In book: *Interdisciplinary Approaches to Public Policy and Sustainability*, 228-247 <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-0315-7.ch011>
- Bekin, C. ve Seyfang, G. (2007). Growing sustainable consumption communities. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27(3/4), 120-134. <https://doi.org/10.1108/01443330710741066>
- Bilgili, M. Y. (2017). Ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutlarıyla sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (49), 559-569.
- Capiene, A., Ratline, A. and Tvaronavičienė, M. (2021). Pro-environmental and pro-social engagement in sustainable consumption: Exploratory study. *Sustainability*, 13(4), 1-20. <https://doi.org/10.3390/su13041601>
- Daily, G.C. ve Ehrlich, P. R. (1996). Socioeconomic equity, sustainability, and earth's carrying capacity. *Ecological Applications*, 6(4), 991-1001. <https://doi.org/10.2307/2269582>
- Damico, A.B., Aulicino, J.M. ve Di Pasquale, J. (2022). What does sustainability mean? Perceptions of future professionals across disciplines. *Sustainability*, 14, 9650. <https://doi.org/10.3390/su14159650>
- Doğan, O., Bulut, Z. A. ve Çımrın Kökalan, F. (2015). Bireylerin sürdürülebilir tüketim davranışlarının ölçülmesine yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 659-678.

- Dolan, P. (2002). Sürdürülebilir tüketim”in sürdürülebilirliği. *Makro Pazarlama Dergisi*, 22(2), 170–181. <https://doi.org/10.1177/0276146702238220>
- Erol, C. ve Özgüven, N. (2022). Yaşam doyumunu ve sürdürülebilir tüketim davranışı arasındaki ilişkinin analizi. *Social Sciences Studies Journal*, 8(98), 1643-1653. <https://doi.org/10.29228/sssj.62197>
- Fuchs, D. A. and Lorek, S. (2004). *Sustainable Consumption: Political Debate and Actual Impact*. (SERI; No. 4). SERI Background. 1-29.
- Gladwin, T. N., Kennelly, J. J. and Krause, T. S. (1995). Shifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research. *Academy of Management Review*, 20(4), 874-907. <https://doi.org/10.5465/AMR.1995.9512280024>
- Grabs, J., Langen, N., Maschkowski, G. and Schöpke, N. (2016). Understanding role models for change: A multilevel analysis of success factors of grassroots movements for sustainable consumption, *Journal of Cleaner Production*, 134(A), 98-111. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.10.061>.
- Gürlük, S. (2010). Sürdürülebilir kalkınma geliştirmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85-99.
- Haider, M., Shannon, R. and Moschis, G. P. (2022). Sustainable consumption research and the role of marketing: A review of the literature (1976–2021). *Sustainability*, 14(7), 1-36. <https://doi.org/10.3390/su14073999>
- Jackson, T. (2005). Motivating sustainable consumption-researchgate. A report to the Sustainable Development Research Network. *Environmental Strategy, University of Surrey*. 1-170. Erişim 12 Mart 2023, <https://www.researchgate.net/profile/Tim-Jackson-Motivating-Sustainable-Consumption-A-Review-of-Evidence-on-Consumer-Behaviour-and-Behavioural-Change.pdf>
- Jackson, T. (2014). Sustainable consumption. In *Handbook of sustainable development*. (Edward Elgar). Publishing. In *Handbook of sustainable development içinde*, 254-268. Erişim 17 Mart 2023, <http://www.comunita.com.br/assets/handbookofsustainabledevelopment.pdf>
- Jones, P., Hillier, D. and Comfort, D. (2011). Shopping for tomorrow: Promoting sustainable consumption within food stores. *British Food Journal*, 113(7), 935-948. <https://doi.org/10.1108/00070701111148441>
- Karalar, R. ve Kiracı, H. (2011). Çevresel sorunlara karşı bir çözüm önerisi olarak sürdürülebilir tüketim düşüncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 63-76.
- Kayıkçı, P., Armağan, K. ve Dal, N. E. (2019). Sürdürülebilir pazarlama: Kavramsal bir çalışma. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(1), 77-93.
- Kotob, F. (2000). What is sustainability? Erişim 15 Şubat 2023, https://www.researchgate.net/publication/282184670_What_Is_Sustainability, 1-14.
- Lee, C. K., Levy, D. S. ve Yap, C. S. F. (2015). How does the theory of consumption values contribute to place identity and sustainable consumption?. *International Journal of Consumer Studies*, 39(6), 597–607. <https://doi.org/10.1111/ijcs.12231>
- Morelli, J. (2011). Environmental sustainability: A definition for environmental professionals. *Journal of Environmental Sustainability*, 1(2), 1-9. [HTTPS://DOI.ORG/ 10.14448/jes.01.0002](https://doi.org/10.14448/jes.01.0002)
- Odabaşı, Y. (2006). Tüketim kültürü: Yetinen toplumdan tüketen topluma. İstanbul:Sistem Yayınları.
- OECD (2002). Towards sustainable household consumption? Trends and policies in OECD countries. Erişim 22 Aralık 2022, <https://www.oecd.org/env/consumption-innovation/1938984.pdf>
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853-1876.
- Ratiu, D. E. (2013). Creative cities and/or sustainable cities: Discourses and practices. *City, Culture and Society*, 4, 125–135.
- Sapporo sustainability declaration: Reported by secretariat of sustainability weeks. (2008). G8 University Summit, Hokkaido, Japan.
- Sarı, S. ve Topçuoğlu, F. (2019). Kişilik tiplerinin sürdürülebilir tüketim davranışları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(2), 159-169.
- Sarıkaya, M. ve Kara, F. Z. (2007). Sürdürülebilir kalkınmada işletmenin rolü: Kurumsal vatandaşlık. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(2), 221-233.

- Savaş Alma D. (2022). Sürdürülebilir tüketim ve çevre araştırmalarına yönelik bir analiz. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 7(2), 81-100.
- Scoones, Ian (2007). Sustainability. *Development in Practice*, 17(4-5), 589–596. <https://doi.org/10.1080/09614520701469609>
- Seydioğulları, H. S. Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. *Planlama Dergisi*, 23(1), 19-25.
- Seyfang, Gill. (2005). Shopping for sustainability: Can sustainable consumption promote ecological citizenship?. *Environmental Politics*, 14(2), 290–306. <https://doi.org/10.1080/09644010500055209>
- Şeker, S. ve Hacıeminoğlu, E. (2021). *Sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Tosun, K. E. (2009). Sürdürülebilirlik olgusu ve kentsel yapıya etkileri. *PARADOKS, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, (e-dergi)*, 5(2), <http://www.paradoks.org>, ISSN 1305-7979
- Tunn, V. S. C., Bocken, N. M. P., Hende, E. A. ve Schoormans, J. P. L. (2018). Business models for sustainable consumption in the circular economy: an expert study. *Journal of Cleaner Production*, 212 (1), 324-333. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.11.290>
- Vermeir, I. ve Verbeke, W. (2008). Sustainable food consumption among young adults in Belgium: Theory of planned behaviour and the role of confidence and values. *Ecological Economics*, 64(3), 542–553. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.03.007>
- World Economic Forum. (2020). Küresel risk raporu. Erişim 13 Mart 2023, <https://www.zurichsigorta.com.tr/uploads/risk-report/file/the-global-risks-report-2020-5.pdf?>
- Yavuz, V. A. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14), 63-86.
- Yazar, K. H. (2006). Sürdürülebilir kentsel gelişme çerçevesinde orta ölçekli kentlere dönük kent planlama yöntem önerisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi.

Geliş Tarihi / Received : 27.05.2023 / 05.27.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 12.06.2023 / 06.12.2023

Araştırma Makalesi - Research Article

DOI: <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1302759>

BASINDA DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ AÇISINDAN BASIN İLAN KURUMU'NUN ÖNEMİNE İLİŞKİN NİTEL BİR ARAŞTIRMA

A QUALITATIVE RESEARCH ON THE IMPORTANCE OF THE PRESS ADVERTISEMENT AGENCY IN TERMS OF THE DIGITAL TRANSFORMATION PROCESS IN THE PRESS

Nedim ENGİN^a, Mustafa Zihni TUNCA^b

ÖZ: Ülke çapında dağıtımı yapılmayan, yöresel gazeteciliği ifade etmek için kullanılan yerel basın kavramı, ulusal medyada yer bulamayan gelişmelerin bölge halkına iletilmesinin yanı sıra yerel yönetimlerin denetlenmesi, önemli gelişmelerin hızlı bir şekilde kamuoyuna sunulması ve yöresel gündemler oluşturma gibi işlevleri yerine getiren medya kuruluşların kapsamaktadır. Tüm dünyayı kapsayan dijitalleşme süreci ile basın sektörü bazı avantaj ve dezavantajlar ile karşı karşıya kalmış ve geleneksel gazetecilik kavramı köklü değişikliklere maruz kalmıştır. Bu araştırma kapsamında özellikle yerel basın kuruluşları başta olmak üzere gazetecilik sektörünün dijital dönüşüm sürecindeki mevcut durumuna yönelik Basın İlan Kurumu'nun konumuna ilişkin kurumun orta ve üst düzey yöneticilerinin değerlendirmeleri nitel bir araştırma ile incelenmiştir. Bu bağlamda, literatürde yaygın kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yönteminden yararlanılmış ve 14 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilen sonuçlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : *Yerel Basın, Dijitalleşme, İnternet Haber Siteleri, Basın İlan Kurumu.*

ABSTRACT: The term of local press, that does not distributed throughout the country and is used to express regional journalism, includes media organizations that perform functions such as communicating the developments that cannot be found in the national media to the people of the region, as well as supervising local governments, presenting important developments to the public quickly and creating local agendas. With the digitalization process covering the whole world, the press sector has faced some advantages and disadvantages and the traditional concept of journalism has been subjected to radical changes. Within the scope of this research, the evaluations of the middle and senior managers of the Press Advertisement Agency regarding the current situation of the journalism sector, especially in the local press organizations, in the digital transformation process were examined with a qualitative research. In this context, semi-structured in-depth interview method, which is one of the widely used qualitative research methods in the literature, was used and the results obtained by using a semi-structured interview form consisting of 14 questions were examined.

Keywords: *Local Press, Digitalization, İnternet News, Turkish Press Advertisement Agency.*

^a Basın İlan Kurumu, nedim.engin@bik.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9656-3999>

^b Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, mustafatunca@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2315-905X>

1. GİRİŞ

Coğrafi olarak tüm ülkeye dağıtılmayan, mekânsal veya coğrafi gazeteciliği ifade etmekte olan yerel basın, yaygın medyada yer bulamayan haber ve konuları okur kitlesine ileterek yerel yönetimlerin denetlenmesi, bölgesel sorunların kamuoyuna sunulması ve yerel gündemler oluşturma gibi işlevlere sahiptir.

Ulusal basın ile karşılaştırıldığında, sınırlı olanaklar ile sorumluluklarını yerine getirmeye çalıştığı görülen yerel basının başta yapısal sorunlar olmak üzere teknolojik, ekonomik, etik, yönetim organizasyon ve insan kaynakları gibi çok sayıda başlık altında toplanabilen sorunları mevcuttur.

Okur sayısının yetersizliği ve buna bağlı olarak satış gelirlerinin azlığı yerel basının resmi ilanlar başta olmak üzere ilan gelirlerine odaklanmasına sebep olurken, dağıtım maliyetlerinin yüksek oluşu ve bu görevi yerine getirecek personel ve araç sıkıntılarının yaşanması maliyet unsurlarını arttıran kısıtlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, haberlerin oluşturulma aşamasından gazetenin mizanpajına kadar pek çok aşamada kalifiye eleman bulma güçlüğüne yanı sıra teknolojik ve maddi yetersizlikler de gazetecilik faaliyetlerini güçleştirmektedir.

Son yıllarda diğer sektörlerde yaşanan dijitalleşme süreci medya sektörünü de doğrudan etkileyerek çok sayıda yenilik ve gelişmenin yaşanmasına sebep olmuş ve geleneksel gazetecilik kavramında köklü değişiklikler gözlenmeye başlamıştır. O yüzden son dönemde dijitalleşmenin yerel basına etkileri konusunda akademik çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yerel basın özelinde basının sorunlarına dijitalleşme sürecinin olumlu ve olumsuz etkileri konusunda Basın İlan Kurumu yöneticileri görüş ve öngörülerinin nitel bir araştırma yöntemi olan mülakat yöntemi ile incelenmesidir. Bu amaçla takip eden bölümlerde, yerel medya ve dijitalleşme kavramları incelendikten sonra Basın İlan Kurumu ve resmi ilanlar hakkında bilgilendirme yapılmış ve gerçekleştirilen mülakat bulguları değerlendirilerek yorumlanmıştır.

2. YEREL MEDYA KAVRAMI

Demokratik toplumlarda yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet sayılmakta olan basın, genel olarak yerel ve yaygın olmak üzere iki temel grup altında toplanmakta olup, toplumu bilgilendirmek ve haberdar etmektir gibi önemli bir misyona sahiptir (Köseoğlu, 2022: 18) Yaygın medyadan farklı olarak, o bölgede yaşanan sorunların çözümüne destek olmak için sivil toplum kuruluşlarının sesi olarak kamuoyu oluşturmasının yanı sıra yerel yönetimleri denetim altında tutma ve onlarla vatandaşlar arasında bir bağlantı oluşturma gibi temel işlevlere sahip olan yerel medya (Şeker, 2007: 62; Çelikbaş, 2021: 6-7), Özsoy vd. tarafından (2021:2) “Ulusal haberlerden farklı olarak yerel haberlerin ve konuların yoğun olarak yer aldığı ya da genel olarak bir kasaba, kentte yaşayan insanları ilgilendiren haberleri yayınlayan medya” olarak tanımlanmaktadır.

Kamuoyunda ‘yöresel basın’, ‘Anadolu basını’ ve ‘taşra basını’ gibi isimlerle de adlandırılan yerel basın (Coşkun, 2021), Girgin (2001:162) tarafından “Sınırları dar ve tanımlanmış bir yörede, (kasaba, kent ya da bölge) yöre halkını bilgilendirmeye, eğitmeye, eğlendirmeye, böylece kamuoyunun serbestçe oluşmasına katkıda bulunmaya çaba gösteren kitle iletişim araçlarıdır.” şeklinde tanımlanmaktadır. Ünal (1996: 1068) ise “Yerel basın, yurdun pek çok yerinde günlük, haftalık veya daha uzun aralıklarla yayımlanan, yayımlandığı yöreye ait haberleri veren ve halkın sorunlarını dile getiren yazılı basın organlarıdır.” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere, yerel medya, bulunduğu bölgeye özel olarak düzenli olarak faaliyet gösteren gazete, dergi, televizyon, radyo ve benzeri yayın organlarını kapsamaktadır (Yalınız ve Özsoy, 2022)

Diğer bazı çalışmalarda yerel basın tanımına Erdoğan (2006: 52) “İstanbul dışında yayın yapma”; Altun (2005: 79) ise “tek bir basın kuruluşu tarafından aynı isimle belirli bir yerleşim yerinde” yayımlanma gibi özellikleri de dahil etmiştir.

Kapsamlı bir tanımda Köseadağ (2016: 1590) ise yerel basını “her türlü olayı kendi bölgesinin, ilinin ve ilçesinin değer yargılarına, beklentilerine, sorunlarına ve umutlarına göre ele alıp bu bakış açısıyla sunum yapan, en önemli işlevi; dünyada gelişmekte olan olay ve olguların, hitap edilen halk açısından değerlendirilmesi, içerik, sayfa tasarımı gibi temel unsurlar hazırlanırken de yerel farklılıkların

dikkate alınması, yani dünyaya yerel pencereden bakılması ve öncelikli olarak yerel kamuoyunun bilgi, haber ve eğlence gibi ihtiyaçlarının karşılanması” olan kuruluşlar olarak tanımlamıştır.

Gelişmiş toplumlarda basın kuruluşlarının en önemli görevinin “ifade ve basın özgürlüğü temelinde halkı bilgilendirmek” olduğuna dikkat çeken Gürel ve Çetin (2021), doğru ve objektif haber üretmenin kamuoyunu aydınlatma görevinin bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Gezgin de (2007: 178), yerel medyanın bulunduğu yöreye ilişkin toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlenmesi konusundaki sorumluluğa işaret ederek, yerel medya sayesinde yöre hakkında bir bilinç oluşumu sağlanarak ortak birlik ve dayanışma geliştirildiği ifade etmektedir. Atçeken (2020) ise, bu işlevin demokratikleşme sürecinin yerel düzeyde gerçekleşmesinin sağlanması açısından yerel medyanın önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Demirsoy vd. (2013: 9) bilgi akışı açısından yerel basını toplumun kılcal damarlarına benzetirken, Vural (1996: 1065) yerel basının ulusal basını da beslemek gibi önemli bir misyona sahip olduğuna işaret etmekte, Gezgin (2009: 236) ise sunulan yerel haberlerin yöresel ihtiyaçların yanı sıra kültürel ve sosyal etkinlikler gibi yerel aidiyet duygusu kazandırma açısından önemini vurgulamaktadır. Vural (1997: 140) bu işlevin toplumda kültürel yaşayışı zenginleştirici, eğitici ve eğlendirici görevlerden birisi olduğuna dikkat çekmektedir.

Önceki çalışmalar, yerel gazete okuyuculuğunun kişinin yaşadığı yere ait olma hissini güçlendirdiğini ortaya koymaktadır (Stamm, 1985). Yerel gazeteler, yerel sorunlar, olaylar ve kişisel bildirimler hakkında bilgi vermeleri ve vatandaşlar ile temsilcileri arasında fikir alışverişi ve iletişim için alanlar sunmaları nedeniyle yerel kamusal alanların en önemli siteleri olmuştur ve özellikle seçim zamanlarında siyasi söylemlerin iletilebileceği bir ortam sağlamaktadır (Skogerbø ve Winsvold, 2011:219).

2.1. Yerel Medya Tarihi

Yerel medyanın Türkiye’de tarihsel gelişim süreci ilk kez Osmanlı dönemi gazeteleri ile başlamaktadır (Erinç, 2007:108). “Vilayet gazeteleri” olarak bilinen ilk Osmanlı gazete örnekleri, yaygınlık kazanan ayrılıkçı hareketlere yönelik İstanbul yönetiminin ‘taşra’ üzerindeki mevcut gücünü korumak için basılmaya başlayan bir haberleşme aracı ile ortaya çıkmıştır (Bakoğlu, 1998: 159). Tanzimat döneminin bu önemli gelişmeleri sayılan vilayet gazeteleri, Kurtuluş Savaşı açısından büyük önem taşımaktadır (Gündüz, 2007:91). Daha sonra, Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile ortaya çıkan güçlüklerle bağlı olarak yerel gazetelerin bazıları kapanmıştır (Uçak ve Erkal, 2019:93).

Milli Mücadele döneminde halkın da destek vermesiyle yerel gazetelerin sayısında tekrar artış görülmeye başlamış, cumhuriyet döneminde gazeteler yeniden yapılanma sürecinden geçerek topluma yönelik önemli hizmetler sürdürmeye devam etmiştir (Gündüz, 2007:92). Cumhuriyet ile sektörün en önemli kazanımlarından birisi de Anadolu Ajansı olmuştur. Türk alfabesinin kabulünün ardından gazetelerin yeni harflere uyumu zaman alması sebebiyle yerel basın sıkıntılar yaşamış ve pek çok gazete kapanmıştır. Takip eden yıllarda özellikle 1946 sonrasında tekrar yerel basının yükseliş süreci yaşanmaya başlamıştır. 1961 yılında Basın İlan Kurulu kurulmuş, 1980’lerden itibaren etkisini gösteren liberal politikalar sayesinde basın gelişim göstermeye devam etmiştir (Uçak ve Erkal, 2019: 93).

XXI. yüzyılın sektöre en önemli etkisi ise dijitalleşme ile sağlanmış olup, içerik sağlama hızı ve formatları gelişim göstermiştir (Değirmencioğlu, 2011:26). Takip eden süreçte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişim sektör açısından ciddi kazanımlarla sonuçlanmıştır (Gürcan & Bekiroğlu, 2007:23).

2.2. Yerel Medyanın Sorunları

Yaygın basına göre daha kısıtlı olanaklar ile önemli sorumlulukları yerine getirmeye çalışan yerel medyanın yapısal sorunları başta olmak üzere çok farklı sorunları bulunmaktadır (Mısırlı, 2020; Özcan, 2019). Yerel basının karşılaştığı sorunlar genel olarak teknolojik, ekonomik, etik, yönetim organizasyon ve insan kaynakları gibi başlıklarda toplanabilmektedir (Nalçioğlu, 2007: 198).

Bu sorunların başında finansal sıkıntılar gelmektedir (Gezgin, 2007). Ekonomik zorluklar sektöründe finansal daralma yaşanmasına sebep olmakta ve yaygın medyada olduğu gibi, yerel basın

kuruluşlarının da finansal güçlükler içerisinde faaliyetlerini sürdürmelerine sebep olmaktadır. (Demirkent, 1998: 21; Arslan ve Arslan, 2016:181). Bu yüzden de pek çok gazete gazeteler faaliyetlerinde devam edebilmek için farklı gelir alanları yaratmaya çalışmakta, örneğin, önemli bir kısmı matbaacılık hizmetleri sunmaktadır (Vural, 1999: 154).

Yerel medya kuruluşlarının en önemli gelir kaynağı olan reklam ve ilan gelirleri içinde resmi ilanların önemi büyüktür. Ancak, yerel gazete sayısının fazla olması yerel reklam ve ilan gelirlerinin de gazetelere düşen payının azalmasına sebep olmaktadır (Şeker, 2007: 323).

Ayrıca, bu gelir unsurlarının tiraja dayalı olması, reklam ve ilan gelirleri elde edebilmeleri için belirli miktarda sayıda okura ulaşmalarını gerektirmektedir. Dijitalleşme ile basılı gazetelere olan ilginin azalması ise tirajın düşmesine, sebep olmaktadır (Karadoğan, 2012: 90; Delibaş, 2012: 9).

Yerel basının daha az okuyucuya ulaşmasının bir diğer sebebi ise düşük bütçe ile hazırlanan gazetelerin dağıtım maliyetlerinin yüksek oluşu ve bu görevi yerine getirecek personel ve araç sıkıntılarının yaşanması sebebiyledir (Özcan, 2019:1012; Erdoğan, 2007: 177; Dalgaldere ve Çelik, 2014:4). Kalifiye eleman sıkıntısı sadece dağıtım aşamasında sınırlı kalmayıp, haberin oluşturulmasından gazetenin hazırlanmasına kadar pek çok aşamada da yaşanmakta olup, maddi yetersizlikler ve eğitim kalitesi bu sıkıntıyı tetiklemektedir (Kayacan, 1996: 303; Gezgin, 2007; Nalcioğlu, 2007; Tokgöz, 2001:8). Bunun sonucunda da çalışanlarına yeterli ekonomik koşulları sağlayamayan yerel basın nitelikli eleman sıkıntısı yaşamaktadır (Kılıç ve Aygün, 2020). Sektörde kadın gazetecilerin konumları karşı karşıya kaldıkları sorunlar da günümüzde önem taşımaktadır (Tunca, 2021: 89).

Teknolojik sıkıntılar bir diğer sıkıntıyı oluşturmaktadır. Ekonomik ve istihdama yönelik sıkıntıların bir sonucu olarak ortaya çıkan bu sorunlar, teknolojik olanakların yetersizliği ve gelişmiş teknolojileri kullanacak nitelikte çalışanların istihdam edilememesi gibi birbirleri ile ilişkili sıkıntılar tarafından tetiklenmektedir (Kahraman, 1997: 85; Özcan, 2005).

2.3. Yerel Medya ve Dijitalleşme

Gazetelerin geleceğine yönelik endişelere bağlı olarak gelişen basılı medyanın gelecekte yerini tamamen dijital medyaya bırakacağına yönelik öngörüler son yıllarda hem akademisyenler hem de endüstrinin ortak kanısı haline dönüşmüştür (Chyi ve diğerleri, 2012; Franklin, 2012; Peters, 2010). Dijitalleşme ile basılı medyanın temelini oluşturan kâğıdın yok olacağına yönelik kaygılar sonrasında tirajlarda yaşanan azalmaların da etkisi ile reklam gelirlerinde düşüş yaşamaya başlayan gazeteler dijitalleşmeyi medyanın geleceği olarak görmeye başlamıştır (Fernandez vd., 2016). Okuyucuların tercihlerini dijital medya kanallarında yana kullanmaya başlamaları nihayetinde geleneksel basılı reklamların çevrimiçi platformlara kaymasına sebep olarak yeni sisteme uyumu bir zorunluluk haline getirmeye başlamıştır (Soloski, 2013: 309).

Diğer sektörler gibi medya sektöründe de dijitalleşme ile meydana gelen çok sayıda yenilik ve gelişme geleneksel gazetecilik kavramında köklü değişikliklere sebep olmuştur (Dirik ve Çambay, 2019:231). Sektörde özellikle de haber kalitesi, iş etiği, süreç yönetimi ve çalışma ortamı gibi alanlarda ciddi değişim görülmeye başlamıştır (Bayram, 2022). Dijitalleşme, haberin toplanmasından itibaren haber üretim sürecinin tüm aşamalarını doğrudan etkileyerek gazetecilik faaliyetlerinde önemli değişim ve dönüşümlere olanak tanımıştır (Kılıç ve Aygün, 2020: 1410).

Kullanıcıların içerik oluşturmaya, dağıtımına ve paylaşmasına izin veren İnternet tabanlı uygulamaların Web 2.0'ın ortaya çıkışı, habercilikte kitlenin rolünün ötesinde, dijitalleşmenin içerik üretiminden iş rutinlerine, dağıtım stratejilerine ve iş modellerine kadar medya ortamında köklü değişikliklere öncülük etmiştir. Medyanın dijitalleşme süreci okuyucuların da haber takibinde önemli dönüşüm geçirmesine katkıda bulunmuştur (Skogerbø ve Winsvold, M. 2011). Dijitalleşme ile ekranlar sadece kâğıdın yerini alan bir arayüz olmanın ötesine geçerek, yeni dijital medyada hem ürün medyası hem de okuma stratejisi dinamik bir hâl almış ve haber siteleri okuyucular ile interaktif olarak etkileşimde bulunan yapılar haline gelmiştir (Fernandez vd., 2016).

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, çevrimiçi ve basılı gazetelerin erişilebilirlik, fiyat, dijital yeterlilik ve medya alışkanlıkları açısından farklı özelliklere sahip olduğunu ve yaş, cinsiyet, eğitim ve gelire göre bölünmüş izleyici gruplarını çektiğini ortaya koymuştur (Van der Wurff vd., 2008). Bunun sonucunda da, dijital medyaya çabuk uyum sağlayan kullanıcılar medya içeriğinin üretilmesinde ve

üretilmesinde seçici ve aktif katılımcılar haline gelmiş, özellikle gençler giderek artan oranda çevrimiçi medyaya geçerek dijitalleşme sürecinin geleneksel gazeteciliği kalıcı olarak değiştireceğini göstermiştir (De Waal ve Schoenbach, 2010).

3. BASIN İLAN KURUMU

Basın İlan Kurumu (BİK), resmi ilanların gazetelere dağıtımının düzenlenmesi için 195 sayılı Kanun ile 1961 senesinde kurulan bir kamu tüzel kişiliğidir. Basın İlan Kurulu'nun (BİK) Teşkiline Dair Kanun'a göre, resmi ilan ve reklamların gazetelere paylaşılma süreci belli koşullara bağlanarak keyfiyetten arındırılan bu sürecin "fikir ve içtihat farkı aranmaksızın" gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir (Özcan, 2019:1010).

Kurulduğu yıl itibarıyla İstanbul, Ankara ve İzmir vilayetlerinde faaliyete başlayan kurum, takip eden dönemde tüm illerde resmi ilan ve reklamların gazetelere dağıtılmasında ve denetlenmesinde tek otorite olarak görevini sürdürmeye devam etmektedir. Kurum aracılığıyla basın kuruluşlarına dağıtılan reklam ve ilan gelirlerinden oluşan kamusal destek 2002 yılında yaklaşık 454 milyon iken, 2022 yılına gelindiğinde bu rakamın 4600 milyonun üzerine çıkmıştır (BİK).

Kurum sadece resmi ilan ve reklamların dağıtımından sorumlu olmayıp, "Basın Ahlak Esasları" temelinde ilgili kurumlar tarafından gerçekleştirilebilen ihlalleri inceleyerek, gerekli görülmesi halinde ilgili gazetelere ilan vermeyi durdurma gibi yaptırımlar uygulayabilmektedir. Ayrıca, farklı sosyal ve ekonomik sorumluluklara da sahip olan BİK'in, basın kuruluşlarına kredi, basın derneklerine yardım ve basın çalışanlarına ise borç verme gibi görevleri de bulunmakta, ihtiyaç sahiplerine muhtaçlık yardımı, hayatını kaybeden basın mensuplarının ailelerine ise ölüm yardımı yapmaktadır (BİK).

Önemli bir dijital gazete arşivine sahip olan BİK tarafından resmi ilan ve reklamların görünürlüğünün artırılması için www.ilan.gov.tr adresinde bir ilan portalı kurulmuş olup, bu adreste ve sosyal medya hesaplarında ilan ve duyurular paylaşılırken, gazetelerde yayınlanan resmi ilan ve reklamların ilgili gazetelerin web sitelerinde de yayınlanması da sağlanmaktadır (BİK2).

3.1. Basın İlan Kurumu'nun Görev ve Sorumlulukları

Kurumun yürüttüğü faaliyetler; reklam, eğitim ve sosyal sorumluluk faaliyetleri olarak üç ana grupta toplanabilir (Yıldırım ve Kılıç, 2019: 134). Basın İlan Kurumu'nun ana görevi, kendisine verilen yasal sorumluluklar dahilinde resmi ilan ve reklamların ülkede düzenli olarak yayınlanmakta olan ve gerekli koşulları karşılayan gazete ve dergilerde yayınlanmasını sağlamaktır. Kurum ayrıca, ilgili gazete ve dergilerin dönemsel ve belirli şikayetler bulunması halinde anlık olarak denetlenmesinden de sorumludur. Basın İlan Kurumu'nun diğer görev ve sorumluluk alanları arasında, ilgili kurumlara kredi sağlamak, gazete çalışanlarına borç vermek, yardıma ihtiyacı olan çalışanlar ve vefat halinde çalışanların yakınlarına maddi destekte bulunmak da yer almaktadır. Ülke çapında kuruma bağlı görev yapmakta olan şube müdürlükleri ise ilgili şehirlerde resmi ilan ve reklamların alınması sürecinde aracılık görevi yerine getirmekte olup, bu reklam ve ilanların usulüne uygun olarak yayınlanması, "kontenjan ve dağıtım tabloları ile faturaların" hazırlanması, ücretlerin tahsil edilmesi ve basın kuruluşlarına gerekli ödemelerin yapılmasından sorumludur (BİK).

3.2. Resmi İlan ve Reklamlar

32091 sayılı Resmi İlan ve Reklam Yönetmeliği'nin 5. Madde'sine göre "Kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, tüzük veya yönetmelik gereği yayımlanması zorunlu olan ilanlar" ve "Merkezî yönetim kapsamındaki idareler, mahallî idareler, sosyal güvenlik kurumları, üniversiteler, odalar ve borsalar, birlikler, barolar, kamu iktisadi teşebbüsleri, sermayesinin yarısından fazlası kamu tüzel kişilerine ait teşekküller ve bunların iştiraklerine ait reklam niteliği taşımayan ilanlar" "Resmi İlan" olarak tanımlanmaktadır (32091 Sayılı Yönetmelik).

İlgili kanunun 6. Madde'sinde 'Resmi Reklam' ise "Bir şeye veya bir fikre rağbet sağlamak gibi maddi veya manevi bir menfaat temini için ya da tanıtım maksadıyla süreli yayınlarda görsel, işitsel veya yazılı olarak yayımlatılan içerik" ile "195 sayılı Kanunun 42 nci maddesi gereğince bu Yönetmeliğin 5 inci maddesinin birinci fıkrasının (b) bendinde sayılan daire ve teşekküllerle, kanunla veya

Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulan sair müesseselerin veya bunların iştiraklerinin süreli yayınlar” Resmi Reklam olarak tanımlanmıştır.

Doğan ve Gönenç (2022:377)'e göre, bir ilanın taşınması gereken dört nitelik; bağımsız bir mecrada yayınlanmak, arşivlenebilir olmak, erişilebilir olmak ve doğrulanabilir olmaktır. Resmi ilanların güvenli ve herkesin erişebileceği bir mekanizma ile arşivlenmesi için gerekli yetki ve sorumluluklar Basın İlan Kurumu tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda ilgili basın kuruluşlarının bu yükümlülükleri yerine getirmeleri resmi olarak istenmektedir. Ayrıca, resmi ilanların bilgilendirme, şeffaflık ve aleniyet kazanmaları amacıyla ilanı yayınlayan gazetelerin okurların fiziksel olarak veya İnternet ortamında ilgili ilan ve reklamlara kolaylıkla ulaşabilmelerini temin etmekle mükelleftir.

3.3. Tarihsel Gelişim Süreci

Cumhuriyet öncesi 1831 yılında Osmanlı döneminde çıkarılan ilk resmi gazete olan Takvim-i Vekayî ile ilk resmi ilanlar yayınlanmaya başlamış, takip eden dönemde ise 1840 yılında Ceride-i Havadis gazetesi çıkarılmıştır. Daha sonra, 1864 yılında resmi ilanların dağıtılmasına ilişkin düzenleme amaçlı Matbuat Nizamnamesi çıkarılmış ve resmi ilanların tüm ücretsiz bir şekilde yayınlanması zorunlu hale getirilmiştir. Bu düzenleme daha sonra 1909 yılında yayınlanan Matbuat Nizamnamesi'yle iptal edilmiştir (Özcan, 2019).

Takep eden süreçte gazetelere resmi ilan dağıtım hizmetleri 1862 yılında kurulan Matbuat Müdürlüğü tarafından sağlanmıştır. Bu dönemde resmi ilan dağıtımının kurallara bağlı olarak gerçekleştirilmemesi sebebiyle 1925 yılı itibariyle Mütakaidin-i Askeriye Anonim Şirketi aracılık hizmetlerini gerçekleştirmiştir (Arvas, 2019). Ayrıca, 1931 yılında bu hizmeti sunma hakkına sahip olan Türk Maarif Cemiyeti belirli bir ücret karşılığında haklarını Resmi İlanlar Türk Limited Şirketi'ne bırakmıştır (Üstün, 2010, 17).

1931'den itibaren ise İstanbul, Ankara ve İzmir'de resmi ilanların Muharip Cemiyeti tarafından dağıtılması sağlanmıştır. Bu görev 1943 itibariyle Basın Birliği tarafından üstlenilmiştir. 1957 yılında ise yasal olarak tüm resmi ilanların Resmi İlan Şirketi tarafından dağıtılması kararlaştırılmıştır (Şeker, 2005, 108). Nihayet, 1961 yılında Basın İlan Kurumu kurularak görevler kuruma devredilirken, 1961 itibariyle resmi ilanların Resmi Gazete'de yayımlanma zorunluluğu kaldırılmıştır (BİK3).

Önceki dönemlerde ortaya çıkan resmi ilanların dağıtım sürecinde yaşanan sıkıntıların giderilmesi için kurulmuş olan Basın İlan Kurumu, gazete ve dergi gibi basılı yayınların mevzuata uygun olarak resmi ilan yayınlama koşullarına uygun olup olmadıklarını belirleyerek, koşulları sağlayan kuruluşların bu hizmeti sunmalarına aracılık etmektedir. Gazete ve dergilerin resmi olarak ilan alabilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken çeşitli görev ve sorumlulukları vardır. Basın İlan Kurumu, ilgili kuruluşların bu görev ve sorumlulukları yerine getirme durumlarını denetlemenin yanı sıra faaliyet gösterdikleri il, yayın türü ve süresi, sayfa sayıları ortalama tirajları ve sundukları içerik gibi pek çok konuda incelemelerde bulunur. Bu incelemeler sonucunda aylık olarak resmi ilanların yayınlanabileceği basın organlarının listesinin yanı sıra dönemlik ilan tarifeleri kurum tarafından duyurulur (Arvas, 2019: 102). O yüzden de Basın İlan Kurumu'nun temel görevinin ülkenin demokratik düzeninin önemli unsurlarından birisi olan gazetelerin güçlü kalabilmeleri için gerekli olan desteği sağlamak olduğu ifade edilmektedir (Demirkent, 1998, 33).

Basın İlan Kurumu'nun 'Resmi İlan ve Reklamlar ile Bunları Yayınlayacak Süreli Yayınlar Yönetmeliği'nde yapılan bir güncelleme ile İnternet haber sitelerinin resmi ilanlardan yararlanabilmesi amacıyla 05 Ekim 2016 tarihinde yapılan güncelleme ile gazetelerin İnternet sitelerinde de haberlerin yayınlanması koşulu getirilmiştir (BİK4). Nihai olarak, 18 Ekim 2022 tarihinde 31987 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 7418 Sayılı "Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik" başlıklı kanun ile İnternet gazeteciliği kavramı tanımlanarak İnternet ortamında yayın yapan gazetelerin resmi ilan almasına ilişkin önemli bir adım atılmıştır (Resmi Gazete1). Bu amaçla güncellenen "Resmî İlan ve Reklam Yönetmeliği" 1 Şubat 2023 tarih ve 32091 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak (Resmi Gazete2) İnternet haber sitelerinin resmi ilan almalarına yönelik belirlenen ölçütlerin yanı sıra görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır.

3. 4. Resmi İlan Türleri

Doğan ve Gönenç (2022:378) tarafından resmi ilanlar içerikleri açısından üç ana kategoride toplanmıştır. Bunlar, kamuoyunu bilgilendirme amaçlı resmi ilanlar, iş dünyası ve ticari hayat ile ilgili resmi ilanlar ve mahkeme ilanlarıdır. Birinci grup yer alan kamuoyunu bilgilendirme amaçlı resmi ilanlar, resmi yatırım ve programlar gibi kamu işlemlerinin hukuka uygunluk şartının sağlanması ve mevzuatın kamuoyunu aydınlatılması amacıyla yönelik ilanlar olarak ifade edilmektedir. İş dünyası ve ticari hayat ile ilgili resmi ilanlar ise fırsat eşitliği ilkesi çerçevesinde kamu ihalelerine iş dünyasının rekabetçi bir ortamda katılımının önünü açarak daha fazla teklif alıp en düşük maliyetler en yüksek kalitede ihtiyaç duyulan mal ve hizmetleri temine yönelik ilanlardır. Son grupta yer alan mahkeme ilanları ise hukuka intikal etmiş olaylara ilişkin gerçekleştirilen davalara ilişkin duyuru ve kararların kamuoyuna ulaştırılması amacıyla gerçekleştirilen ilanlardan oluşmaktadır.

4. YÖNTEM

Bu araştırma kapsamında basın kuruluşlarının dijital dönüşüm sürecindeki mevcut durumlarına yönelik Basın İlan Kurumu'nun bu süreçteki rolüne yönelik orta ve üst düzey yöneticilerinin değerlendirmelerinin nitel bir araştırma ile incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında konuya ilişkin detaylı verilere ulaşmak amacıyla yaygın kullanılan nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yönteminden yararlanılarak araştırma soruları hazırlanmıştır.

Nitel araştırmalar, “teori oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşım” olup Yıldırım (1999, s. 10-15), kişilerin algılarını karşılıklı iletişim yoluyla anlayabilme ve ortaya çıkarabilme gibi önemli avantajlar sağlamaktadır (Tunca ve Çağlar, 2022: 611). Yapısal olarak esnek ve keşfedici bir veri toplama yöntemi olan ‘Derinlemesine Görüşme Yöntemi’ ise cevaplar doğrultusunda yeni sorularla konuyu derinlemesine incelemeyi mümkün kılan bir yöntemdir (Tekin ve Tekin, 2012, s. 103).

Yapılan başvuru sonucunda, hazırlanan araştırma soruları Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Etik Kurulu'nun 22.06.2021 tarih ve 108 numaralı toplantısında 34 sayılı kararı ile araştırma etiğine uygun bulunmuştur (Ek 1). Çalışma kapsamında toplanılan verilerin değerlendirilmesinde ‘Betimsel Analiz Yöntemi’nden yararlanılmıştır.

Araştırma kapsamında, görüşmeler gerçekleştirilmeden önce hazırlanmış olan ve 14 soruyu kapsayan yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Araştırma soruları Ek 2’de verilmiştir. Görüşmeler esnasında, katılımcıların verdikleri cevaplar esas alınarak ihtiyaç halinde ilave sorular sorulabilmektedir. Katılımcıların mahremiyetinin korunması açısından verilen katılımcı adları kodlanarak K1, K2, vb. biçiminde analizlere tabi tutulmuştur.

5. BULGULAR VE YORUM

Araştırma kapsamında, görüşülen katılımcıların yaşları, kurumdaki yönetici düzeyindeki pozisyonları ve mesleki tecrübelerine ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcı	Yaşı	Görevi	Tecrübe
K1	45	Ü.D.Y.	23 Yıl
K2	41	Ü.D.Y.	20 Yıl
K3	38	O.D.Y.	15 Yıl
K4	40	O.D.Y.	19 Yıl
K5	33	O.D.Y.	5 Yıl

Ü.D.Y.: Üst Düzey Yönetici, O.D.Y.: Orta Düzey Yönetici

Tablo 1.’de görüldüğü üzere katılımcıların ikisi üst düzey, üçü de orta düzey yönetim kademelerinde görev almaktadır. Katılımcıların yaşı 33 ile 45 arasında değişmekte olup, yaş ile kurumda mesleki tecrübenin de doğru oranlı olarak artış gösterdiği görülmektedir. En uzun süreli mesleki

deneyime sahip olan K1 23 yıllık tecrübeye sahip iken, düşük mesleki tecrübenin beş yıl olduğu anlaşılmaktadır.

5.1. Katılımcıların Dijital Dönüşüm Sürecine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara ilk olarak *“Dijitalleşme süreci hakkında neler düşünüyorsunuz?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar tarafından basın dijitalleşme süreci bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimin bir doğal sonucunda ortaya çıkan bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Yazılı basının teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi gerektiğini savunan *“gerçek dünyanın bir nevi dijital dünyaya taşınması yazılı basında bu tempoya ayak uydurmasını zorunlu kılmaktadır.”* şeklinde görüş özetlemektedir.

Ülkede internet kullanımının oldukça yüksek bir orana ulaştığına işaret eden K2, bu durumun dijital haberleşme olanağını da beraberinde getirdiğini ifade ederek, yayıncılığın gelecekte ciddi değişim geçirmeye devam edeceğini vurgulamıştır. Bu değişime hızla adapte olmayı başaran basın kuruluşlarının önemli başarılarına da imza attığını ifade eden K2 *“internet ortamının dinamikleri, etik ve yasal sınırlarının belirlenmemiş olması, ancak gerçek anlamda gazetecilik mesleğini icra edenlerin tecrübe ve oto denetimi sayesinde optimize edilebilir; internet haberciliği, yazılı gazetede habercilik faaliyetleri ile benzeşebilir.”* cümlesiyle fikrini temellendirmektedir.

Katılımcılardan K3 ise dijitalleşme sürecinin halen olgunluk evresine ulaşmamış olmasına dikkati çekerek, yasal mevzuat tam olarak tanımlanmadan dijital dönüşümün tamamlanamayacağına vurgu yaparak, *“Dijitalleşme; duygudan ziyade akılla değerlendirildiğinde, eksikliklere çok olmakla birlikte yadsınamayacak şekilde kabulü gerektirmektedir. Bu düşünceden hareketle, sağlıklı bir ‘mecra’ olabilmesi için internet ortamının meşru bir zemine oturtulması esastır.”* cümlesi ile görüşünü ortaya koymuştur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak dijitalleşmenin basın sektöründe önemli değişimlere sebep olmaya devam edeceğini bildiren K4, bu durumun geleneksel gazeteciliğe olan olumsuz etkilerinin sadece satışlar ve reklamlarla sınırlı kalmadığını ifade ederek gazetecilerin dijital dönüşüm sürecini yakından takip etmek zorunda olduklarını vurgulayarak, *“Kâğıt basılı gazetelerin bir süre daha yaşayacağını öngörmekle birlikte internetin yükselişinin daha da süreceği kanaatindeyim.”* öngörüsünde bulunmuştur.

Dijitalleşme sürecinin basında sebep olduğu radikal değişimlere değinen K5 ise dünyada ve Türkiye’de bazı basın organlarının basılı yayıncılıktan tamamen dijital yayıncılığa geçtiğini ifade ederken, görüşlerini *“Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi her alanı etkilediği gibi medya sektörünü de etkilemektedir. Yeni medya araçlarının medya sektörüne sunduğu olanaklar sayesinde gazetecilikte dijital dönüşüme ayak uydurmaya başlamıştır.”* cümlesi özetlemiştir.

5.2. Katılımcıların Medya Sektöründe Dijital Dönüşüme Olan İhtiyaca İlişkin Görüşleri

İkinci olarak, katılımcılara *“Medya sektörü açısından dijital dönüşüm gerekli midir?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bu soruya yönelik ortak görüşleri, ilk soruya vermiş oldukları cevaba paralel olarak basının bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sunmuş olduğu gelişmeleri görmezden gelemeyeceği yönünde olmuştur. Bu bağlamda okuyucuların da beklentilerinde yaşanan değişikliklere bağlı olarak basının dijital dönüşüme uyum sağlamak zorunda olduğu ifade edilmiştir.

Geleneksel gazeteciliğin performans ölçütleri ile karşılaştırılınca dijital gazeteciliğin performans ölçütlerinin büyük farklılıklar gösterdiğine dikkat çeken K1, sektörün bu anlamda mutlak surette dijital dönüşüme ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. K1’e göre *“Yeni mecra üzerindeki hizmetler gelişen teknolojilerle birlikte evrimine devam etmekte ve her geçen gün farklı değer önerileri ile karşımıza çıkmaktadır. Bu da ister istemez medya sektörünün dijital dönüşümünü gerekli kılmaktadır.”*

Gazete okurları tarafından yeni nesil medyaya yönelik talebin karşılanabilmesi için dijital dönüşümün gereklerinin yapılması gerektiğini, aksi takdirde direniş gösteren basın kuruluşlarının sürdürülebilir bir geleceği olmadığını belirten K2 ise görüşlerini *“Bugünün bireylerinin medya içeriğine olan talebi değişti. Tüm bu değişimin farkında olan basın sektöründeki yöneticiler; düşen tirajlar, azalan reklam gelirleri, multimedya ağırlıklı dijital içeriğe artan talep, pazara giren ve geçmişte var olmayan*

yeni rakipler, alternatif oluşturan ticari modeller ve teknolojinin gittikçe hızlanan değişimi içerisinde işletmelerinin varlığı sürdürebileceği kararları almaya çalışmakta” cümleleri ile özetlemektedir.

K3 ise her ne kadar basının dijital dönüşüme ihtiyacı olsa da, halen geleneksel yayıncılık faaliyetlerine öncelik vermesi gerektiğini, çünkü dijital çağın halen olgunluk aşamasına ulaşmaması sebebiyle ihtiyaçların dinamik olarak değişim göstermeye devam ettiğini “... Ancak “yazılı basın ölüyor” gibi kolaycı söylemlere itibar etmek yerine daha adı koyulmamış olmasına karşılık ergenlik çağına gelmiş olan çocuğa benzeyen internet mecrasını ete kemiğe büründürmenin gerekliliğine öncelik vermeliyiz.” ifadesi ile vurgulamıştır.

Gazetelerin dijital dönüşüme olan ihtiyaçlarını gelir kaynaklarında yaşanan azalmalar sonucunda daha belirgin hissettiğini ifade eden K4, genç kuşaklara ulaşmak için bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri takip etmenin elzem olduğunu belirterek, “Genç kuşağın yeniliklerle dolu yeni medya inovasyonları karşısında, enerjisi ve motivasyonu giderek azalan geleneksel medyanın ayakta kalabilmesi için kendisini yeniliklere açması gerektiğini düşünüyorum.” cümlesi ile kaygılarını vurgulamıştır.

Benzer bir şekilde, katılımcı K5 de diğer sektörler gibi medya kuruluşlarının da dijital dönüşüme hızlı bir şekilde uyum sağlamaları gerektiğini ifade ederek, “Z kuşağı olarak tanımlanan kuşağın artık gazeteyi basılı değil internet üzerinden takip etmesi, kullandıkları sosyal medya araçları üzerinden haber almaları gibi uygulamalar göz önüne alındığında dijital dönüşümün öneminin arttığı görülmektedir.” cümleleri ile genç kuşağın önemine değinmiştir.

5.3. Katılımcıların Geleneksel Gazetecilik İle Dijital Gazetecilik Arasındaki Farklara İlişkin Görüşleri

Katılımcılara “Geleneksel gazetecilik ve dijital gazetecilik arasındaki belirgin farklılıklar nelerdir?” sorusu sorularak mevcut gazetecilik pratiklerinin yeni nesil gazetecilikten farklarını vurgulamaları istenmiştir. Bu soruya verilen cevaplarda teknolojik yenilikler, maliyet unsurlarındaki değişim, kullanıcı beklentilerindeki farklılıklar, haberin üretim ve tüketim hızındaki değişim, haberin sunulduğu ortamlardaki değişim, okur-gazeteci arası interaktif iletişim süreçleri ve vatandaş gazeteciliği kavramı ön plana çıkmıştır.

K1 tarafından verilen cevapta, dijitalleşme sürecinin gazeteciliğin tüm aşamalarında dönüşümü gerektirdiğine dikkat çekilerek, okuyucuya ulaşma maliyetinin düşürdüğü, içerikte görsel zenginliğin arttığı, daha kapsamlı ve daha güvenilir içerikler sunulabildiği ifade ederek “Dijital medyada dijital içerik tüketimi çok hızlı ve içerik yüzeysel nitelikte olup, geleneksel gazetecilik bu konuda daha ayrıntılı içerik sunma gücüne sahip olmakla birlikte, dijital gazeteciliğe göre içerik bakımından daha güvenilirdir.” öngörüsünde bulunmuştur.

K2 ise dijital gazetecilik ile zaman ve mekândan bağımsız, güncel ve düşük maliyetli bir şekilde haberlerin okurlara ulaştırılabildiğine vurgu yapmıştır. Farklı formatta sunulabilen haberler sayesinde interaktif iletişimin de sunulabildiğini bu durumun da gazeteci ile okur arasında ilişkiyi güçlendirdiği, vatandaş gazeteciliği ile okurların da içeriğe katkı sağlandığı, içeriklerin basılı gazetelerdeki gibi sabit kalmayıp güncellenerek okurların en doğru habere ulaşabildiği belirtmiş ve “Yeni medya, okur-gazeteci arasındaki ilişkiyi değiştirdi. Yani yayın kuruluşu tüketicisini haber içeriğinin üretimi sürecinde değerlendirebiliyor. Dijital üretim sürecinde eğer isterseniz profesyonel habercilerin yanında yurttaş gazetecileri ile güçlü bir haber ağı oluşturabiliyorsunuz.” ifadesi ile interaktif iletişimin önemini vurgulamıştır.

Kâğıda basılan geleneksel gazetelerin altı asırlık tecrübeye dayanan geçmişi ile dijital gazetelere göre kurumsallaşmış bir yapısı olduğunu vurgulayan K3, bu tecrübenin uzun süre geleneksel gazeteciliğin bir avantajı olmayı sürdüreceğini vurgulamış ve “Geleneksel olanı, ayrıntılı ve somut bir işleyişe sahip iken, dijital ortam halihazırda kurumsallaşmasını, çerçevesini ve itibarını oluşturamamış ve sansasyonel bir içerikten beslenmekle birlikte beynelmilel açıdan birçok gizli, sakıncalı, gayri meşru olayın da ortaya çıkmasını sağlamakta ve kitlese hareketlerin ‘hızlı’ bir şekilde örgütlenmesine olanak sağlamaktadır.” Öngörüsünde bulunmuştur.

Geleneksel ve dijital gazetecilik arasındaki en önemli farkları okuyuculara sunulan interaktif içerik deneyimi ve hız kavramları ile ilişkilendiren K4 dijital gazeteciliğin geleceğin önemini “Tek taraflı

bir iletişim söz konusu değildir. İnternet gazeteciliği ile geleneksel gazetecilik arasındaki en büyük farklardan birisi de hız kavramıdır. İnternet ortamında, bilgiyi daha çok kişiye daha kısa zamanda ulaştırabilirsiniz.” ifadesi ile vurgulamıştır.

Farklı medya unsurlarını barındıran dijital gazetelerin etkileşim özelliklerinin önemini vurgulayan K5 ise görüşlerini “Dijital gazete, geleneksel gazetenin aksine çoklu ortamı destekler. İçinde yazı, görsel, video ve sesi barındırır. Bunun dışında etkileşim özelliği de vardır. Okuyucular kendi içlerinde iletişime geçebildikleri gibi yazarlarla da etkileşim içinde olabilirler.” sözleri ile özetlemiştir.

5.4. Katılımcıların Medya Sektöründe Dijitalleşme Sürecinin Avantaj Ve Dezavantajlarına İlişkin Görüşleri

Yazılı basın açısından dijitalleşmenin güçlü ve zayıf noktaları hususunda görüşlerin alınması amacıyla sorulan “Medya sektöründe dijitalleşme sürecinin avantaj ve dezavantajları nelerdir?” sorusuna maliyet tasarrufu, esnekliğin artışı, gençlere istihdam olanakları, çoklu medya kullanımı ile haberlerin zenginleştirilebilmesi, veri saklamanın kolaylaşması ve buna bağlı olarak arşivlere erişimin kolaylaşması, interaktif iletişim olanakları gibi belli başlı avantajlar ön plana çıkmıştır. Dezavantajlar açısından ise ön plana çıkan faktörler; teknoloji yatırım maliyetlerinin yüksekliği, daha fazla ziyaretçiye ulaşma çabalarının haberciliğin önüne geçmesi, bu durumun dezenformasyonda artış ve yasal düzenlemelerin yetersiz kalmasına bağlı olarak güvenilirliğin azalmasına sebep olması olarak ifade edilmektedir.

Bu soruya "katılımcı K1 tarafından verilen cevapta dijitalleşmeye bağlı tipik avantajlar ve dezavantajlara vurgu yapılmıştır:

“Dijital medya geleneksel medyanın gerektirdiği yüksek sermayeye gerek duymadan, daha düşük maliyetlerle gazetecilik yapmayı mümkün kılmış ve internet aracılığı ile gazetecilerin düşük maliyetlerle gazetecilik yapmasının önünü açmıştır. İnternet gazeteciliği, gider olarak geleneksel basın işletmelerinden daha masrafsız bir alan yaratmıştır. Dijital dönüşüm yazılı basını hem olumlu hem de olumsuz yönlerde etkilemektedir. Avantajlı yönlerin başında özellikle genç kuşağa kolay erişim olanağı vermesidir. Geleneksel gazeteyi neredeyse hiç okumayan genç nesil, haberleri dijital medya üzerinden takip etmektedir. Dijital medya aynı zamanda gazetecilik için farklı avantajlar da sunmaktadır. Fotoğraf, video, ses vb olanakların aynı anda kullanılabilmesi ve metinlerle kolay bağlantı kurulabilmesi haberciliği zenginleştirmektedir. Ayrıca veri görselleştirme, daha uzun haberler yayınlayabilme, son dakika ve sıcak haberleri anında verebilme gibi olanaklar da söz konusudur. Dezavantajlı yönü ise gazeteciliğin hızla yenik düşmesi, yetersiz altyapı ve yetişmiş işgücü, tık almaya odaklı bir haberciliğin ön plana geçmesi, doğruluğun önemsizleşmesi, yalan haberlerin yaygınlaşması olarak karşımıza çıkmaktadır.”

K2 tarafından verilen cevaplarda ise maliyet avantajları ve dezenformasyon kaynaklı sıkıntılar vurgulanmıştır:

“Geleneksel yayıncılıkla karşılaştırıldığında yeni nesil teknolojilerin sağladığı esnek kabiliyetler, dijital mecralardaki yayıncılıkta birçok üstünlüğü beraberinde getirmekte. Dijital platformlarda aktarılmış olan içerik sunulacağı platformun imkânları dâhilinde her türlü formata dönüştürülebiliyor. Raf raf gazete saklamamızın önüne geçiyor, verilerimizi daha küçük ve kolay ulaşılır biçimde bizlere sunduğundan rahatça arşivleyebiliyor, aradığımızı bulabiliyoruz. Belki de çift yönlü iletişim ile nihai tüketici ile etkileşim sağlaması dijitalleşmenin yayıncı kuruluşlara kazandırdığı önemli avantajlardan biridir. Personel giderleri açısından bir karşılaştırma yapıldığında yine dijital mecralar getirdikleri maliyet avantajı ile öne çıkıyor. İşletmeden işletmeye istihdam hacmi değişmekle birlikte geleneksel mecralarda kişi sayısı yüzölçümü rakamlara ulaşabilirken, dijital ortamda yayıncılık yapan gazetelerin çekirdek bir kadro ile faaliyetlerini sürdürebilirler. Dijital mecraların teknoloji yatırımı yüksek bir gider kalemi oluşturabilse de yazılı basının kâğıt, mürekkep, basım ve dağıtım giderleriyle kıyaslandığında küçük kalmakta. Tüm bunlara ek olarak dijital mecraların dağıtım konusunda sağladığı imkânlar büyük bir avantaj olarak görülmektedir. İletişim teknolojileri sınırları ortadan kaldırmakta herhangi bir anda ve yerde üretilen içeriğin anında dünyanın her yerine zahmetsizce ulaşmasını mümkün kılmakta. Diğer taraftan yazılı basın için dağıtım, maliyetli ve doğru planlama gerektiren bir operasyonel bir faaliyet.

Dijital mecranın geleneksel yayıncılığa karşı en büyük dezavantajı bizce bir yasal sınırının olmaması ve dezenformasyon faaliyetlerine uygun olması diyebilirim.”

K3 tarafından maliyet ve hız avantajlarının yanı sıra hukuki altyapının olgunlaşmamış olması ve teknolojik olarak donanımlı işgücüne yönelik istihdam kaynaklı sıkıntılar aktarılmıştır:

“Dijitalleşme sürecinin avantajı en başta ekonomiktir. Geleneksel gazetecilik kâğıt, baskı, dağıtım ve ofis gibi giderler açısından oldukça masraflıdır. Buna karşılık elektronik ortamdaki yayıncılık sadece program ve personel giderlerine yöneliktir. İkinci özelliği ise, yukarıda yer verildiği üzere bir bilgiyi ‘an’ hesabıyla hızlı bir biçimde kitlelere duyurulabilmektedir. Hataların veya eksikliklerin giderilmesine derhal olanak vermektedir. Dezavantaj olarak ise, mecra açısından yeterli alt yapısı, kanuni yönü ve eğitilmiş insan kaynağı olmadığından güvenilirliği düşüktür.”

K4 tarafından vurgulanan avantajlar istihdam olanakları ve yeni gelir unsurlarına odaklanırken, dezavantajlar veri güvenliği temelli sorunlardan oluşmaktadır:

“Dijitalleşme sürecinde medya sektöründe yeni iş imkanları oluşmaktadır. Kullanıcılara her an her yerde ulaşma imkânı sağlayan dijital teknolojiler yeni gelir kaynakları elde etme imkanını da sunmaktadır. Olumsuz olarak ise dijital ortamdaki milyarlarca veri ve kontrolsüz ortam medyaya olan güvenin sarsılmasına sebep olmaktadır. Bu noktada medya sektörünün kendisine çeki düzen vermesi gerektiğini düşünüyorum. Masa başı habercilik diye tabir edilen ve emek sarf edilmeden hazır içeriklerle okuyucuya ulaşma isteği de gazeteciliği olumsuz yönde etkilemektedir.”

Son olarak K5 ile yapılan görüşmede hız, maliyet, kalite, veri depolama avantajlarına ilave olarak veri güvenliği ve teknoloji maliyetleri gibi unsurlar dezavantajlar ön plana çıkmıştır:

“Dijitalleşme daha geniş kitlelere daha kısa sürede ulaşma, analog sistemlere göre daha ucuz olması, çoğaltma ve kopyalama süreçlerinde yüksek kalite standartı sağlama, depolama ve arşivleme kolaylığı, özellikle medya metinlerinde çoklu ortam sağlama dijitalleşmenin başlıca avantajları arasında yer almaktadır. Bilgi işlem sistemlerinin çökmesi sonucu verilerin kaybedilmesi, siber saldırılar yoluyla hizmetlerin çalınması ve kesintiye uğraması, dijital teknolojinin büyük maliyetler gerektirmesi dijitalleşmenin dezavantajları arasında yer almaktadır.”

5.5. Katılımcıların Medya Sektöründe Dijitalleşme Sonrası Gazete İlanlarının Topluma Ulaşma Düzeyinde Yaşanan Değişime İlişkin Görüşleri

Katılımcılara, *“Dijitalleşme ile birlikte ilanların topluma ulaşma düzeyinde ne ölçüde bir değişim yaşandı?”* sorusu sorularak dijitalleşmenin geleneksel gazeteler vasıtasıyla okurlara sunulan ilanlara etkilerine yönelik görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Verilen cevaplar incelendiğinde, tüm katılımcıların dijitalleşme sayesinde geçmişte sadece geleneksel yolla okurlara ulaştırılabilen basılı yayın ilanlarının artık dijital kanallar sayesinde İnternet erişimine sahip daha geniş bir kitleye ulaştırılabilmesi sayesinde etkinliğinin de artış gösterdiği kanaatine sahip olduğu görülmüştür.

K1 kodlu katılımcı, sektörde yaşanan dijitalleşme sürecini yakından takip eden Basın İlan Kurumu’nun bu amaçla hazırladığı İnternet sitesi ve uygulaması sayesinde tüm resmi ilanları tek çatı altında topladığını *“Türkiye’nin ilan portalı ilan.gov.tr’de Basın İlan Kurumu görev alanındaki gazeteler ile aynı gazetelerin internet siteleri üzerinden duyurulan her gün yaklaşık 700’ün üzerinde resmi ilan bir çatı altında toplanarak kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Ayrıca ilan.gov.tr internet sitesinde kamunun genelini ilgilendiren resmi ilanlar haberleştirilerek mobil uygulamasına ek olarak Facebook, Twitter, Instagram ve LinkedIn sosyal medya platformlarından da paylaşılarak daha çok kitleye ulaştırılması sağlanmaktadır.”* cümleleri ile özetlemiştir.

K2 kodlu katılımcı ise, *“Burada ilan ve resmi ilan ayrımı yapmaksızın gazetelerin düşen tirajlarına karşın hemen her hanede kendisine yer edinen internet teknolojisinin kıyasladığımızın farkın olmamız gerekiyor.”* şeklinde kaygılarını belirttiikten sonra, dijitalleşme sonucu tiraj kaybı yaşayan gazetelerin ilan ve reklam gelirlerindeki azalmanın İnternet ortamında sunulan dijital içerikler sayesinde daha fazla okura ulaşarak telafi edilebileceğini ifade etmiştir.

K3 kodlu katılımcı, *“Dijitalleşme ile birlikte gazetelerde yayınlanan resmî ilanlar aynı zamanda gazetelerin internet sitelerinde yayınlanarak, aynı ilanın her iki mecrada da yayınlanmasına olanak tanıdı.”* sözleri ile dijital kanalların geleneksel mecraları tamamlayıcı olarak kurum tarafından kullanıldığını, böylelikle de ilanların hedefe ulaşma performansını iyileştirdiğini belirtmiştir.

Çevrimiçi ilanların İnternet kullanıcılarında oluşturduğu farkındalığa dikkat çeken K4 kodlu kullanıcı, *“Daha fazla katılımcı ilanlarla alakalı süreçlerde bilgi sahibi olmuş ve özellikle ihalelere katılmak isteyen insanların arttığını gözlemlemekteyim.”* ifadesi ile bu sayede ilan olunan ihalelere katılımın da arttığına ilişkin gözlemlerini vurgulamıştır.

K5 kodlu katılımcı ise diğer katılımcıların ifadelerini özetler nitelikte *“Basın İlan Kurumu ilangov.tr sitesi ile resmi ilanları internet mecrasına taşıyarak dijitale geçiş sürecinde en önemli adımlardan birini atmıştır. Dijital ortamda yayınlanan ilanlar daha fazla insana ulaşmaktadır.”* yorumunda bulunmuştur.

5.6. Katılımcıların Gazeteler Tarafından Sosyal Medya Platformlarının Kullanımının İlanların Görünürlüğüne Etkilerine İlişkin Görüşleri

Katılımcıların dijitalleşme sürecinde gazetelerin sosyal medya kullanımlarının ilanların etkinliğine yönelik etkilerini değerlendirmesi için *“Gazetelerin sosyal medya platformlarını kullanması, ilanların görünürlüğünü arttırdı mı?”* sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde, Basın İlan Kurumu'nun da teşvikleriyle sosyal medya uygulamalarını etkin bir şekilde kullanma teşebbüsünde bulunan basın kuruluşlarının bu çabalarının pozitif sonuçlar sunduğuna ilişkin ortak bir kanı olduğu görülmektedir.

K1 tarafından yapılan değerlendirmede, internet kullanıcılarının önemli bir kısmı tarafından kullanılan ana akım sosyal medya uygulamalarında ilan paylaşımında bulunan basın kuruluşlarının ilanları okurlara ulaştırma performanslarında iyileşme yaşandığına ilişkin olumlu geri dönüşler vurgulanmış ve kurumun bu noktadaki katkısını *“Kurumumuz tarafından yapılan bu uygulamanın üzerine, gazeteler de teşvik edilmiş ve resmi ilan yayınlama hakkı bulunan gazetelerde resmi ilanlar haberleştirilerek, internet haber sitelerinde ve kendilerine ait sosyal medya hesaplarında paylaşılmıştır.”* sözleri ile ifade etmiştir.

K2 katılımcısı bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadığı için görüş beyan etmek istememiştir. K3 ise, sosyal medyanın geleneksel basılı medya ve İnternet haber sitelerini destekleyici üçüncü bir alternatif kanal olarak okurlara ulaşma konusunda önemli bir role sahip olduğunu *“Yazılı medya ile internet medyası arasında bir bağ oluşturularak, birbirinin ‘destekçisi’, ‘devamı’ ve ‘tamamlayıcısı’ olduğu yönünde bir anlayış da hâkim olmaktadır. Dolayısıyla, yazılı basından okumanın yanı sıra internette arama motoru, gazetelerin sitesi ve Basın İlan Kurumu sitesi olmak üzere üç farklı ulaşma olanağı da oluşturulmuştur.”* sözleri ile ifade etmiştir:

K4 katılımcısı da benzer bir yorumda bulunarak, dijitale uyum sağlayan basın kuruluşlarında sosyal medya sayesinde ilan görüntüleyenlerin sayısında sağladığı artışa *“Sosyal medya kullananların sayısı her geçen gün artmakla birlikte haber içerikleri de bu mecralarda yerini almaktadır. İlanları sosyal medyada paylaşarak takipçilerine duyuran bazı gazeteler hatırı sayılır bir miktarda kullanıcının ilanları görüntülenmesini sağlamaktadır.”* sözleri ile vurgu yapmıştır.

Son olarak, K5 katılımcısı, Z kuşağı olarak kabul edilen genç İnternet kullanıcılarına ulaşma açısından sosyal medya kullanımının önemine değinerek, *“ilan.gov.tr'nin sosyal medya araçları Instagram ve LinkedIn üzerinden dijital ilanları paylaşması dijital göçmenlerin resmi ilanları takip etmesini kolaylaştırmakta ve daha çok insana ulaşılabilmesine imkân sağlamaktadır.”* şeklinde görüşünü özetlemiştir.

5.7. Katılımcıların Dijitalleşmenin Gazetecilikte İstihdama Etkilerine İlişkin Görüşleri

Katılımcılara *“Dijitalleşmenin gazetecilikte istihdama ilişkin değişime yol açtığını düşünüyor musunuz?”* sorusu sorularak elektronik haberciliğin işgücüne etkileri hususunda görüşleri alınmak istenmiştir. Verilen cevapların ortak noktası, dijitalleşmenin istihdama etkileri hususunda halen görüş ayrılıkları bulunduğu ve sürecin yaygın etkisinin zamanla ortaya çıkacağına dair ortak bir görüşün hâkim olduğu yönündedir. Diğer sektörlerde olduğu gibi emek yoğun görevlerde dijitalleşmenin negatif etkilerinin daha yoğun görülürken, bilgi ve teknoloji odaklı yeni iş süreçlerinin istihdama yönelik olumlu etkileri olacağı beklentisi de ortak görüşler arasında yer almaktadır.

K1 kodlu katılımcı, dijitalleşme her ne kadar sektörde işsizlik kaygısına yol açsa da, esasen işsizliğe olumsuz etkisi olmayacağını savunarak, *“Dijitalleşme sayesinde yeni iş kolları gazetecilik*

mesleği içinde yeni istihdam alanları yaratmaktadır. Yetişkin ve vasıflı insan gücüne gerekliliğin hiçbir zaman ortadan kalkmayacağı kesindir. Kendisini yetiştirmiş uzmanlaşmış kişiler her zaman çalışma imkanına sahip olacaklardır.” sözleri ile fiziksel güce dayalı işlerde görülebilecek olan istihdam sorunları dışında, sektörde yeni iş kolları açarak yetişmiş işgücü ihtiyacı ortaya çıkaracağını vurgulamıştır.

Bu konuda verilere bakmadan yorum yapmanın uygun olmayacağını belirten K2, bu soruya cevap vermek istememiştir. Benzer bir şekilde bu konuda mevcut verilerin net bir değerlendirme yapmak için yeterli olmadığını ifade eden K3 katılımcısı medya sektöründe farklı kanalların iç içe geçmiş olarak çalışmalarının bu noktada yorum yapmak için güçlük doğurduğunu vurgulayarak “Dijitalleşmenin gazetecilik alanındaki istihdama etkisi konusunda sağlıklı bir bilgi mevcut değildir. Çünkü birçok internet sitesinde çalışan kişiler aynı zamanda gazete, televizyon, radyo gibi yayın organlarında da çalışmaktadır. Hatta esas çalışma yeri bu üç yayın iken internet sitesi yan iş olarak kendine yer bulmaktadır.” yorumunda bulunmuştur.

K4 ise, İnternet haber sitelerinde yeni istihdam olanakları ortaya çıkarken, dijitalleşme ile birlikte geleneksel gazetecilikte önemli bir rol sahibi olan muhabir ve editörlerin sayısında ise azalma yaşanması yönünde olduğunu öngörerek “İnternet haber sitelerinde çalışan gazetecilerin sayısının arttığını düşünüyorum.” öngörüsünde bulunmuştur.

Benzer bir şekilde, K5 kodlu katılımcı da “ülkelerin bulunduğu siyasi, ekonomik ve kültürel koşullar istihdam konusundaki değişimi etkilemekte” olduğunu vurgulayarak genel itibarıyla dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan teknolojik gelişmeler sektörde işsizliğe sebep olsa da, veri gazeteciliği ile yeni iş olanaklarının ortaya çıkmış olduğuna dikkat çekmiştir.

5.8. Katılımcıların Gazetelerin QR Kod Kullanımlarına İlişkin Görüşleri

Katılımcıların, teknoloji bir yenilik olarak gazetelerde sunulmaya başlayan ve ‘kare kod’ olarak da adlandırılan, cep telefonu ile sunulan haber, reklam, bilgi, vb. bağlantılara daha kolay ulaşmayı sağlayan uygulamalar hakkındaki görüşlerini almak için “Gazetelerin QR kod kullanımları hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların ortak kanısı, bu uygulamanın gazeteler ve okuyucular tarafından hızlı bir şekilde benimsendiği yönündedir.

K1, bu uygulamanın gazeteler tarafından günümüzde yaygın olarak kullanıldığını vurgulayarak, “QR kodların gazetelerde kullanılmasıyla, gazete sayfaları ile mobil web sayfaları arasında köprü kurularak haberlere ilişkin en son gelişmeler, haberlerin arka planı, köşe yazılarına ve benzerlerine zamana ve mekâna bağlı kalınmaksızın ulaşılmasına olanak sağlanmıştır.” yorumunda bulunmuştur.

K2 bu konuda fikri olmadığını belirtirken, K3 ise bu uygulamanın 20 yılı aşkın bir zamandır denendiğini ve ilk uygulandığı dönemde yeterince ilgi görmediğini ifade ederek bu durumu “Arası dijital dünya ile açık olan büyük yaşlı insanlar yerine bu yöntem daha çok genç nesle yönelik olsa da, gerekli teveccühü görmedi. Çünkü zamanlama olarak internetin kendini bu nesle kabul ettirdiği onları etkilediği dönemden bir hayli sonra olduğu için geç kalınmış bir çabaydı.” şeklinde açıklamıştır.

K4 ise “Dijital ortamda yayınlanan içeriklerin daha fazla metin, video ve görsel içerdiği için gazetelerde yayınlanan içeriklerden daha fazla kullanıcıyı etkileyebildiğini düşünüyorum.” görüşünü savunarak, bu uygulamaların gazeteler ile okurlar arasında etkileşim açısından önemine dikkati çekmiştir.

Son olarak K5, özellikle gazetelerin temel gelir kaynağı olan reklamların bu uygulama sayesinde daha az yer kaplayarak, daha fazla reklam alınmasının mümkün olduğunu belirtmiş ve “Bu kapsamda gazeteler reklamlar sayesinde daha fazla gelir elde edebilir.” yorumunda bulunmuştur.

5.9. Katılımcıların Gazetelerin Dijital Gazeteciliği Benimseme Düzeylerine İlişkin Görüşleri

Katılımcıların, gazeteler tarafından dijital gazeteciliğin benimsenme durumuna ilişkin yorumlarını almak için “Yerel gazeteler dijital gazeteciliği hangi ölçüde benimsedi?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların ortak görüşü, Basın İlan Kurumu tarafından gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler sayesinde basın kuruluşlarının dijital gazeteciliği daha hızlı ve etkin bir şekilde benimsedikleri yönündedir.

K1 katılımcısı, *“Başlangıçta amaç fiziksel ortamda basılan gazete içeriğinin dijital olarak internet üzerinden paylaşımı olmuştur. Kısa zaman içerisinde dijital kanallardaki okuyucu kitlesi basılı gazete okur kitlesini yakalamış ve geçmiştir.”* ifadesi ile gelişim sürecini özetledikten sonra, gazetelerin başlangıçta resmi ilan almak için mevzuattaki düzenlemelere istinaden İnternet gazeteciliğine başladıklarında, ilk uygulamaların daha çok basılı gazetelerin dijital bir kopyası olması ile sınırlı olduğunu, zamanla dijital kabiliyetlerini iyileştiren gazetelerin dijitale daha fazla önem vermeye başladıklarını vurgulamıştır.

K2 kullanıcısı da benzer bir şekilde, başlangıçta gazetelerin İnternet haberciliğinde güncel haberlerin sunulmasına önem vermemelerine rağmen, kurumun bu husustaki önemine istinaden *“Kurumumuz teşvikiyle internet sitelerine daha fazla önem vermeye başlamış, bu noktada gazetelerin internet sitelerinin daha fazla okunması için çalışmalar yapmaya başladıkları da gözlemlenmiştir.”* ifadesini kullanarak mevzuatta yer alan günlük minimum güncel haber sayısına ilişkin kural sayesinde zamanla daha fazla okura ulaşmayı sağlayacak güncel içeriğe önem vermeye başladıklarını belirtmiştir.

K3, kurumun rolüne istinaden bazı kuruluşların bu konudaki yetersizliğini *“Halen birçok gazete yetkilisi ve fikir işçisi bu çatının altında bulunmasına karşılık gününbirlik düşünceyle hareket etmekte, mesleğin geleceği konusunda kaygı duyarak gerekli adımı atarak uzun vadeli bakmak yerine kısa vadeli mali kazancı önde tutmaktadır.”* sözleri ile vurguladıktan sonra, Basın İlan Kurumu tarafından mevzuat değişikliğine gidilmemiş olması durumunda İnternet gazeteciliğine geçişin oldukça yetersiz kalabileceğini düşündüğünü belirtmiştir.

K4 ise yerel gazeteler henüz İnternet gazeteciliğinin standartlarına erişemeseler de, dijital gazeteciliğe giderek artan oranda önem verdiklerini *“İnternet haberciliğinin standartlarının yakalanmasın da henüz erken bir dönem olsa da her geçen gün yerel gazeteler gazeteciliğin geleceğini yakalama yönünde daha fazla adım atıyor.”* sözleri ile vurgulamıştır.

K5 artık her gazetenin bir de çevrimiçi versiyonunun bulunmasının, sektörün dijital gazeteciliğe verdiği önemi gösterdiğini ifade ederek *“Bu da dijital gazeteciliği benimsediklerinin en önemli göstergelerinden biridir.”* şeklinde değerlendirmede bulunmuştur.

5.10. Katılımcıların Yerel Gazetelerin Gelecekte Basılı Gazeteciliği Bırakıp Tamamen E-Gazeteciliğe Geçiş Yapma Olasılığına İlişkin Görüşleri

Katılımcılara, *“Yerel gazetelerin yakın zamanda basılı gazeteyi sonlandırıp e-gazeteye geçişi mümkün müdür?”* sorusu yöneltilerek yazılı basın geleceğine yönelik öngörülerde bulunmaları istenmiştir. Verilen cevaplarda katılımcılar her ne kadar gazete satışları her geçen gün azalsa da, yakın gelecekte basılı gazetelerin faaliyetlerine devam edecekleri yönünde öngörülerde bulunmuştur.

K1 kodlu katılımcı tarafından verilen cevapta, her ne kadar basılı gazetelerin yakın gelecekte ortadan kalkacağını düşünmek doğru olmasa da, gençlerin tercihlerinin gazeteleri dijital platformlardan okumak olduğunu göz önüne alarak zamanla elektronik gazetelere geçiş sürecinin tamamlanacağını *“Günümüz şart ve koşullarına bakıldığında dijital ortamdaki haberleşme imkanlarının yazılı basına oranla çok daha hızlı ve etkili olduğu görülmüş olmakla birlikte, bu durum yerel gazetelerin e- gazeteye geçişini mümkün kılmaya olanak sağlamıştır.”* sözleri ile vurgulamıştır.

K2 tarafından yapılan değerlendirme, yazılı gazetelerin halen güvenli arşiv niteliğini koruması sebebiyle terk edilmeyeceği yönünde *“Yazılı basını özellikle de gazeteleri yok saymak da çok doğru bir tespit olmayıp, arşivleme ve doğrulama imkânı sunmaları, halen en güvenilir bilgi kaynağı olmaları gibi sair somut özellikleri yazılı basının önemini ortaya koymaktadır.”* sözleri ile ifade edilmiştir.

Arz ve talep dengesine vurgu yapan K3, *“Gerek yerel gerek yaygın gazeteler gün gelecek basılı hayatlarına son vereceğini söylemek hatalı olmaz.”* diyerek yazılı gazetelerin 30 ile 50 yıllık süreçten önce terk edilmeyeceğini öngördüğünü ifade etmiştir.

Okuyucuların basılı gazeteye olan talepleri ve maliyet unsurlarının tamamen elektronik gazetelere geçişte önemli etkenler olacağına değinen K4, yakın gelecekte bu geçişin tamamlanacağını düşünmediğini ifade etmiş ve *“Kâğıt ve matbaa masraflarını karşılayamayan gazeteler e-gazeteye yönelebilirler ancak e-gazetenin de insanlar tarafından ne kadar kabul göreceğini kestirmek şu an için mümkün görünmüyor.”* yorumunda bulunmuştur.

Benzer bir görüş sunan K5, gazete yönetimlerinin bu husustaki rolünün de önemli olduğuna ancak geçişin kolay olmayacağı görüşünü “*Bunun en önemli nedeni yerel bölgelerde yaşayan okuyucu kitlesinin daha yaşlı olması ve gazeteyi dijitalde okumaktan ziyade basılı olarak alıp okumayı tercih etmesinden kaynaklanmaktadır.*” sözleri ile gerekçelendirmiştir.

5.11. Katılımcıların Dijitalleşmenin Getirdiği Olanaklar Bağlamında Gazetelerde Reklam Alma Mecralarında Yaşanan Değişime İlişkin Görüşleri

Katılımcılara, “Dijitalleşmenin getirdiği olanaklar bağlamında gazetelerde reklam alma mecralarında bir değişim yaşandı mı?” sorusu yöneltilerek, yeni nesil dijital gazeteciliğin sunduğu reklam olanakları konusundaki görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılar bu konuda yeterince fikir sahibi olmadıklarını, ancak sektörün bu konuda dönüşüm geçirdiğini vurgulamıştır.

Bu soruya en kapsamlı görüş ifade eden K1, dijital dönüşümün bir sonucu olan dijital reklamlara yönelik sektörün önemli bir altyapı ve iş modeli geliştirme sürecine ihtiyacı olduğuna dikkat çekerek, “*Dijitalleşme ile gazetelerin ana gelir kaynağı olan reklamcılık faaliyetleri dönüşmüş ve dijital kanallara kaymıştır. Bu sebeple gazeteler reklam veren ve ajanslar tarafından yeni kurulan platformlara entegre olabilmek amacı ile kendi süreçlerini yeniden yapılandırmak, dijital kanalları üzerinde yeni dönemin reklam teknolojilerini kurmak ve ticari pozisyonlarını yeni dönemin iş modellerine göre yeniden kurgulamak ihtiyacı içerisine girmişlerdir.*” yorumunda bulunmuştur.

K2 bu konuda fikir sahibi olmadığını beyan ederken, K3 ise “*Bunun için doğrudan gazete ve reklam kuruluşları ile görüşülmesi daha doğru olacaktır.*” diyerek bu konuda en doğru bilginin sektör ile görüşülerek elde edilebileceğini ifade etmiştir.

K4 ise “*Yazılı basın reklam pastasından aldığı payın her geçen gün azaldığını görüyoruz. Gazetelerin dijitaldeki reklamlardan daha fazla almak için yoğun çaba sarf ettikleri de biliniyor. Bu sürecin internet reklamcılığı lehinde daha da artacağı kanaatindeyim.*” Diyerek yazılı gazete reklamlarına göre artış gösteren dijital reklamların gelecekte daha da artış göstereceğini öngördüğünü belirtmiştir.

Dijital reklamların gazetelere mali bağımsızlık açısından önemli bir kaynak teşkil edeceğini vurgulayan K5, “*Baskı maliyeti olmadan yayın yapma olanağı sunan internet sayesinde gazeteler hem mali açıdan imkana sahip olurken hem de internetin sunduğu zaman ve sınır mekânı olmaksızın gazeteciler istedikleri haberi istedikleri şekilde yazma imkanını sahip olabilmektedir.*” sözleri ile daha özgür habercilik yapılabileceğini öngörmüştür.

5.12. Katılımcıların Basın İlan Kurumu’nun Gazetelerin Dijitalleşme Sürecine Sağladığı Katılara İlişkin Görüşleri

Katılımcılara, “Basın İlan Kurumu olarak gazetelerin dijitalleşme sürecine nasıl katkı sağlıyorsunuz?” sorusu sorularak, sektörün dijitalleşme sürecinde kurumun rolü hakkındaki görüşlerini belirtmeleri istenmiştir. Bu soruya oldukça kapsamlı cevaplar veren katılımcılar, Basın İlan Kurumu’nun gazetelerin dijitalleşme sürecinde önemli bir unsur olduğunu ve halen ciddi çalışmalarla bu süreci desteklediğini ifade etmiştir.

“*Basın İlan Kurumu, kuruluş Kanunu ve mevzuatındaki sosyal sorumluluk düzenlemeleri uyarınca süreli yayınların yapısal sorunlarının çözülmesi, geliştirilmesi ve dijital dönüşümlerinin gerçekleştirerek gelirlerinin artırılması için projeler geliştirmektedir.*” diyen K1 kodlu kullanıcı, bu soruya verdiği cevapta, Basın İlan Kurumu’nun basının dijitalleşme sürecinde bir ‘katalizör’ görevi yaptığını vurgulamıştır.

K2 ise, “*Kurumumuz misyonu itibari ile kendi dijital dönüşümünü tamamlayarak, paydaşı konumundaki gazetelerin yapısal sorunlarına, bunların çözüm önerileri üzerine yoğunlaşmış durumda.*” diyerek, kurumun gerek sağladığı fonlar ve eğitim programlarıyla, gerekse diğer şekillerde basının dijitalleşmesinde koordinasyon görevini yerine getirdiğini, ancak basına da bu süreçte önemli görevler düşüğünü ifade etmiştir.

“*Kurumumuzca merkezi makamların bu konudaki kararı ve çalışmalarını titizlikle takip edilmektedir.*” diyen K3 kodlu katılımcı, kurumun sektördeki dijitalleşme sürecine en büyük katkısının mevzuatta yapılan güncelleme ile gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

K4 tarafından ise “Bunun yanında çeşitli eğitim programlarıyla internet gazeteciliği ve diğer konularda gazetecilere destek olunuyor.” diyerek, kurum tarafından sağlanan teşvik ve eğitim programlarının önemine dikkat çekilmiştir.

“Basın İlan Kurumu belirlediği dijitalleşme vizyonu kapsamında basın işletmelerinin dijital geçmesini hızlandırmak ve gazetelerin dijital geçiş alt yapısını hazırlamak için hibe programları çerçevesinde projeler hazırlamakta ve uygulamaktadır.” diyen K5 ise kurum tarafından sağlanan hibe programları vasıtasıyla sektörde gerçekleştirilen projelerin önemini vurgulamıştır.

5.13. Katılımcıların Geleneksel Gazetecilikten Dijital Gazeteciliğe Geçiş Sürecinde Birimlerinde Yaşadıkları Değişime İlişkin Görüşleri

Katılımcılara, “Geleneksel gazetecilikten dijital gazeteciliğe geçiş sürecinde biriminizde ne gibi değişim yaşadınız?” sorusu yöneltilerek kurum içerisinde birimlerinde gerçekleşen değişikliklere ilişkin değerlendirmede bulunmaları istenmiştir. Katılımcılar gerek kurum olarak, gerekse birim bazında dijital gazeteciliğin sürdürülebilir kılınması için gerekli yasal mevzuatın yanı sıra altyapı ve eğitim ihtiyaçlarını giderecek desteklerin yürütüldüğünü belirtmişlerdir.

“Basın İlan Kurumu günümüz teknolojik gelişmelerini gözetmek suretiyle gerek mevzuat yönünden gerek teknolojik gelişmeler bağlamında lüzum gelen her türlü girişimi yapmakta ve görev gereklerini geliştirerek devam ettirmektedir.” diyen K1 katılımcısı, özellikle mevzuatta gerçekleştirilen düzenlemelerin önemine dikkati çekerken, reklam portalı başta olmak üzere sunulan destekleyici projelerin önemini vurgulamıştır.

K2 ise Basın İlan Kurumu tarafından bu süreçte gerçekleştirilen çalışmaları detaylı bir şekilde özetleyerek “Bu süreç doğru bir biçimde tamamlanırsa gazetelerin dijital mecrada büyümekte olan reklam pastasından pay alabileceğini düşünüyoruz.” öngörüsünde bulunmuştur.

“Ülkemizde bugün itibarıyla sayısı milyonlarla ifade edilen internet sitesinden bahsedilebilir.” diyen K3 kullanıcısı da mevzuatta halen bazı düzenlemelere ihtiyaç olduğunu vurgulayarak gerekli çalışmaların devam ettiğini belirtmiştir.

K4 kodlu katılımcı basının yoğun bir şekilde dijitalleşme çabaları karşısında kuruma önemli görevler düştüğünü vurgulayarak, “Yazılı basının içerisinde bulunduğumuz dönüşüm sürecine uyum sağlayacak şekilde yeni iş modelleri, yeni kanallar, yeni formatlar ve yeni organizasyonel yapılar içerisinde ilerlemek durumunda. Bu noktada Basın İlan Kurumuna düşen birçok ödev var.” değerlendirmesinde bulunmuştur.

Nihayet K5 ise kurum olarak yasal düzenlemeler, altyapı ve istihdam başta olmak üzere pek çok alanda süreçte katma değer faaliyetlerinin sürdürüldüğünü bildirerek, kurumun sağladığı değeri “Bütün birimlerimizle ve üst yönetimimizin desteğiyle, yasal düzenlemeler, sektör için teknolojik altyapıların kurulması, insan sermayesinin niteliğinin artırılması ve ek ticari modellerin oluşturulmasıyla dijital dönemde gazetelerin daha etkin ve ekonomik olarak güçlü olması, Türk basının katma değerinin artırılması için çalışıyoruz.” şeklinde özetlemiştir.

5.14. Katılımcıların Dijital Dönüşüm Sürecinde Birimlerinde İhtiyaç Duyulan Değişikliklere İlişkin Görüşleri

Son olarak katılımcılara “Dijital dönüşüm sürecin de biriminizde ne gibi değişikliklere ihtiyaç duyuldu?” sorusu sorulmuştur. Katılımcılar, benzer bir şekilde mevzuat, istihdam eğitim ve teknik konularda öncelikle değişim ve iyileştirme çabalarının gerçekleştirilme yoluna gidildiğini ifade etmiştir.

K1, dijital dönüşümün gerekli olan mevzuat, teknik altyapı çabalarına odaklanıldığını, ilan ve bilgi sistemlerinin geliştirildiğini ifade ederek,

“Gerek bilgisayar kullanımına yönelik program, yazılım ve donanım konularında yaşanan teknolojik gelişmelerin getirdiği imkanlar gerek Kurumumuzun yüklendiği kamu görevinin icrasına ilişkin oluşan ihtiyaçlardan kaynaklanan zorunluluklardan hareketle özellikle son beş yıllık dönemde Kurumumuzca ifa edilen iş ve işlemlerin yanı sıra mevzuatımızla alakalı olarak dijital dönüşüm anlamında önemli mesafe alınmıştır.” yorumunda bulunmuştur.

K2 ise hukuksal mevzuatın yanı sıra elektronik gazetecilik açısından basın etik kurallarına yönelik düzenlemelere odaklanıldığını “Diğer yandan dijital medyanın başıboş bir mecra olmadığını,

temel etik ve hukuk kurallarının bu mecrayı da kapsadığını göstermek adına gazetelerin kendilerine ait internet haber sitelerini Basın Ahlak Esasları kapsamında inceleyip gerek görülen durumlarda yaptırım uygulayabiliyoruz.” sözleri ile özetlemiştir:

K3 katılımcısı, kurumun 2020’den sonra bu alanda yoğun çalışma halinde olduğunu aktarmış ve “Kurumun, 2020 yılında başlamak üzere internet dünyasında resmî ilan faaliyetinin ifa edilmesine kök oluşturmak üzere birtakım çalışmalar yapıldı. Resmî ilan yayınlama hakkına sahip gazetelerin internet sitesi kurması, kurmuş olanların bu sitelerinin kalitesinin artırılması, okur kitlesinin bu sitelere meyletmesi konularında incelemeler ve çözümler üzerinde çalışıldı.” yorumunda bulunmuştur.

K4, özellikle istihdam ve sosyal medyaya yönelik gereksinimlere odaklanıldığını vurgulamış ve “Sitemizin içeriklerini kamuoyuna daha etkili bir şekilde duyurabilmek için görsel düzenleme yapabilecek personel istihdam ettik. İnternet sitemizin yazılımında kullanıcılardan gelen talepler doğrultusunda geliştirmeler yaptık. İnternet ortamında yayınlanan ilanların daha fazla kişiye ulaşması için sosyal medya mecralarında hesap açarak paylaşımlar yapmaya başladık.” sözleri ile gelişmeleri özetlemiştir.

Nihayet, K5 tarafından istihdam ve eğitim faaliyetlerine yönelik çabaların ön plana çıktığını belirterek, “Dijital dönüşüm kapsamında ortaya çıkan bilgi gediği ya da diğer adıyla bilgi uçurumu kavramı önem kazanmaktadır. Bu kavram herkesin teknolojiye ulaşamaması ve ondan faydalanamamasını ifade ederken herkesin teknolojiye eşit şekilde sahip olamadığına dikkat çeker. Bilgi gediği kavramı çerçevesinde dijital dönüşüm sürecini ele alacak olursak birimizde çalışan personele yeni iletişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanabilmesi adına eğitim vermek ve onlara dijital okuryazarlık eğitimi vermek bizim en önemli görevlerimizden biridir.” şeklinde yorumda bulunmuştur.

6. SONUÇ

Son yıllarda diğer sektörlerde yaşanan dijitalleşme süreci medya sektörünü de doğrudan etkileyerek çok sayıda yenilik ve gelişmenin yaşanmasına sebep olmuş ve geleneksel gazetecilik kavramında köklü değişiklikler gözlenmeye başlamıştır. O yüzden son dönemde dijitalleşmenin yerel basına etkileri konusunda akademik çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Basın İlan Kurumu, resmi ilan ve reklamların adil bir şekilde dağıtımının yanı sıra sektörde faaliyet gösteren kuruluşların basın ilkelerine uygun davranışlarda bulunmalarının temini için gerekli denetim ve kontrol mekanizması olarak görev yapması açısından da önemli bir role sahiptir. Özellikle internet haberciliğinin yaygın bir hâl aldığı günümüzde denetimsiz bir şekilde faaliyet gösteren haber siteleri tarafından gerçekleştirilen dezenformasyonun önüne geçilebilmesi, kişisel verilerin korunarak kasıtlı ya da hatalı haberlerin önlenbilmesi amacıyla internet haberciliğinin kontrol edilebilmesi de günümüzde kurumun ilgi ve sorumluluk alanına girmesi sebebiyle yasal düzenlemeler gerçekleştirilerek önemli adımlar atılmıştır.

Dijitalleşme sürecinde yerel basın başta olmak üzere yazılı basına yol göstermek için ilan portalı başta olmak üzere pek çok dijital yeniliğe öncülük eden Basın İlan Kurumu, yakın gelecekte basılı gazetelerin yerlerini internet gazetelerine dönüşmeleri konusunda gerekli tedbir ve destekleri sağlamakta, proje ve eğitim desteklerinin yanı sıra internet haber sitelerinin de resmi ilan almalarını sağlayarak önemli bir gelir kaynağı sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yerel basın özelinde basının sorunlarına dijitalleşme sürecinin olumlu ve olumsuz etkileri konusunda Basın İlan Kurumu yöneticileri görüş ve öngörülerinin nitel bir araştırma yöntemi olan mülakat yöntemi ile incelenmesidir. Bu amaçla takip eden bölümlerde, yerel medya ve dijitalleşme kavramları incelendikten sonra Basın İlan Kurumu ve resmi ilanlar hakkında bilgilendirme yapılmış ve gerçekleştirilen mülakat bulguları değerlendirilerek yorumlanmıştır.

Genel olarak bakıldığında, katılımcılar tarafından basının dijitalleşme süreci bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimin bir doğal sonucunda ortaya çıkan bir gelişme olarak değerlendirildiği görülmektedir. Katılımcılar ayrıca, basının bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sunmuş olduğu gelişmeleri görmezden gelemeyeceği konusunda hemfikir olarak görülmektedir.

Katılımcılar, mevcut gazetecilik pratiklerinin yeni nesil gazetecilikten farklarını karşılaştırdıklarında, teknolojik yenilikler, maliyet unsurlarındaki değişim, kullanıcı beklentilerindeki farklılıklar, haberin üretim ve tüketim hızındaki değişim, haberin sunulduğu ortamlardaki değişim, okur-gazeteci arası interaktif iletişim süreçleri ve vatandaş gazeteciliği kavramının dijitalleşme ile ön plana çıktığını ifade etmiştir. Yazılı basın açısından dijitalleşmenin güçlü ve zayıf noktaları hususunda maliyet tasarrufu, esnekliğin artışı, gençlere istihdam olanakları, çoklu medya kullanımı ile haberlerin zenginleştirilebilmesi, veri saklamanın kolaylaşması ve buna bağlı olarak arşivlere erişimin kolaylaşması, interaktif iletişim olanakları gibi belli başlı avantajlar ön plana çıkmıştır. Dezavantajlar açısından ön plana çıkan faktörler ise teknoloji yatırım maliyetlerinin yüksekliği, daha fazla ziyaretçiye ulaşma çabalarının haberciliğin önüne geçmesi, bu durumun dezenformasyonda artış ve yasal düzenlemelerin yetersiz kalmasına bağlı olarak güvenilirliğin azalmasına sebep olmasındır.

Dijitalleşmenin resmi ilanların okurlar ulaşmaya etkileri hususunda etkilerine ilişkin katılımcıların ortak görüşü, geçmişte sadece geleneksel yolla okurlara ulaştırılabilen basılı yayın ilanlarının artık dijital kanallar sayesinde İnternet erişimine sahip daha geniş bir kitleye ulaştırılabilmesi sayesinde etkinliğinin de artış gösterdiği yönündedir. Katılımcıların dijitalleşme sürecinde gazetelerin sosyal medya kullanımlarının ilanların etkinliğine yönelik değerlendirmeleri Basın İlan Kurumu'nun da teşvikleriyle sosyal medya uygulamalarını etkin bir şekilde kullanma teşebbüsünde bulunan basın kuruluşlarının bu çabalarının pozitif sonuçlar sunduğu yönündedir.

Katılımcılar, dijitalleşmenin istihdama etkileri hususunda halen görüş ayrılıkları bulunduğu ve sürecin yaygın etkisinin zamanla ortaya çıkacağına dair ortak bir görüşün hâkim olduğunu ifade ederken, diğer sektörlerde olduğu gibi emek yoğun görevlerde dijitalleşmenin negatif etkilerinin daha yoğun görüldüğü, bilgi ve teknoloji odaklı yeni iş süreçlerinin istihdama yönelik olumlu etkileri olacağı beklentisinin bulunduğu gibi görüşler sunmaktadır. Katılımcılar, Basın İlan Kurumu tarafından gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler sayesinde basın kuruluşlarının dijital gazeteciliği daha hızlı ve etkin bir şekilde benimsediklerini ifade ederken, kare kod gibi yeni teknolojilerin ise gazeteler ve okuyucular tarafından hızlı bir şekilde benimsendiği yönünde ortak bir görüş görülmektedir.

Katılımcılara göre her ne kadar dijitalleşme ile gazete satışları her geçen gün daha da azalsa bile, yakın gelecekte basılı gazetelerin çok hızlı bir şekilde faaliyetlerine son vermeyecekler, faaliyetleri daha esnek bir şekilde dijital mecralara kaymaya devam edecektir. Bununla birlikte, katılımcıların yeni nesil dijital gazeteciliğin sunduğu reklam olanakları konusundaki yeterince görüş sahibi olmadıkları dikkat çekmektedir. Ancak, katılımcılar Basın İlan Kurumu'nun gazetelerin dijitalleşme sürecinde önemli bir unsur olduğunu ve halen ciddi çalışmalarla bu süreci desteklediğini açık bir şekilde ifade etmektedir.

Basın İlan Kurumu'nun basının dijitalleşmesi konusundaki desteklerinin farklı birimler bazında devam ettiğini ifade eden katılımcılar, dijital gazeteciliğin sürdürülebilir kılınması için gerekli yasal mevzuatın yanı sıra altyapı ve eğitim ihtiyaçlarını giderecek desteklerin kurum tarafından düzenli olarak yürütüldüğünü belirtmişlerdir. Katılımcılar ayrıca önceliğin mevzuat, istihdam eğitim ve teknik konulara verildiğini, böylelikle de değişim ve iyileştirme çabalarının sürdürülebilir bir formatta gerçekleştirildiğini ifade etmektedir.

Bu çalışma, Basın İlan Kurumu'nda yönetici düzeyinde sektörün dijitalleşme sürecine yönelik değerlendirmelerini incelemesi bakımından öncü bir araştırma durumundadır. Takip eden çalışmalarda, kurumun il bazındaki yöneticilerinin değerlendirmelerinin de incelenmesi ile yerel düzeyde sorun ve kazanımların değerlendirilmesi yapılabilecektir. Ayrıca, anket ve benzeri nicel yöntemlerle desteklenen çalışmalar ile sektör temsilcilerinin de görüş ve değerlendirmeleri detaylı olarak incelenebilecektir.

KAYNAKÇA

32091 Sayılı Yönetmelik, Resmi İlan ve Reklam Yönetmeliği, <https://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2023/02/20230201-7.Htm> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).

- Altun, A., (2005). Yerel Medya Çalışanlarının Eğitim İhtiyacı ve Yerel Medya Enstitüsü. İletişim Araştırmaları, 3(1-2), 75-104.
- Arslan, E. Ve Arslan, B. (2016). Türkiye'de Yerel Gazete Yöneticilerinin Meslek Etiği Algısı. Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi, 9(2), 174-204.
- Arvas, İ. S. (2019). Dijital Haberleşme Çağında Yerel Basının Karşılaştığı Sorunlar. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 97-110.
- Atabek, N. (2005). Tarihsel Süreçte Türkiye'de Yerel Basın ve Yerel Yönetimler. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty Of Communication Journal*, (23).
- Atçeken, K. (2020). Yerel Demokrasi Tartışmasında Mersin Basını. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(2), 153-166.
- Bakoğlu, Faik (1998). Yerel Gazetecilik, Televizyonculuk ve Radyoculukta Meslek İçi Eğitim. Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi: 8, Sivas: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları.
- Bayram, P. (2022). Dijital Çağda Gazetecilik: Geleneksel ve Dijital Gazetecilik Pratiklerinin Karşılaştırılması. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2022(58), 153-169.
- Bik1, Basın İlan Kurumu, <https://www.ilan.gov.tr/Kurumsal-Basin-ilan-Kurumu> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- Bik2, www.ilan.gov.tr (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- Bik3, <https://bik.gov.tr/Kurumsal/Resmi-%C4%B0lan-Tarihcesi/> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- Bik4, <https://bik.gov.tr/Kurumsal-Haberler/Kamuoyu-Aciklamasi-4> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- Chyi, H.I., Lewis, S., Zheng, N. (2012). A Matter Of Life And Death? Examining How Newspapers Covered The Newspaper 'Crisis'. *Journalism Studies* 13(3): 305–324.
- Coşkun, A. (2021). Bitlis Yerel Gazetelerinin Yenileşme Pratikleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 735-748.
- Çelikbaş, S. (2021). Geçmişten Günümüze Dijitalleşme Sürecinde Yerel Medyanın Sorunları: Bolu İl Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Dalgaldere, S., & Çelik, R. (2014). Yerel Gazetelerin Çalışan Sayısı ve Niteliği Bağlamında: Hatay Yerel Basın Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 1-10.
- De Waal, E., & Schoenbach, K. (2010). News Sites' Position In The Mediascape: Uses, Evaluations And Media Displacement Effects Over Time. *New Media & Society*, 12(3), 477-496.
- Değirmencioglu, G. (2011). Yerel Basında Yeni Medya ve Sosyal Paylaşım Sitelerinin Kullanımı: Kocaeli'de Yayınlanan Yerel Gazetelerin İnternet Siteleri Üzerine Bir İnceleme. *AJIT-E: Online Academic Journal Of Information Technology*, 2(5), 19-31.
- Delibaş, İ. (2012). Yerel Basına Erzurum Modeli. *Basın Hayatı*. 15(9).
- Demirkent, N. (1998). Yerel Basının Sorunlarına Genel Bakış. Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi 4-5, İstanbul: Konrad Adenauer Vakfı Yayınları
- Demirsoy, A., Dikener, O., & Karakoç, E. (2013). Axes Concept Of Democratic Rethinking The Local Media. *Journal Of International Scientific Publications*, 2, 4-13
- Dirik, Ç., Ve Çambay, S. (2019). Yeni Nesil Gazetecilik Eğitiminin Gazetecilik Bölümü Öğrencilerinin İş Bulma Avantajı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Electronic Turkish Studies*, 14(1), 227-243.
- Doğan, C.K. & Gönenç, A.Y. (2022). Yerel Medya ve Resmi İlan İlişkisi Bağlamında Basın İlan Kurumu. *İletişim Çalışmaları 2022*, 365-398. Editörler: İşman, A., Özgür, A. Z., Adıgüzel, Y., Çötök, N. A., & Çiftçi, D. 2022.
- Eriñç, Orhan (2007). Yerel Medyanın Tarihsel Gelişimi ve Geleceği, Türkiye'de Yerel Basın, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Erdoğan, İ. (2006). Türkiye'de Ulusal ve Yerel Gazetelerin Habercilik Anlayışları: Deprem Haberlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Selçuk İletişim*, 4(3), 51-64.
- Erdoğan, İ. (2007). Türkiye'de Gazetecilik ve Bilim İletişimi.1.Baskı. No: 7: Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Kırkinci Yıl Kitaplığı.
- Fernández, S. P., Arrillaga, I. L., & González, D. G. (2016). European Newspapers' Digital Transition: New Products And New Audiences. *Media Education Research Journal*, 24(1), 27-36.
- Franklin, B. (2012). The Future Of Journalism: Developments And Debates. *Journalism Practice* 6(5–6): 595–613.

- Gezgin, S. (2007). "Türkiye'de Yerel Basın". Türkiye'de Yerel Basın İçinde. Gezgin, S. (Ed.). İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 177-196.
- Girgin, A. (2001) Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Gündüz, U. (2007). Kurtuluş Savaşı'nda Yerel Basının Rolü,. (Derleyen: Gezgin, S.) Türkiye'de Yerel Basın. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Gürcan, H., & Bekiroğlu, O. (2007). Türkiye'de İnternet Gazeteciliği Açısından Yerel Basının Genel Görünümü ve Bölgeler Arası Bir Değerlendirme. Selçuk İletişim, 5(1), 22-29.
- Gürel, E., & Çetin, B. (2021). Basın Kuruluşlarında Sahiplik Yapısı ve Misyon-Vizyon İlişkisi: Türkiye'de Yayımlanan Ulusal Gazeteler Üzerine Bir Analiz. *Laü Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 115-134.
- Kahraman, N. (2019). Amasya Basınında Erken Tarihli Bir Gazete Birleşmesi Örneği: Sabah Gazetesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(3), 1609-1636.
- Karadoğan, E. (2012), Gazetelerde Tiraj Olgusu, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 7, 89-112.
- Kayacan, İsa (1996). Basınımızın Anadolu Cephesi. Ece Yayınları.
- Kılıç, S., & Aygün, A. S. (2020). Isparta Yerel Basınının Yapısal Özellikleri ve Sorunları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(2), 1409-1436.
- Kösedağ, M. S. (2016). Türkiye'de Ulusal ve Yerle Gazetelerin Siyasal Gündemlerinin Karşılaştırılması. *Journal Of International Social Research*, 9(42), 1586-1603.
- Köseoğlu, A. (2022). Yerel Medyada Dijitalleşme, İksad Yayınevi.
- Mısırlı, G. (2020). İletişim Fakültesi Mezunları-Yerel Basın İlişkisi: Erzurum İli Örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, (19), 59-77.
- Nalcıoğlu- U. B. (2007). "Türkiye'de Yerel Medya Çalışanları, Yerel Medyanın Çalışanları ve Çözüm Önerileri", Türkiye'de Yerel Basın İçinde. (Ed. Suat Gezgin). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları. 197- 210.
- Özcan, A. (2019). Gümüşhane Yerel Basını: Tarihsel Köken, Sorunlar ve Çözümler. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 1006-1033.
- Özsoy, S., Kurt, M. E., Ve Tüt, N. D., (2021). Yerel Basında Kadın Çalışanların Sorunları. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 1-13.
- Peters, B. (2010). The Future Of Journalism And Challenges For Media Development: Are We Exporting A Model That No Longer Works At Home? *Journalism Practice* 4(3): 268–273.
- Resmi Gazete1, <https://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2022/10/20221018-1.Htm> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- Resmi Gazete2, <https://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2023/02/20230201-7.Htm> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- Skogerbø, E., & Winsvold, M. (2011). Audiences On The Move? Use And Assessment Of Local Print And Online Newspapers. *European Journal Of Communication*, 26(3), 214-229.
- Soloski, J. (2013). Collapse Of The Us Newspaper İndustry: Goodwill, Leverage And Bankruptcy. *Journalism* 14(3): 309–329.
- Stamm, K. R. (1985). Newspaper Use And Community Ties: Toward A Dynamic Theory. Praeger.
- Şeker, M. (2007). Tekniği İçeriği, Çalışan Profili, Haber Kaynakları, Ekonomi Politikası, Gücü ve Sorunlarıyla Yerel Gazeteler, Konya: Tablet Yayınları.
- Tarakçı, A., & Övür, A. (2020). Yerel Medyanın Ulusal Medyaya Yansımada Yeni Medyanın Rolü: Gazete Damga Örneği. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 93-132.
- Tekin, H. & Tekin, H. (2012). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul University Journal Of Sociology*, 3(13), 101-116.
- Tokgöz, O. (2001). Türkiye'de Yerel Medya'nın Yapısı ve Örgütlenişi. *İletişim Dergisi. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını*. 9, 5-39.
- Tunca, M.Z. (2021). Disiplinler Arası Kadın, Negiz, N. Ve Öcal, A. (Editörler), 87-103. Nobel
- Tunca, L., & Çağlar, N. (2022). Yerel Gazetelerde Dijital Dönüşüm: Antalya Yerel Gazeteleri Üzerinden Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(34), 603-618.
- Uçak, O & Erkal, A. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Yerel Basının Gelişim Süreci. *Selçuk İletişim*, 12(1), 92-122.

- Ünal, Ş. (1996). Yerel Basın ve Sorunları., Yeni Türkiye Dergisi, Medya Özel Sayısı, 2(12), 1068-1072.
- Üstün, H. (2010). Türkiye’de Devletin Yazılı Basına İlan ve Reklam Dağıtım Politikaları ve Basın İlan Kurumu Örneği. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Van Der Wurff, R., Lauf, E., Balçytienė, A., Fortunati, L., Holmberg, S. L., Paulussen, S., & Salaverría, R. (2008). Online And Print Newspapers In Europe In 2003. *Communications* 33(4), 403-430.
- Vural, A. M. (1996). "Yerel Kamuoyunun Kitle İletişim Aracı Olarak Yerel Basın". Yeni Türkiye, 12, 1053-1067.
- Vural, Ali Murat (1999). Yerel Basın ve Kamuoyu. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.
- Yağız, A., Demirel, A. S., Karabay, D., Yalçın, G., Egemen, M. S., & Utku, Y. (2020). Yerel Medyanın Dijital Teknolojilere Uyumu: Türkiye’deki Yerel Gazetelerin Dijital Medyayı Kullanımı Üzerine Bir İnceleme. <https://www.academia.edu/9728266> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2023).
- Yalınız, M. F., & Özsoy, S. (2022). Yerel İnternet Gazetelerinin Tık Sayısını Arttırmak İçin Kullandıkları Yöntemler: Bolu Örneği. *Yeni Medya*, (12), 156-181.
- Yıldırım, G., & Kılıç, B. (2019). Basın İlan Kurumunun Yenilenen İmajının Hedef Kitleler Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 127-162.